DEMOKRATI Utredningen

Gullan Gidlund
Tommy Möller

Demokratins trotjänare

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR
SOU 1999:130

Ref k
Occ SO

Demokratins trotjänare

Lokalt partiarbete förr och nu

Gullan Gidlund
Tommy Möller

Demokratiutredningens forskarvolym X

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR
SOU 1999:130

SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie kan köpas från Fakta Info Direkt.

Beställningsadress: Fakta Info Direkt, Kundservice
Box 6430, 113 82 Stockholm
Tel: 08-587 671 00, Fax: 08-587 671 71
E-post: order@faktainfo.se

Grafisk formgivning: Susan Nilsson, Jupiter
Elanders Gotab, Stockholm 1999

ISBN 91-7610-765-5
ISSN 0375-250X

Förord

Ett av Demokratiutredningens uppdrag är att summera och värdera de senaste årens demokratiutredningar och demokratiforskning, ett annat att stimulera det offentliga samtalet om demokratin. Av de skälen har redan åtskilliga demokratiforskare medverkat på våra temaseminarier runtom i landet liksom i flera av våra debattorienterade småskrifter. Av de skälen har också den här boken kommit till.

Det här är en av tretton böcker där drygt ett hundra forskare inom samhällsvetenskap och humaniora belyser olika aspekter av den svenska folkstyrelsens utveckling. Författarna är verksamma inom drygt tio vetenskapliga ämnesområden. Artiklarnas vetenskapliga kvalitet har vanligtvis säkerställts genom att författarnas kollegor granskat dem inom ramen för institutionernas forskarseminarier.

Forskarvolymerna har tillkommit efter en genomgång av den demokratirelevanta forskning som pågår på universitet och högskolor. En del forskare har ombetts att redovisa forskningsläget jämte sina egna, pågående eller nyligen avslutade studier. Andra har fått uppdraget att genomföra studier inom områden som forskningen eftersatt men som Demokratiutredningen behöver kunskap om. Tack vare att nästan alla som blivit ombedda också lämnat ett bidrag har denna breda, om än långt ifrån fullständiga exponering av våra kunskaper om demokratin blivit möjlig. Att forskarna ser det som en del av sin yrkesroll att leverera underlag för det offentliga samtalet är värt att notera med tillfredsställelse. Inte för att forskarna skulle sitta inne med alla svaren. Men för att deras olika teoretiska infallsvinklar och verklighetsbilder kanske kan göra det politiska samtalet mer insiktsfullt. Det är en mångfald som komplicerar.

Demokratins trotjänare

Det tillhör inte vanligheterna att kommittéväsendet studerar partiväsendet. Inte heller i Demokratiutredningens direktiv anbefalls några partistudier. Nej, partierna nämns inte ens som delar av demokratins problem.

För kommittén framstod det emellertid som tämligen självklart att partierna måste ägnas ett betydande utrymme när folkstyrelsens

förändrade förutsättningar skall analyseras. Den stegrande debatten om deras problem kan inte negligeras. Eftersom de är bärare av den representativa demokratins idéer och funktioner är deras problem inte bara deras egna utan folkstyrelsens gemensamma. Den svenska representativa demokratin är en partidemokrati (Jfr Sören Holmbergs *Representativ demokrati*, SOU 1999:64).

Utan nämnvärd dramatik bröt kommittén därför mot konventionen i en expansiv tolkning av sina direktiv. Två forskare fick uppdraget att med hjälp av unika historiska data framför allt analysera vad som hänt med själva basen för de politiska partierna, det lokala partiarbetet.

Demokratiutredningens ledamöter har inte tagit ställning till författarnas texter. Forskarna ansvarar själva för sina bidrag.

Erik Amnå
Huvudsekreterare

Innehåll

Författarnas förord 7

1 Kris för partierna? 9

2 Partierna och deras medlemmar 25

3 Hur attraktiva är partiernas möten? 47

4 Verksamhet i förändring? 63

5 Kapacitet till förändring? 87

6 Närporträtt av demokratins trotjänare 109

7 Alternativt politiskt engagemang 141

8 Uppbrott och förnyelse 171

Referenser 181

Författarpresentationer 187

Författarnas förord

Det har varit en förmån och en utmaning att med hjälp av ett unikt datamaterial försöka förstå, beskriva och förklara centrala aspekter av en av 1990-talets mest omdiskuterade företeelser i svenskt samhällsliv: de politiska partiernas ökade svårigheter att fullgöra sina uppgifter i det politiska systemet. Diskussionen om "demokratins kris" har förvisso många utgångspunkter, men ingen torde varit lika uppmärksammad – detta dessutom på ett ständigt återkommande sätt – i debatten som partiväsendets problem. Det är inte – för att uttrycka saken milt – alla av de många inlägg, som har gjorts i denna fråga som baserats på empiriska data; spekulationerna har varit åtskilliga och bedömningarna om lägets allvar har skiftat. Vår ambition är att med hjälp av ett omfattande material lämna ett faktaspäckat men samtidigt tolkande bidrag till denna diskussion. Vi hoppas att undersökningen skall berika det vetenskapliga samtalet om vårt partiväsendes omvandling och att Demokratiutredningen, som finansierat undersökningen, skall finna detta bidrag användbart.

Vi vill tacka Charlotte Fridolfsson, Statsvetenskapliga institutionen vid Umeå universitet, och Jenny Hjorth, Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, för energiska och intellektuellt betydelsefulla insatser inom forskningsprojektets ram. Utan dessa skulle inte boken ha kunnat skrivas. Ett stort tack också till alla kollegor som under arbetets gång bidragit med konstruktiva synpunkter.

Gullan Gidlund *Tommy Möller*

1 Kris för partierna?

"Political parties are one the most important *inventions* of our age".

Jean Blondel, *Political Parties – A Genuine Case for Discontent?* (London: Wildwood Press, 1978)

De politiska partierna förväntas fullgöra en central roll i den representativa demokratin. Genom att formulera, sammanväga och förmedla de intressen, krav och åsikter som finns i samhället är det meningen att partierna skall fungera som länkar mellan folket och de styrande i den demokratiska processen.[1]

Även om partierna tillskrivs huvudrollen i den representativa demokratin är det dock inte enbart partiernas ensak att formulera och förmedla krav; också andra aktörer fungerar i detta avseende som viktiga demokratiska länkar. Partierna har alltså inte monopol på att företräda medborgarna. Men vad som varit kännetecknande för partierna jämfört med andra sammanslutningar som fungerat som demokratiska länkar, är att dessa (partierna) i motsats till andra aktörer förväntas ta *ansvar* för samhället i dess *helhet*. Partierna kan förvisso välja att bara föra fram vissa gruppers intressen – så var fallet med de gamla klasspartierna och så är ofta fallet med små nischpartier, som gör anspråk på att representera mer eller mindre väl avgränsade segment inom väljarkåren – men oavsett smalheten i partiernas sociologiska profiler tvingas de *också* förhålla sig till en mer övergripande fråga: hur dessa gruppers intressen skall vägas mot andra gruppers intressen. Ett krav man i motsats till exempelvis en intresseorganisation måste ställa på ett parti är att detta måste prioritera mellan olika mål och intressen. De politiska partierna har med andra ord en fundamental och samtidigt delikat uppgift i det politiska systemet.

Historiskt sett har partierna lyckats förhållandevis väl med uppgiften att vara sammanjämkningsinstrument i den politiska beslutsprocessen. Det moderna partiväsendet växte fram parallellt med industrisamhället och nådde sin höjdpunkt under det tidiga välfärdssamhället. Deras ställning som demokratins främsta grundpelare var oomstridd. Modern demokrati var folkligt styre genom partier (Katz 1980).

Detta synsätt är långtifrån övergivet. En demokrati som inte i

grunden är representativ är svår för många att föreställa sig, och en representativ demokrati utan partier uppfattas inte sällan som en anomali. Även om också andra typer av sammanslutningar än politiska partier på marginalen kan bidra till de värden som brukar tillskrivas en fungerande folkstyrelse är det ändå knappast möjligt, hävdas det, att tänka sig ett system som inte domineras av partier. Att exempelvis överlåta den s.k. aggregeringsfunktionen – i vilken det ingår att väga samman, kombinera och reducera olika intressen – till andra aktörer låter sig enligt detta synsätt helt enkelt inte göras.

Om en fungerande demokrati inte är möjlig utan vitala partier är det naturligtvis allvarligt när partiernas legitimitet sätts i fråga. Sedan några år tillbaka pågår i de västliga demokratierna en diskussion om de svårigheter som partierna i stigande grad har när det gäller att fullgöra såväl den centrala länkrollen som andra roller de brukar tilldelas i litteraturen (Wolinetz 1988, Lawson & Merkl 1988, Bille 1997, Bäck & Möller 1997). Länkarna sägs ha försvagats påtagligt; allt färre söker sig till partierna och av de som gör det är det i sin tur allt färre som engagerar sig aktivt. I litteraturen beskrivs partierna som demokratins alltmer igenslammade kanaler (Panebianco 1988, Katz & Mair 1994, Bäck & Möller 1997). Att kanalfunktionen sägs befinna sig i kris är dramatiskt mot bakgrund av att det ytterst är genom denna kanal som de politiska besluten enligt detta *particentrerade* perspektiv får sin legitimitet.

I sökandet efter orsaker till denna urlakning av partiernas demokratiska kraft har forskarna tagit fasta på den alltmer symbiotiska relation partierna utvecklat till staten: från att ha varit vitala folkrörelser med starka rötter i det civila samhället anses partierna steg för steg ha kommit att bli statsmakternas förlängda armar. Begreppet "kartellpartier" har använts i syfte att understryka den nära symbiosen mellan staten och partierna (Katz & Mair 1994). I stället för att företräda ett medborgarperspektiv tycks partierna, menar kritikerna, i allt högre grad anamma ett överhetsperspektiv; de har vuxit samman med de etablerade maktstrukturerna och tenderar därför att försvara snarare än att utmana den rådande ordningen. I stället för att bidra till en förnyelse av demokratin tenderar partierna härigenom att förhindra en sådan. Partiväsendet anses lida av förstelning. Denna tendens är internationell.

Internationell är – med några få undantag – också tendensen att partiidentifikationen har minskat; allt färre upplever närhet och känslomässig samhörighet till partierna (Schmitt & Holmberg 1995; Dalton 1999). För svenskt vidkommande är denna tendens otvetydig (Gilljam & Holmberg 1995; Holmberg 1999).

Det tycks råda enighet om att partierna inte längre fungerar som vitala demokratiska mötesplatser. Frågan är emellertid hur denna utveckling bör förstås. Och framför allt: hur allvarlig är den?

Vikande medlemsantal, minskad partiidentifikation, ökad rörlighet bland väljarna och lägre valdeltagande har av många tolkats i termer av kris och uppbrott från etablerade politiska former och beteenden. Politiska partier är i detta perspektiv själva sinnebilden för det senmoderna samhället och dess förlegade och seglivade strukturer. Det finns generellt en stigande medvetenhet bland forskare att se förändringarna som uttryck för naturliga transitionsprocesser. Ändrade sociala förhållanden och nya värderingsmönster sägs förvandla framför allt traditionella partier men möjligen också partier som *företeelser* till anakronismer. De problem som de europeiska nationella partisystemen brottas med hör enligt detta synsätt samman med den omvandlingsprocess som dessa samhällen genomgår. I det representativa demokratiska styrelseskickets utveckling under industrisamhället utgjorde nationalstaten basen för det politiska livet. Politikens internationalisering med ökat omvärldsberoende har skapat nya betingelser för partierna och för politiken i stort (Gidlund 1992, Goldmann 1994).

Den europeiska integrationen och EU-medlemskapet skapar en ökad komplexitet i politiken. Med fler aktörer och ytterligare arenor blir det svårare för väljarna att överblicka det politiska landskapet och få en klarhet i var besluten fattas och vilka ansvarsförhållanden som råder. När, var och hur kan man i dag påverka politiken? Är partierna lämpliga kanaler?

Partiernas kris är i detta perspektiv ett utflöde av en strukturomvandling i samhället och en del av ett större problemkomplex nämligen frågan om partiernas roll i den framtida utformningen av demokratin (Gidlund 1992, Karlsson m.fl. 1997).

Föreliggande studie handlar om hur svenska partier hanterat förändrade villkor för partipolitiskt arbete under de två senaste decennierna. Vilken livskraft och kapacitet finns i dagens partier? Ambitionen är att kartlägga aktuella utvecklingstendenser och försöka förstå vilka tänkbara konsekvenser dessa får för partiernas funktioner i den representativa demokratin. Detta organisatoriska och longitudinella perspektiv kompletteras med en kvalitativ närfokusering av politiskt aktiva i och utanför de politiska partierna på den lokala nivån.

Partiväsendet på den lokala nivån

En hittills alltför ouppmärksammad aspekt av denna i övrigt väldokumenterade utvecklingsprocess gäller den lokala nivåns betydelse för partiernas kris. Denna nivå är emellertid ytterst central för förståelsen av partikrisen. Det är partiorganisationerna på basplanet som har det yttersta ansvaret för medlemsrekryteringen, liksom för själva verksamheten som sådan. Det är också huvudsakligen på den lokala nivån medborgarna möter partiernas företrädare "ansikte-mot-ansikte" och det är partierna lokalt som förväntas förmedla medborgarnas reaktioner och önskemål till de partiinstanser som har att agera på lokal, regional, nationell och europeisk nivå i det politiska systemet. Slutligen är det också dessa partiorganisationer som ytterst har ansvaret för rekryteringen till olika politiska uppdrag.

Helt negligerad har emellertid inte den lokala nivån varit. Inom ramen för det andra statsvetenskapliga kommunforskningsprogrammet, som genomfördes i slutet av 1970-talet, genomfördes en riksrepresentativ frågeundersökning i samtliga partiers kommunorganisationer i 50 kommuner (Gidlund & Gidlund 1981). Föreliggande undersökning är till betydande del en uppföljning av denna studie.

Intresset för partiernas organisatoriska förhållanden på lokal nivå har varit tämligen begränsat bland forskare under 1990-talet (se dock bl.a. Håkansson 1992, Möller 1999a, Wörlund 1999). Mer vanligt har däremot varit att partierna funnits med i ett vidare lokalt demokratiperspektiv (Stenelo & Norrving 1993, Bäck & Håkansson 1994, Hanberger 1998).

En indikation på att det lokala partiväsendet står inför problem är att antalet lokala partier ökat kraftigt. Efter 1998 års val finns sammanlagt 158 partier representerade i kommunfullmäktigeförsamlingar runt om i landet. Enligt en tidigare studie handlar det nästan genomgående om lokala protestpartier. När företrädarna för de olika lokalpartierna ombeds motivera orsaken till att de bildat ett nytt parti – i stället för att engagera sig inom ramen för den existerande partistrukturen – pekar de samstämmigt på de etablerade partiernas oförmåga att fånga upp och kanalisera sådana problem i det lokala territoriet som verkligen berör och engagerar medborgarna. Grundproblemet anses vara avsaknaden av en lokal profil; det är, menar dessa "politikens entreprenörer", i huvudsak ett nationellt åsiktspaket som bjuds ut, utan egentlig anknytning till de lokala förutsättningar och problem som föreligger. De etablerade partierna beskrivs dessutom som inskränkta och otillgängliga – som väl sammansvetsade "gängbildningar", vilka i stället för att välkomna engagerade medborgare

tycks uppfatta dem som besvärliga och hotfulla (Borgs & Rankka 1996).

Det behövs ny kunskap om vad som ligger bakom partiväsendets problem att rekrytera och engagera medborgare. För att åstadkomma detta riktas strålkastarljuset i denna undersökning mot den lokala nivån. Det sker dels genom en ny frågeundersökning till partiernas kommunorganisationer i 53 kommuner. Denna möjliggör analyser av longitudinella data och jämförelser av lokala partisystem under den tidsperiod då partiväsendets deklination ägt rum. Det sker även genom kvalitativa intervjuer med såväl passiva som aktiva medlemmar samt med politiskt engagerade medborgare som valt andra former för sitt engagemang än de som partierna erbjuder.

En studie av demokratins trotjänare

Ambitionen med detta arbete är dock inte enbart att kasta nytt ljus över den dystra medlems- och aktivitetsminskningen. Ambitionen är att också kartlägga partiorganisationernas inre liv genom att närmare uppmärksamma dem som trots allt bär upp vad som finns kvar av partiorganisationerna och vars insatser är av så avgörande betydelse att de, om man vill vara högtidlig, kan kallas *demokratins trotjänare*. Utan dessa partiaktivister skulle partierna bokstavligen och omedelbart upphöra att existera.

Men demokratin bärs inte enbart upp av partier och partiaktiva. Kännetecknande för det senaste decenniets utveckling sägs ofta ha varit att alltfler, särskilt unga, i stället för att engagera sig i partier, väljer att engagera sig i andra sammanslutningar och på andra sätt. Utvecklingen är förvisso inte entydig i detta avseende – nyare forskning visar att det inte bara är partierna som har problem med rekryteringen (Petersson m.fl. 1998) – men alldeles oavsett detta har det sitt intresse att närmare skärskåda också dem som väljer andra uttryck för sitt engagemang än att verka inom partierna.

Trots att antalet politiskt aktiva medborgare minskar finns alltså – ännu så länge – tillräckligt många politiskt aktiva för att systemet skall fungera. I dag finns ungefär 40 000 förtroendevalda politiska uppdrag i Sverige. Dessa uppdrag innehas till helt överväldigande delen av fritidspolitiker. Många av fritidspolitikerna har dock flera uppdrag. Det är alltså avsevärt färre än 40 000 individer som är verksamma som fritidspolitiker. Därutöver kommer dock uppskattningsvis cirka 70 000 medborgare som är aktivt verksamma i lokala utvecklingsgrupper, byalag, intresseföreningar, framtidsgrupper etc. (Her-

litz 1999). I många fall är det naturligtvis fråga om personer som är aktiva i både ett politiskt parti och någon förening. Högt räknat handlar det om ca 100 000 medborgare som, med en vidare definition, kan betraktas vara politiskt aktiva.

I denna studie skall vi närmare granska vad som är kännetecknande för några av dessa medborgartyper. Det material som ligger till grund för analysen består av 35 djupintervjuer. Urvalet har skett med utgångspunkt från en spridningsprincip – i fråga om (1) *typ* av engagemang, (2) *partitillhörighet*, (3) *bostadsort* (stad-land), (4) *könstillhörighet*, (5) *ålder* och (6) *etnicitet*. Vi är naturligtvis i detta sammanhang inte intresserade av statistiska sannolikheter utan enbart av kvalitativa egenskaper hos följande tre kategorier:

- *Partiaktiva*. Med aktiv avses här att man har ett eller flera förtroendeuppdrag som sammantaget gör att politiken tar en betydande del av tiden i anspråk. Sammanlagt 10 personer har intervjuats i denna kategori. I diskussionen om demokratins kris och eventuella hädanfärd brukar ett tämligen mollstämt tonläge anläggas. Tanken är här att vända på problemet. Alltjämt finns ju faktiskt partierna, och även om det sätt på vilket de fungerar möjligen lämnar en del i övrigt att önska är det de facto så att de fungerar. Trots eländesbeskrivningen är det inte bara tomma skal. Det finns människor som bär upp dem. Vilka är egentligen dessa demokratins trotjänare? Vad driver dessa eldsjälar, som trots en tilltagande misstro mot politikerkåren väljer att engagera sig. Upplevs det politiska engagemanget som en medborgerlig plikt? Är det en strävan efter ett bättre och annorlunda samhälle? Vilken roll spelar olika typer av belöningsinslag, som karriärmöjligheter och social gemenskap?
- *Passiva partimedlemmar*. Sammanlagt 6 personer ingår i denna kategori. Varför väljer dessa s.k. postgiromedlemmar att vara medlemmar? Och varför föredrar de att vara passiva? Många skäl, av praktisk och annan karaktär, är visserligen tänkbara. Men mot bakgrund av att det här ändå är fråga om politiskt intresserade individer, som har en mer eller mindre stark känsla av anhängarskap till ett speciellt parti, finns det kanske redan i dessa svar en viktig nyckel till hur rekryteringsproblemet bör förstås. Motiv till passivitet bland politiskt medvetna medborgare kan ge generell vägledning om passivitet.
- *Aktiva personer i föreningslivet*. Med aktiv avses här att man är verksam och engagerad inom ramen för någon mer eller mindre

politiskt orienterad sammanslutning. Sammanlagt 19 personer ingår i denna kategori. Har detta engagemang bidragit till att förnya den lokala demokratin? Hur ser dessa individer på politik och hur anser de att man bör arbeta för att förändra samhället i önskad riktning? Och hur ser de partiaktiva på dessa aktivister och de sammanslutningar de är verksamma i?

Partiväsendets dynamiska dimension

I diskussionen om partiväsendets nära förestående hädanfärd finns inte sällan ett anmärkningsvärt statiskt perspektiv. Utgångspunkten för den nattsvarta beskrivningen om partikrisen är att ett politiskt parti, en gång för alla, skall vara uppbyggt och fungera på i stort sett samma sätt som alltid varit fallet. Det är det gamla masspartiet, såsom det en gång beskrevs av den franske statsvetaren Maurice Duverger (1954), som utgör själva sinnebilden för hur ett parti "bör" vara organiserat. Varje avvikelse från detta grundkoncept framställs som en anomali, eller som en "amerikanisering"; kort sagt som ett fjärmande från det sätt på vilket politiska partier förväntas vara organiserade.

För Duverger var masspartiet, baserat på massmedlemskap, inte bara det "moderna" partiet genom att det framstod som den vid detta tillfälle – det tidiga 1950-talet – mest ändamålsenliga typen av parti. Masspartiet var *framtidens partimodell.* Det var den modell som gjorde det möjligt att mobilisera arbetarklassen, och med hjälp av små men många och regelbundna medlemsavgifter kunde verksamheten finaniseras. En stor medlemskår var av största vikt för att uppnå organisatorisk styrka. Partimedlemskap var i Duvergers historiebeskrivning egentligen en socialistisk uppfinning, men Duverger såg alltså masspartiet också som en förebild för samtida och kommande partier, alldeles oberoende av ideologisk hemvist.

Duvergers lovord för masspartiet kan i mångt och mycket förklaras av tidsandan. Under 1950-talet nådde partiväsendet i flera demokratier en "guldålder". Medlemssiffrorna var ofta höga och väljarna lojala. Partierna företrädde väl avgränsade grupper i valmanskåren, vilket underlättade deras roll som sammanjämkare i den politiska beslutsprocessen, och de var finansiellt och verksamhetsmässigt starkt beroende av att ha många aktiva medlemmar. Det fanns partier som var medlemspartier i ordets mest positiva mening.

Duverger blev dock inte oemotsagd. Den amerikanske statsvetaren Leon Epstein såg inte alls masspartiet som ett ideal, när han ett decennium senare publicerade ett annat uppmärksammat arbete om

partier. Masspartierna var redan otidsenliga, hävdade Epstein. Det fanns därför enligt honom inga skäl till att moderna partier skulle anpassa sig till masspartiets organisationsstrukturer. Snarare var de amerikanska partierna något av föregångare eftersom de visade att massanslutning till partier var mer eller mindre onödig i en tid som kännetecknades av stark medieanpassning. När särskilt televisionen blev alltmer betydelsefull framstod det gamla masspartiet, baserat som det var på många, frivilligt arbetande medlemmar, som ineffektivt (Epstein 1967).

Ett liknande resonemang fördes av Otto Kirschheimer (1966). Också denne såg masspartiet endast som ett steg på vägen mot den partimodell han benämnde "catch-all"-partiet. Kirschheimer såg av samma skäl som Epstein tydliga tecken på en "amerikanisering" av de europeiska partisystemen. Det var inte bara televisionens genombrott och den allt nödvändigare anpassningen till det framväxande mediesamhället som låg bakom denna utveckling, menade Kirschheimer. "Catch-all"-partiet var en revolution – men samtidigt, om man så vill, en anomali. Så länge partierna företrädde vissa avgränsade intressen kunde de uppfylla sin integrativa, socialiserande funktion. Men när de – såsom skedde under denna tid – började lösgöra sig från sina gamla lojaliteter och i stället vände sig till alla väljargrupper samtidigt iscensattes, enligt Kirschheimer, en process som på endast några decenniers sikt skulle vara början till slutet för den partimodell som av Duverger utnämnts till framtidens enda tänkbara.

Med facit i hand är det naturligtvis lätt att bedöma vilka som fick rätt i sina prognoser. Utvecklingen hade dock varit påfallande tydlig redan när Epstein och Kirschheimer publicerade sina arbeten. Ingen har heller senare på allvar ifrågasatt deras analys (jfr Blondel 1978). Vad som emellertid kan te sig anmärkningsvärt är att det fortfarande i mycket stor utsträckning är den partimodell som Duverger uppehöll sig vid som även i vår tid fungerat som själva sinnebilden av hur politiska partier bör se ut. I diskussionen om partikrisen är det ingen tvekan om att det är masspartiet som utgör den intellektuella och normativa prototypen.

Medlemmarnas betydelse

Den centrala frågan i denna tidiga diskussion om vilken typ av partier som var att föredra handlade ytterst om i vad mån som partierna behövde medlemmar. Epstein ställde frågan om partierna verkligen behövde lägga ned så mycket arbete på att rekrytera medlemmar för

att framgångsrikt vinna väljare. Och kunde inte, i televisionens tidsålder, den mer systemövergripande funktionen att fungera som vitala länkar i den demokratiska beslutsprocessen fullgöras nog så väl med en betydligt mindre medlemsorganisation?

En samtida forskare, Susan Scarrow, menar att forskare i alla tider alltför lätt anammat en "teknologisk determinism" dvs. alltför lätt övertygats av argumentet om att television och nya kommunikationstekniker gör massmedlemskap obsolet och onödigt. Alltför få försök har gjorts, menar hon, att granska varför partier inte behöver, alternativt behöver se medlemmar som en viktig tillgång. Vidare bidrar vissa av våra vanligaste statsvetenskapliga antaganden om partier – att partier är målstyrda organisationer med den helt överordnade ambitionen att vinna val, samt att partier är enhetliga, väl integrerade aktörer – till slutsatsen att medlemmar inte är speciellt viktiga (Scharrow 1994).

Både Otto Kirchheimer (1966) och Angelo Panebianco (1988) betonar i sina partimodeller, *"catch-all partiet"* respektive *"elektoralaprofessionella partiet"*, den förändring som sker i masspartierna när partiernas fokus skiftar från medlemmar till väljare. I svensk forskning har i detta sammanhang begreppet *väljarpartier* använts (Gilljam & Möller 1996).

Panebianco ser i sin partimodell ett starkt behov av professionella – på bekostnad av medlemmar. I masspartiet har, konstaterar han, partiledningarna behövt en stark byråkrati för att upprätthålla kontakten med medlemmarna:

> [A]nd, through the members, with the *class gardé*. In the new type of party a much more important role is played by professionals (the so-called experts, technicians with special knowledge), they beeing more useful to the organization than the traditional bureaucrats, as the party's gravitational center shifts from members to the electorate (Panebianco 1988, s. 264).

Panebianco ser stora förändringar för medlemmar när de nya formerna av masskommunikation, särskilt televisionen, blir allt viktigare som länkar till väljarna. Visserligen behövs både byråkrater och medlemmar, men de har en mindre betydelsefull roll än tidigare, både finansiellt och i andra avseenden.

Även andra forskare har liknande diskussioner. Mogens Pedersen (1990) talar till exempel om utvecklingen av *mediapartier*; en partityp som efterträder masspartiet och som inte i lika stor utsträckning som masspartiet är beroende av partimedlemmar.

En central uppgift i denna undersökning är att från olika utgångs-

punkter nagelfara frågan om medlemskapets innebörd. En kartläggning sker av såväl medlemsutvecklingen i de svenska partierna som av vad som på ett individuellt plan kännetecknar de partipolitiskt engagerade och andra som är engagerade i politiskt relevanta sammanslutningar.

Alternativt engagemang

Det är förvisso partierna som står i förgrunden för denna studie, men genom att också uppmärksamma politisk aktivitet i vidare mening är det vår ambition att nå fördjupad förståelse av den demokratiska transitionsprocess som bland annat kännetecknas av en kris för partierna. När partiernas tilltagande svårigheter att mobilisera varit föremål för diskussion har det ofta påpekats att det totala politiska engagemanget inte minskar bland medborgarna. Samtidigt som partierna aktivitets- och medlemsmässigt tappat mark har nämligen andra former av politiskt deltagande blivit vanligare. Det politiska intresset har ökat bland medborgarna under de senaste 2–3 decennierna, liksom den politiska kompetensen och självförtroendet. Mot den bakgrunden blir det "svårt att vara alarmist och hävda att Sverige håller på att förvandlas från en deltagardemokrati till en åskådardemokrati", skriver Mikael Gilljam och Sören Holmberg i 1994 års valundersökning (Gilljam & Holmberg 1995, s. 184).

Även om utvecklingen inte i detta hänseende är alldeles entydig (Petersson m.fl. 1998) är detta under alla förhållanden en ytterst central aspekt när partikrisen diskuteras. Vi riktar därför uppmärksamheten mot 19 politiskt medvetna och aktiva individer som valt att i stället för att aktivera sig i partier valt att engagera sig i politiskt relevanta sammanslutningar. Vad är det som kännetecknar detta engagemang?

Partifinanisering

Partierna finansiella beroende av medlemmarna har i hög grad förändrats i och med införandet och utvecklingen av de offentliga anslagen till partierna. I Sverige, liksom i flera andra länder, har offentlig finansiering framhållits som en viktig metod att lösa de problem som fanns med det tidigare finansieringssystemet. Detta privata system kunde utveckla beroendeförhållanden till företag och organisationer som ibland ansågs ohälsosamma. Avsikten har varit att minska beroendet till olika särintressen och därmed minska riskerna för korrup-

tion och andra oegentliga bindningar som kan uppkomma till finansiärerna. Men motiven har i hög grad även varit att tillföra resurser till partierna i ett läge där medlemmar inte längre klarar av de allt högre kostnaderna för valkampanjerna (Gidlund 1983).

De offentliga anslagen är kopplade till partiers styrka i termer av väljarstöd; ett förhållande som således inte skapar några incitament för partierna att öka medlemsantalet för att få tillgång till dessa resurser (Gidlund 1991). Detta nya finansiella beroende till staten har uppmärksammats i den partimodell som Katz och Mair skisserat – kartellpartiet (*the cartel party*) – där partiernas successiva inkorporerande i statsmakten utgör ett av de karaktäristiska dragen.

Internationalisering och den nya informationstekniken

I takt med att gränser mellan stater minskar i betydelse och att gränslinjen mellan vad som kan betraktas vara nationell respektive internationell politik suddas ut, bryter det fram nya politiska mönster och former för politiskt arbete. Den europeiska integrationen och medlemskapet i EU har skapat behov av att partierna utvecklar samverkan med likasinnade partier i europeiska partinät. Där kan partierna samordna de europeiska valkampanjerna, utveckla gemensamma synsätt och strategier för politiskt inflytande. Här finns konturerna av en ny partimodell – *det transnationella partiet* – som bryter den traditionella hierarkiska organisationsprincipen till förmån för mer IT-baserade nätverkslösningar och gränsöverskridande kommunikationer (Gidlund 1992, 1999a, Heidar & Svåsand 1997).

Undersökningens uppläggning och genomförande

Under hösten 1998 påbörjades enkätundersökningen som riktade sig till ordförandena i *partiernas kommunorganisationer* (partiets kommunövergripande organisation). Denna kommunorganisation är ibland den enda partiorganisation som partiet har i kommunen. I fråga om socialdemokraterna, centerpartiet och i viss mån moderaterna finns därutöver lokalavdelningar.[2]

Enkätundersökningen var till stora delar en uppföljning av framför allt en frågeundersökning från 1979 (inom ramen för kommunaldemokratiska forskningsgruppen) men även en undersökning från 1990.[3] 1979 års enkätundersökning baserade sig på ett riksrepresentativt urval av 50 kommuner.[4] Vi kan på goda grunder anta att denna

riksrepresentativitet inte äger samma giltighet två decennier senare.[5]

Urvalet 1990 och 1998 utvidgades med storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Argumentationen till detta var att storstäder försummats av tidigare forskning som i hög grad betraktat dessa som atypiska och mindre intressanta för svensk kommunforskning. Storstäder bör dock snarare ses som intressanta miljöer för att bland annat studera innovationsmönster. För att möjliggöra jämförelser med 70-talsundersökningen har i föreliggande studie ibland storstäderna exkluderats i redovisningarna.

Enbart partiorganisationer som erhöll mandat i kommunfullmäktige efter valet 1998 har utgjort underlaget för populationen i de 53 kommunerna. Förutom storstäderna finns dock vissa andra skillnader mellan urvalen i de ingående undersökningarna. 1990 års undersökning inkluderade endast de kommunövergripande partiorganisationer som hade representanter i Riksdagen i urvalet och uteslöt således lokala partier. Dessutom innefattades även riksdagspartier som inte erhållit mandat i kommunfullmäktige i populationen men som hade en kommunorganisation. Detsamma gällde för 1979 års undersökning, fastän man vid det tillfället även inkluderade lokala partier.

Den 30 oktober 1998, en dryg månad efter valet, skickades 398 frågeformulär till de utvalda kommunorganisationerna. Omkring tre veckor senare, den 23 november, skickades en första påminnelse. Den 19 januari 1999 hade 60 procent skickat in sina svar. Efter ytterligare utskick samt ett antal telefonkontakter kunde en svarsprocent på 76 procent (303 enkäter) erhållas.[6]

1990 års frågeundersökning besvarades av totalt 70,5 procent av respondenterna, dvs. av 246 av de totalt 349 ingående respondenterna.

I tabellerna nedan redovisas den närmare fördelningen mellan partierna vad gäller svarsprocent. Där framkommer att vänsterpartiet hade en lägre svarsprocent (55,5) än de andra partierna 1990. I den aktuella enkätundersökningen från 1998 är fördelningen tillfredsställande, en något lägre svarsfrekvens dock från socialdemokraterna (67,9 procent) och vänsterpartiet (66,0 procent). I 1990 års undersökning var svarsfrekvensen för storstäderna Stockholm och Malmö tillfredsställande (85,7 respektive 71,4 procent) medan Göteborg hade en något lägre svarsfrekvens (57,1 procent). Motsvarande siffror för 1998 års frågeundersökning var för Stockholm 75 procent, Malmö 100 procent och Göteborg 71,4 procent.

Tabell 1. 1. Respondenter och svarsprocent för enkätundersökningen 1990 till partiernas kommunorganisationer. 53-kommunurvalet

Partier	*Antal respondenter*	*Inkomna svar*	*Svarsfrekvens i procent (%)*
Moderaterna	52	33	63,5
Centerpartiet	53	36	67,9
Folkpartiet	52	36	69,2
Kristdemokraterna	44	36	81,8
Miljöpartiet	50	37	74,0
Socialdemokraterna	53	43	81,1
Vänsterpartiet	45	25	55,5
Totalt	349	246	70,5

Tabell 1. 2. Respondenter och svarsprocent för enkätundersökningen 1998 till partiernas kommunorganisationer. 53-kommunurvalet

Partier	*Antal respondenter*	*Inkomna svar*	*Svarsfrekvens i procent (%)*
Moderaterna	53	43	81,1
Centerpartiet	53	43	81,1
Folkpartiet	54*	44	81,5
Kristdemokraterna	50	35	70,0
Miljöpartiet	51	41	80,4
Socialdemokraterna	53	36	67,9
Vänsterpartiet	50	33	66,0
Övriga partier**	34	28	82,4
Totalt	398	303	76,1

* Folkpartiet i Kil har två likvärdiga och parallellt existerande partiorganisationer.
** Övriga partier motsvarar de som i texten omnämns som lokala partier. I de flesta fall rör det sig om renodlade lokala partier även om ett fåtal formellt också har en riksorganisation.
Kommentar: I undersökningen används följande indelning av kommunerna: *kunskapskommuner, mellankommuner* och *basnäringskommuner.* Kunskapskommunerna (k-kommuner) hör till de s.k. A-regionerna, vilka karaktäriseras som dynamiska tillväxtområden. Baskriteriet är att A-regionen skall ha ett universitet eller en högskola. Här återfinns särskilt storstäder och kommuner vars arbetsmarknad kännetecknas av betydande inslag av s.k. kunskapsyrken och där den allmänna utbildningsnivån är relativt hög. Basnäringskommunen är motpolen i dessa avseenden och består av områden som länge dominerats av produktion knuten till skogen, malmen och andra naturresurser. Mellankommunen är just den grupp av kommuner som befinner sig någonstans mellan de båda ytterligheterna. Där återfinns ofta kommuner med relativt stor offentlig sektor eller mer blandad näringsstruktur. Se närmare om denna indelning i SOU 1989:68. Fördelningen av de i undersökningen ingående kommu-

nerna och partiernas kommunorganisationer (50- respektive 53-urvalet) på dessa tre kommuntyper baseras på den indelning som gjordes 1989 vilket innebär att några kommuner till vilka lokaliserats högskolor under 1990-talet inte har klassificerats som "kunskapskommuner".

Den kvalitativa delen av undersökningen baseras på ett strategiskt urval. Det centrala är inte att urvalet skall utgöra en modell av en viss population utan att det skall vara kvalitativt täckande, dvs. innehålla så många olika kvaliteter som möjligt. I motsats till kvantitativa studier, där resultaten är numeriska mätvärden, är det i kvalitativa studier begreppet i sig, den kvalitativa företeelsen, som utgör resultatet. Eftersom det finns skäl att anta att den företeelse som står i fokus för studien kan visa prov på stor variation bör därför urvalet vara stort.[7]

Tillvägagångssättet för kartläggningen av de partiaktiva är det som ligger till grund för den s.k. *Grounded Theory-metoden*: genom att så förutsättningslöst som möjligt systematisera och gruppera de utsagor om *motiv* till partimedlemskap och politisk aktivitet som föreligger, samt om *föreställningar* om partikrisen är syftet att nå en i princip fullständig kartläggning av de olika aspekter och dimensioner som är relevanta i sammanhanget (Glaser & Strauss 1980). Samma princip är styrande för kartläggningen av de som är politiskt aktiva utanför partiväsendet.

Syftet med denna del i undersökningen är alltså att kartlägga de *kvalitativa* aspekter som är relevanta. Det handlar således om att identifiera de empiriska kategorier och dimensioner som är relaterade till partikrisen. Det är begreppens kvalitativa beskaffenhet, dess inre värden och egenskaper som skall blottläggas (jfr Glaser & Strauss 1980).

Disposition

I kapitel 2 redovisas medlemsutvecklingen i de olika partierna sedan slutet av 1970-talet. Vi beskriver hur den nedåtgående trenden närmare bestämt ser ut, inte bara totalt utan även partivis och hur utvecklingen skiljer sig i olika sociala kategorier och kommuntyper. Kapitlet avslutas med en forskningsrelaterad diskussion om medlemskapets innebörd och betydelse.

I kapitel 3 söker vi besvara frågan hur attraktiva partiernas möten är. Det sker en kartläggning av mötesverksamhetens utveckling, såväl vad gäller omfattning som karaktär. En central frågeställning gäller om man kan iaktta några förskjutningar i fråga om partimötenas funktioner.

I kapitel 4 synas partiverksamheten lokalt för att se i vad mån det finns någon innovationsbenägenhet att arbeta på annorlunda sätt av vad som traditionellt är brukligt i partiarbetet. Kan man registrera nya mötesplatser för det politiska samtalet med medborgarna? Sker det någon anpassning till ny teknik?

I kapitel 5 granskas vilken kapacitet som finns till förändring på lokal nivå i partierna. Vilken frihet har partiorganisationerna lokalt att styra över sin verksamhetsplanering och de politiska frågor som drivs i kommunen? Vidare ser vi närmare på den ekonomiska och administrativa kapaciteten i organisationerna.

I kapitel 6 sker en porträttering av de partiaktiva. I stället för att uppehålla oss vid frågan varför människor flyr partierna vänder vi här på perspektivet och ställer frågan varför människor väljer att engagera sig i partier. Motiven bakom ett såväl aktivt som passivt partimedlemskap fokuseras. Vi behandlar också frågan om hur de partianslutna – aktiva likväl som passiva – ser på partikrisen.

I kapitel 7 riktas uppmärksamheten på motsvarande sätt mot medborgare som engagerat sig i politiskt relevanta sammanslutningar utanför partiväsendet. Vi jämför de olika typer av engagemang som finns i urvalet, och diskuterar frågan om även dessa aktivister – i likhet med de partiaktiva – kan anses göra skäl för benämningen demokratins trotjänare.

I kapitel 8 sammanfattas resultaten. Vi diskuterar också hur man på ett djupare plan bör förstå den utveckling som beskrivits i boken. Vi konsterar att vi befinner oss i en brytningstid och att partierna står inför en period av uppbrott och förnyelse. Undersökningens viktigaste resultat relateras i detta sammanhang till den diskussion om partiernas funktioner i det politiska systemet, såsom de brukar beskrivas i litteraturen.

Noter

[1] I litteraturen tillskrivs partierna en lång rad funktioner i det politiska systemet. Sainsbury (1983, s. 241 ff.) talar om följande funktioner: mobilisering, strukturering och mobilisering av röster, aktivering och skolning av medlemmar, representation och aggregering, ledarskapsrekrytering, skötsel av den politiska styrelsen, samt policyformulering. Gilljam & Möller (1996, s. 133 ff.) anger vid sidan av kanalfunktionen även aggregering, artikulering, socialisation, rekrytering, samt beslutsfattande.

[2] Vi frågade i enkätundersökningen 1998 vilken roll kommunorganisationen spelade, om den "utgör partiets huvudsakliga verksamhetsform" eller "utgör i första hand en samordnande nivå i kommunen inför nomineringar och allmänna

val". Totalt angav 80 procent att den utgjorde partiets huvudsakliga verksamhetsform.

[3] 1990 års frågeundersökning genomfördes i ett av HSFR finansierat projekt om partiernas förändringsstrategier (projektledare: Gullan Gidlund).

[4] För en detaljerad beskrivning av urvalskriterier, se Ds Kn 1981:15.

[5] Några genomgripande förändringar av kommungränser har däremot inte skett i det ursprungliga 50-urvalet.

[6] Ett tiotal personer framstod vid telefonkontakt vara svarsvägrare och angav främst principiella skäl för att inte medverka, medan andra angav tidsskäl och att flera enkäter var ute i partierna samtidigt.

[7] Minst 10 och högst 30 intervjuer brukar anges som en allmän rekommendation för urvalsstorleken (se t.ex. Eneroth 1984, s. 171). En allmän rekommendation är att det inte bör vara färre än 10 eftersom det då finns risk att man inte får tillräcklig bredd med avseende på företeelsens kvaliteter. Men det bör samtidigt inte vara för många, ty då riskerar överblickbarheten att gå förlorad. Forskaren bör kunna gå igenom materialet från olika utgångspunkter, "utan hjälp av datorer gå över materialet gång på gång utifrån nya vinklingar". Denna rekommendation gavs dock 1984 och utvecklingen inom just datatekniken gör att det – tvärtom mot vad som hävdas av Eneroth – är möjligt att med hjälp av datorer kunna bearbeta ett större intervjumaterial. Men det avgörande är naturligtvis alltjämt att antalet intervjuer blir tillräckligt för att kunna uppdaga den erforderliga bredden kvalitativt sett.

2 Partierna och deras medlemmar

Sedan det moderna partiväsendet tagit form i början av 1900-talet skedde en obruten medlemstillströmning till partierna fram till början av 1960-talet. Enligt partiernas egna siffror var som mest ca 1,5 miljon svenskar medlemmar i något parti 1962. Därefter stagnerade medlemstillströmningen. Men ännu 1990 – just innan kollektivanslutningen till det socialdemokratiska partiet i praktiken avskaffades[1] – fanns nästan 1,5 miljon partimedlemmar. I relation till befolkningen var det fråga om en minskning jämfört med det tidiga 60-talets rekordnivå – från 21 procent 1962 till 18 procent av befolkningen i dess helhet 1990. Men det är först under det senaste decenniet som utvecklingen varit så dramatisk att det är befogat att tala om en kris för partiväsendet.

En dyster utveckling

Som framgår av tabell 2.1 har partierna sammantaget förlorat drygt en miljon medlemmar under 1990-talet. Men då är alltså den ursprungliga jämförelsepunkten från den tid då kollektivanslutningen ännu existerade; socialdemokratins ras mellan 1990 och 1992 svarar för lejonparten av den totala medlemsminskningen. Det är emellertid inte enbart socialdemokraterna som har förlorat medlemmar. Framför allt centerpartiet, men också moderaterna och folkpartiet, har en negativ trend. Sammantaget försvann nästan en kvarts miljon medlemmar från partierna mellan 1992 och 1997. Därefter har den sammantagna nivån varit intakt.[2]

Också de politiska ungdomsförbunden har drabbats av medlemsavtappning. Mellan 1970 och 1990 halverades det totala medlemsantalet i ungomsförbunden och därefter, under 1990-talet har ännu en halvering ägt rum. De senaste tre åren har dock en viss ökning skett. I dag är 57 000 personer medlemmar i något av de politiska ungdomsförbunden. Tillsammans finns i dag alltså ungefär 488 000 medlemmar i de politiska partierna och ungdomsförbunden.

Tabell 2.1. Partiernas medlemsantal under 1990-talet (1000-tal)

	Antal medlemmar				
Parti	*1990*	*1992*	*1995*	*1997*	*1999*
Moderaterna	143	138	119	85	88
Centerpartiet	215	191	144	108	99
Folkpartiet	45	41	31	24	23
Kristdemokraterna	25	29	29	23	24
Miljöpartiet	8	8	6	7	8
Socialdemokraterna	1.034	259	260	203	177
Vänsterpartiet	13	12	11	12	11
Summa	1 483	684	600	462	430

Kommentar: I dessa siffror inräknas inte ungdomsförbundens medlemmar, de redovisas här separat. Däremot inräknas kvinnoorganisationernas medlemmar, i den mån som det finns särskilda kvinnoorganisationer.

Tabell 2.2. De politiska ungdomsförbundens medlemsantal 1970–1999 (1000-tal)

	Antal medlemmar			
Ungdomsförbund	*1970*	*1990*	*1996*	*1999*
Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund (SSU)	66,5	40	13	23
Centerns Ungdomsförbund (CUF)	74,5	17	5,5	6,5
Moderata Ungdomsförbundet (MUF)	30,5	20	12,5	8,7
Liberala Ungdomsförbundet (LUF)	27,5	10	2,5	1,5
Kristdemokratiska Ungdomsförbundet (KDU)	–	5	3	5
Ung vänster	–	13,5	11	11
Grön Ungdom	–	–	1,2	1,5
Summa	199	105,5	48,5	57

Inom centerpartiet brukar man med stolthet tala om partiets folkrörelsetradition. Ett högt medlemsantal och många aktiva medlemmar har varit kännetecknande för denna tradition. Centerpartiet har förlorat 60 procent av sina medlemmar under det senaste decenniet. Partiets ungdomsförbund har haft en än mer bekymmersam utveckling. Dagens CUF är mindre än en tiondel så stort som 1970 års CUF var.

Även socialdemokraterna brukar på motsvarande sätt berömma sig av att vara ett folkrörelseparti. Vad som är slående under det dramatiska 1990-talet är alltså att det just är de mest utpräglade folkrö-

relsepartierna som förlorat många av sina medlemmar. Mellan 1992 – då kollektivanslutningen upphörde – och 1999 har centerpartiet och socialdemokraterna tillsammans förlorat hälften av sin medlemsbas. Detta kan vara värt att notera mot bakgrund av att det i diskussionen om partikrisen gjorts gällande att det traditionella folkrörelsepartiet, baserat på massmedlemskap och idealitet, inte passar in i dagens samhälle. Partiernas karaktär förändras; mer och mer blir de – i stället för att vara "medlemspartier" – kampanjinriktade och professionaliserade "väljarpartier". Ett uppmärksammat bidrag inom partiforskningen är här Panebianco (1988) som använder begreppet det "professionellt-elektorala partiet" (se även Gilljam & Möller 1996).

För flera partier – centerpartiet, folkpartiet och i någon mån också för socialdemokraterna – är det också nära till hands att sätta medlemsraset i samband med den allmänna motvind i opinionen som dessa partier mött under 1990-talet. Naturligtvis är det enklare att få till stånd en positiv medlemsutveckling om partiet har medgång i opinionen än om det råder elektoral snålblåst. Socialdemokraternas tillfälliga återhämtning skedde för övrigt i kölvattnet av 1994 års framgångsval, därefter har nedgången fortsatt. Men att även ett parti som moderaterna, som under denna period haft en förhållandevis gynnsam trend i väljaropinionen, drabbats av ett vikande medlemsantal tyder på att det inte enbart är opinionsvindarna och de enskilda partiernas valresultat som förklarar minskningen. Det är de partier som i olika avseenden (t.ex. ålder och politisk status) är att betrakta som *etablerade* som svarar för den medlemsmässiga tillbakagången, alldeles oavsett om det går bra eller dåligt för dem i de allmänna valen.

Var har medlemsminskningen ägt rum?

Vår undersökning, som baseras på ett statistiskt urval, bekräftar med all önskvärd tydlighet den allmänna bilden av en dramatisk medlemsminskning under det senaste decenniet. Den procentuella minskningen i undersökningens data är nästan identisk med de medlemsantal som finns i tabell 1.

I tabell 2.3 redovisas hur antalet medlemmar per parti och kommun minskat sedan slutet av 1970-talet. 1979 hade varje parti i genomsnitt 856 medlemmar per kommun. Ett drygt decennium senare, 1990, hade en liten minskning skett; i genomsnitt fanns då 703 medlemmar per parti och kommun. 1998, slutligen, var medeltalet endast 237 medlemmar.

Den partivisa bilden är föga oväntat identisk med den generella

Tabell 2.3. Antalet medlemmar per parti och kommun 1979, 1990 och 1998 (medelvärde). Antalet kommunorganisationer inom parentes.

	Antal medlemmar		
Parti	*1979*	*1990*	*1998*
Moderaterna	508 (38)	416 (29)	306 (41)
Centerpartiet	827 (39)	707 (31)	390 (38)
Folkpartiet	148 (42)	168 (29)	81 (41)
Kristdemokraterna	88 (33)	88 (24)	93 (31)
Socialdemokraterna	3.038 (44)	2.758 (38)	808 (34)
Vänsterpartiet	73 (31)	42 (22)	58 (31)
Miljöpartiet	–	23 (38)	144 (34)
Lokala partier*	118 (3)	–	92 (24)
Medeltal, totalt	856 (230)	703 (217)	237 (278)

Kommentar: 50-kommunurvalet.* Vi kommer att benämna dessa partier för "lokala partier" även om det i ett par fall gäller partier som har en viss spridning över den egna kommunen och även har riksorganisation.

utvecklingen. Det är framför allt socialdemokraterna som förlorat medlemmar, och detta i allt väsentligt efter kollektivanslutningens upphörande. Den genomsnittliga socialdemokratiska arbetarkommunen består 1998 av 808 medlemmar, vilket skall jämföras med över 3 000 medlemmar 1979. Även centerpartiet, moderaterna och folkpartiet har förlorat många medlemmar.

Tabell 2.3 ger dock en missvisande bild av det genomsnittliga medlemsantalet. De tre storstadskommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö ingick nämligen inte i 1979 års undersökning och har för att möjliggöra en longitudinell jämförelse i tabellen tagits bort även 1990 och 1998. Om dessa kommuner ingår i beräkningen var det genomsnittliga medlemstalet 1990 1 357 medlemmar – alltså nästan ett dubbelt så högt genomsnitt. Därefter sjunker följdenligt siffran dramatiskt: 1998 är det endast 330 medlemmar per parti och kommun kvar. Även med storstadskommunerna inräknade i urvalet står det följaktligen bortom allt tvivel att de svenska partierna under det senaste decenniet har dränerats på medlemmar.

En granskning av hur utvecklingen sett ut i olika kommuntyper illustrerar storstadskommunernas betydelse. I tabell 2.4 redovisas hur utvecklingen varit dels i s.k. *kunskapskommuner* med en hög andel yrkesverksamma i kunskapsintensiva verksamheter och företag, dels i *mellankommuner* och dels i *basnäringskommuner.*

Tabell 2.4. Andel medlemmar per parti inom respektive kommuntyp 1979, 1990 och 1998. Antalet kommunorganisationer inom parentes

	År		
Kommuntyp	*1979*	*1990*	*1998*
Kunskapskommuner	1.026 (36)	3.906 (49)	736 (68)
Mellankommuner	801 (102)	783 (90)	226 (122)
Basnäringskommuner	851 (92)	743 (90)	192 (198)
Summa	856 (230)	1 357 (229)	330 (298)

Den stora förändringen vad gäller medlemsantalet i kunskapskommunerna mellan 1979 och 1990 – det sker under denna tid en fyrdubbling av antalet medlemmar – sammanhänger alltså med att storstadskommunerna inte ingick i urvalet vid det första mättillfället. Utvecklingen i mellankommunerna och basnäringskommunerna kan dock jämföras under perioden i dess helhet eftersom samtliga storstadskommuner är kunskapskommuner. En sådan jämförelse visar att det i basnäringskommunerna inledningsvis fanns fler medlemmar per parti och kommun än i mellankommunerna, men att detta ändrats vid 1990 års mätning. Under 1980-talet tappade partierna 13 procent av sina medlemmar i basnäringskommunerna.

Motsvarande siffra för mellankommunerna var endast 2 procent. Utvecklingen under 1990-talet är för båda kommuntyperna dramatisk men identisk: drygt 70 procent av medlemmarna försvann 1990 och 1998 i såväl mellankommuner som basnäringskommuner.

Det är framför allt i de befolkningsrika kunskapskommunerna som de flesta medlemmarna finns. Detta gäller under hela perioden, men kunskapskommunernas dominans kulminerade 1990. Då var den genomsnittliga medlemsnivån i mellankommunerna 20 procent av den nivå som fanns i kunskapskommunerna. 1998 hade denna andel ökat till 30 procent. Partierna har i kunskapskommunerna förlorat 81 procent av sina medlemmar under perioden 1990–1998. Tendensen under den tid som partiväsendets dramatiska medlemsminskning äger rum är alltså att partierna förlorar mest medlemmar i kunskapskommunerna, den kommuntyp som det dock alltjämt finns flest medlemmar i.

Partivisa jämförelser

Totalt sett har partiernas genomsnittliga medlemstal per kommun minskat med 75 procent under 1990-talet. Det parti som förlorat mest medlemmar såväl numerärt som procentuellt under detta decennium är socialdemokraterna.

Tabell 2.5 ger en god illustration av var partiernas medlemsantal varit särskilt påtaglig.

För socialdemokraternas del är nedgången extremt omfattande: en fjärdedel av partiets medlemmar har försvunnit under denna 20-årsperiod.

I detta sammanhang kan också konstateras att storstadskommunernas inverkan i urvalet är extremt tydlig i just socialdemokraternas fall. Redan 1979 var partiet stort i kunskapskommunerna, medeltalet var då 3 647 (tabell 2.6). 1990 – då storstäderna finns med i urvalet – noteras emellertid ett medeltal på 22 957 i kunskapskommunerna. Under 1990-talet har dock socialdemokraterna förlorat 88 procent av medlemmarna i kunskapskommunerna. Medeltalet 1998 (2 580) är faktiskt lägre än det var 1979 – trots att storstadskommunerna ingår. Å andra sidan avvecklades kollektivanslutningen mellan de båda senaste mättillfällena. Sammantaget har socialdemokraterna under 1990-talet förlorat 79 procent av sin medlemskår. Oavsett om man ser till antalet medlemmar eller andelen medlemmar i förhållande till kommuninvånarantalet är minskningen störst i kunskapskommunerna, men även i övriga kommuntyper har en stor minskning skett.

Centerpartiet har tidigare haft en god medlemsanslutning. Vid det första mättillfället 1979 var partiet det klart största efter socialdemokraterna med i genomsnitt 827 medlemmar per kommun. Trots att en liten minskning hade ägt rum under det motiga 1980-talet, då partiet förlorade 15 procent av sitt genomsnittliga medlemsantal, var centerpartiet ännu 1990 det näst största partiet. Under 1990-talet har centerpartiet förlorat ytterligare 43 procent av det genomsnittliga medlemsantalet och är 1998 passerat av moderaterna som näst största parti.

Vid det första mättillfället – som inföll strax efter att centerpartiet haft sin opinionsmässiga storhetstid – var partiet starkt, framför allt i kunskapskommunerna. Partiet hade dubbelt så många medlemmar jämfört med moderaterna i kunskapskommunerna 1979 – detta ändrades dramatiskt 1990 då också storstadskommunerna ingick i urvalet. Mycket talar för att en stor del av centerns kraftiga tillbakagång i kunskapskommunerna under 1980-talet kommer sig av just detta

Tabell 2.5. Andel medlemmar i förhållande till befolkningen (procent). N, 1979=242, 1990=231, 1998=283

Kommuntyp	*Parti*	*1979*	*1990*	*1998*
Kunskapskommun	Moderaterna	1,4	1,4	1
	Centerpartiet	4,5	3	1,3
	Folkpartiet	0,9	0,7	0,4
	Kristdemokraterna	0,3	0,2	0,2
	Socialdemokraterna	13,1	12,6	2
	Vänsterpartiet	0,2	0,2	0,1
Mellankommun	Moderaterna	2,6	2	1,4
	Centerpartiet	5,2	3,3	2,1
	Folkpartiet	0,9	0,7	0,3
	Kristdemokraterna	0,5	0,5	0,6
	Socialdemokraterna	12,6	13,4	3
	Vänsterpartiet	0,2	0,1	0,1
	Miljöpartiet	–	0,7	0,1
	Lokalt parti	0,5	–	0,5
Basnäringskommun	Moderaterna	1,1	1,1	0,8
	Centerpartiet	3,7	2,9	2
	Folkpartiet	0,9	0,6	0,4
	Kristdemokraterna	0,5	0,5	0,4
	Socialdemokraterna	11	7,8	3,9
	Vänsterpartiet	0,3	0,3	0,2
	Miljöpartiet	–	0,2	0,1
	Lokalt parti	1,1	–	0,2
Totalt	Moderaterna	1,8	1,5	1,1
	Centerpartiet	4,5	3,1	1,9
	Folkpartiet	0,9	0,7	0,4
	Kristdemokraterna	0,4	0,4	0,4
	Socialdemokraterna	12	10,7	3,1
	Vänsterpartiet	0,2	0,2	0,2
	Miljöpartiet	–	0,4	0,1
	Lokalt parti	0,7	–	0,4

Kommentar: 50-urvalet (storstäder exkl.)

Tabell 2.6. Antal medlemmar per parti inom kommuntyp 1979, 1990 och 1998 (medelvärde). Antal kommunorganisationer inom parentes. Storstäder ingår i urvalet 1990 och 1998.

1979

Parti	*Kunskaps-kommun*	*Mellan-kommun*	*Basnärings-kommun*	*Totalt*
Moderaterna	763 (7)	524 (17)	362 (14)	508 (38)
Centerpartiet	1.452 (5)	772 (18)	695 (16)	827 (39)
Folkpartiet	201 (7)	133 (18)	141 (17)	148 (42)
Kristdemokraterna	90 (5)	94 (15)	79 (13)	88 (33)
Socialdemokraterna	3.647 (6)	2.721 (20)	3.188 (18)	3.038 (44)
Vänsterpartiet	99 (6)	42 (12)	90 (13)	73 (31)
Lokala partier	0	100 (2)	156 (1)	118 (3)
Totalt 1979	1.026 (36)	801 (102)	851 (92)	856 (230)

1990

Parti	*Kunskaps-kommun*	*Mellan-kommun*	*Basnärings-kommun*	*Totalt*
Moderaterna	1.813 (8)	292 (10)	277 (13)	678 (31)
Centerpartiet	874 (6)	706 (15)	598 (11)	700 (32)
Folkpartiet	737 (9)	135 (12)	119 (11)	299 (32)
Kristdemokraterna	173 (10)	94 (11)	90 (15)	114 (36)
Socialdemokraterna	22.957 (7)	3.335 (15)	1.947 (18)	6.144 (40)
Vänsterpartiet	1.008 (2)	32 (10)	55 (11)	128 (23)
Totalt 1990	3.906 (49)	783 (90)	743 (90)	1.357 (229)

1998

Parti	*Kunskaps-kommun*	*Mellan-kommun*	*Basnärings-kommun*	*Totalt*
Moderaterna	1.196 (9)	274 (19)	205 (15)	443 (43)
Centerpartiet	457 (9)	417 (19)	330 (13)	398 (41)
Folkpartiet	475 (9)	66 (18)	64 (17)	149 (44)
Kristdemokraterna	179 (7)	89 (13)	83 (13)	106 (33)
Socialdemokraterna	2.580 (10)	778 (13)	749 (13)	1.268 (36)
Vänsterpartiet	100 (8)	31 (11)	66 (14)	62 (33)
Lokala partier	238 (8)	95 (15)	30 (4)	128 (27)
Totalt 1998	736 (68)	226 (122)	192 (108)	330 (298)

urvalsförhållande. I såväl mellankommuner som basnäringskommuner är tillbakagången ytterst begränsad under denna tid.

Moderaterna har under 1990-talet förlorat 34 procent av medlemmarna i kunskapskommunerna. Resultatet framstår som förvånande. Moderaterna har elektoralt sett varit utomordentligt starkt i tillväxtområden (där kunskapskommunerna finns) men förlorar alltså ett stort antal medlemmar just i dessa områden.[3] Partiet är dock fortfarande starkast i kunskapskommunerna även medlemsmässigt, men tendensen är värd att notera.

Folkpartiets minskning mellan 1990 och 1998 var 50 procent. I motsats till andra partier har dock inte minskningen primärt ägt rum i kunskapskommunerna; i dessa är nedgången 35 procent.

Tilltagande rekryteringsproblem

En av partiernas huvuduppgifter i det politiska systemet är att fullgöra den s.k. rekryteringsfunktionen. Partiväsendet har blivit det främsta instrumentet att lösa det delikata problemet att rekrytera lämpliga personer till de församlingar som har att fatta politiska beslut. Tabell 2.7 visar emellertid att det i flera partier finns svårigheter att rekrytera kandidater.

Tabell 2.7. Andelen partiorganisationer i kommunerna med tillräckligt eller mer än tillräckligt antal kandidater tillgängliga vid nomineringen till kommunfullmäktigevalet 1979, 1990 och 1998 (procent)

Parti	*1979*	*1990*	*1998*
Moderaterna	87	81	78
Centerpartiet	95	88	74
Folkpartiet	85	67	60
Kristdemokraterna	77	67	71
Socialdemokraterna	98	90	86
Vänsterpartiet	77	57	83
Miljöpartiet	--	74	54
Totalt	87	76	72

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit svar på följande fråga: "*Hur var tillgången på personer som var villiga att ställa upp vid nomineringarna till kommunfullmäktige inför valet 1979/90/98?*". Svarspersonerna hade följande alternativ att välja mellan: "mer än tillräcklig", "tillräcklig", "ej fullt tillräcklig", "klart otillräcklig" (n [1979] = 297, [1990] = 398, [1998] = 303).

Det blir allt svårare att rekrytera kandidater till kommunfullmäktigevalen. 1979 var tillgången förhållandevis god, därfter har den minskat. 1998 var det endast 72 procent av de lokala partiorganisationerna som uppgav att det fanns tillräckligt med kandidater att tillgå vid nomineringen. Endast för vänsterpartiet – och i någon mån även för kristdemokraterna – har situationen förbättrats. Folkpartiet och centerpartiet har drabbats hårt – 25 procentenheter färre av deras lokalorganisationer uppger sig ha tillräckligt med kandidater jämfört med för två decennier sedan. Miljöpartiet är dock det parti som har de allra största problemen. I endast lite drygt hälften av organisationerna finns tillräckligt med kandidater, en minskning med 20 procentenheter under 1990-talet. Detta resultat förvånar: miljöpartiet var vid det första av dessa mättillfällen ett mindre etablerat parti än det var vid det senaste.

Utvecklingen är totalt sett logisk mot bakgrund av den allmänna medlemsminskningen. Men fram förallt är den bekymmersam. Partierna håller sakta men säkert på att dräneras på såväl medlemmar som kandidater till de olika förtroendeposterna i det politiska systemet.

Vilka grupper har varit svåra att rekrytera?

I debatten om vari partiernas rekryteringsproblem närmare bestämt består har det talats om en "förgubbning" av partiväsendet. Begreppet implicerar således två olika komponenter: kön och ålder. Innebörden är att särskilt kvinnor och unga är svåra att rekrytera. Som framgår av följande tabeller bekräftas också detta.

Tabell 2.8. Rekryteringsproblem 1979 (procent)

Kategori	*Rekryteringsproblem föreligger*
Kvinnor	33
Ungdomar	32
Arbetare	16
Glesbygdsboende	10
Tätortsboende	7
Välutbildade	6
Personer med förankring i organisationslivet	5
Tjänstemän	2
Ingen speciell kategori	40

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: "*Vilka kategorier var svåra att rekrytera som kandidater till kommunfullmäktige?*" (n = 230).

Vid 1979 års mätning gjordes ingen könsuppdelning av de olika kategorierna utan kvinnor utgjorde vid detta tillfälle en egen kategori. Var tredje föreningsföreträdare ansåg att denna sociala kategori var svår att rekrytera. Nästan lika många menade att det rådde brist på ungdomar vid rekryteringen till kommunfullmäktige. Inför 1990 och 1998 års mätningar ändrades frågan. Då frågades mer generellt i vad mån det var svårt att rekrytera olika kategorier till kommunala och landstingskommunala förtroendeuppdrag. Vid dessa mätningar skedde dessutom en könsmässig uppdelning för varje enskild kategori. Man kan indirekt utläsa att det även vid dessa tillfällen förelåg en brist på kvinnor; i stort sett genomgående var det vanligare att det rådde brist på kvinnor än män.

Trots att det under den period som förflutit sedan 1979 års mätning skedde en generell ökning av kvinnorepresentationen inom politiken finns dessutom en tilltagande svårighet att rekrytera kvinnor till politiska förtroendeuppdrag. I den senaste mätningen menade 59 procent av de tillfrågade att det var svårt att rekrytera unga kvinnor. Samma sak gäller för övrigt för ungdomar, totalt sett. Den s.k. förgubbningen är av allt att döma en realitet.[4]

En annan grupp som i ökad utsträckning upplevs som alltmer svårrekryterad är invandrare, särskilt gäller detta invandrarkvinnor. När det gäller invandrarna finns en betydelsefull likhet med kvinnorekryteringen: det har generellt sett inte blivit färre invandrare på politiska förtroendeuppdrag, förklaringen till att invandrarna upplevs som svårrekryterade är – liksom för kvinnorna – att de blivit mer efterfrågade. Genom att invandrarnas politiska och sociala utanförskap hamnat i samhällsdebattens fokus under senare år har problemet med invandrarrepresentation synliggjorts.

Av tabell 2.9 framgår också att partierna fått allt svårare att rekrytera människor från glesbygden under 1990-talet. Förändringen är påfallande. Vidare är det svårare att rekrytera personer som är yrkesverksamma inom den privata sektorn än det är att rekrytera offentligt anställda. Skillnaden har dessutom accentuerats under 1990-talet. Nästan var tredje ordförande ansåg 1998 att det fanns brist på egna företagare (1990 fanns inte denna kategori med). Det blir också allt svårare att rekrytera högutbildade. Rekryteringen av lågutbildade har emellertid avsevärt förbättrats under det senaste decenniet – åtminstone i den meningen att betydligt färre anger lågutbildade som en svårrekryterad kategori. Denna iakttagelse faller in i ett vidare tolkningsschema som väckt viss uppmärksamhet under senare tid: det förefaller som om också framgångsrika och socialt väletablerade grupper börjat vända det politiska systemet ryggen. Det rör sig om

Tabell 2.9. Rekryteringsproblem 1990 och 1998

	1990		*1998*	
Kategori	*Kvinnor*	*Män*	*Kvinnor*	*Män*
Ungdomar	55	50	59	55
Invandrare	31	28	46	38
Glesbygdsboende	9	7	16	13
Tätortsboende	10	6	9	8
Privat anställda	23	24	26	25
Offentligt anställda	8	4	4	5
Personer med organisations- och partierfarenheter	9	7	6	6
Högutbildade	12	12	13	14
Lågutbildade	19	15	9	7
Egna företagare	–	–	30	32
Ingen speciell kategori	26	23	16	15

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: "*Vilka kategorier har under senare år visat sig vara svåra att rekrytera som kandidater till förtroendeposter inom kommun och landsting?*" (n [1990] = 222, [1998] = 269).

personer som ofta är unga män, med en högmobil och urban livsstil, med höga inkomster och hög utbildning som hyser ett "uppifrånförakt" gentemot politiker och politiska institutioner (Möller 1998). Även om det vi här ser är ytstrukturer – som kan tolkas på olika sätt – är det värt att notera att resultaten ansluter sig till detta tolkningsschema. Men förändringarna är ännu så länge ytterst små.

Den viktigaste slutsatsen är dock att rekryteringsproblemen ökar generellt. 1979 svarade 40 procent att "Ingen speciell kategori" var svår att rekrytera. 1990 hade denna problemfria andel minskat till ungefär en fjärdedel, för att 1998 endast utgöra en sjättedel av de svarande. Endast en kategori uppvisar en positiv trend: de lågutbildade. Detta kan antingen bero på att det finns gott om lågutbildade i partierna som är beredda att åta sig förtroendeuppdrag eller att det helt enkelt är så att man från partiernas sida i allt mindre grad efterfrågar lågutbildade personer till förtroendeuppdrag.

Partiskillnader

Inom samtliga partier fanns 1979 problem när det gäller att rekrytera kvinnor och ungdomar. Folkpartiet är i båda fallen det parti som har störst problem – i den meningen att man själva anser läget problema-

Tabell 2.10. Rekryteringsproblem inom olika partier 1979 (procent)

	Parti						
Kategori	*M*	*C*	*Fp*	*Kd*	*S*	*V*	*Lokala partier**
Kvinnor	*20*	*34*	*46*	*25*	*40*	*28*	*50*
Ungdomar	*31*	*22*	*63*	*22*	*27*	*14*	*100*
Glesbygdsboende	11	2	20	6	4	21	0
Tätortsboende	3	22	11	3	0	0	0
Arbetare	29	10	30	3	7	14	0
Tjänstemän	3	0	2	3	2	3	0
Personer med förankring i organisationslivet	11	0	2	6	2	10	0
Välutbildade	17	7	2	6	0	7	0

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: "*Vilka kategorier var svåra att rekrytera som kandidater till kommunfullmäktige?*" (n = 230). *Övriga partier utgjordes i denna mätning endast av n = 2.

tiskt. Vänsterpartiet har lättare än övriga att rekrytera ungdomar. Åttio procent av de moderata svarspersonerna anser dock inte att det är svårt att rekrytera kvinnor.

Inom folkpartiet och moderaterna anses arbetare utgöra en bristkategori. Men också välutbildade personer uppfattas bland moderata svarspersoner vara svårrekryterade. I övriga partier anses det däremot finnas tillräckligt med välutbildade.

Vid de båda efterföljande mätningarna ställdes frågan på ett litet annorlunda sätt än 1979 (se kommentaren nedan). Vidare skedde en könsmässig uppdelning så att de svarande för varje enskild kategori fick ta ställning om det var kvinnor eller män som var svåra att rekrytera. Kategorierna var också något förändrade.

Vid en summering av könsskillnaderna kategorivis framgår att kvinnor anses vara mer svårrekryterade än män. Skillnaderna är emellertid betydande mellan partierna. För alla partier utom miljöpartiet är det generellt sett kvinnor som upplevs vara svåra att rekrytera till förtroendeposter. Miljöpartiet har en negativ könsbalans (-18) i så måtto att det sammantaget sett anses svårare att rekrytera män än kvinnor. För övriga partierna är det tvärtom kvinnor som är svårast att rekrytera. Samtliga har en aggregerad mansövervikt. I moderaternas fall handlar det om +5, i centerpartiets om +14, i folkpartiets om

Tabell 2.11. Rekryteringsproblem inom olika partier 1990 (procent). Kvinnor/män

	Parti						
Kategori	*M*	*C*	*Fp*	*Kd*	*S*	*V*	*Mp*
Ungdomar	55/45	66/60	47/44	48/48	75/65	52/43	34/40
Invandrare	26/26	40/40	44/37	13/13	45/30	29/29	19/22
Glesbygdsboende	10/6	3/6	15/15	6/6	10/0	24/24	3/3
Tätortsboende	6/10	20/9	6/3	6/6	10/0	14/14	6/3
Privat anställda	35/52	14/20	22/19	10/10	40/27	29/33	12/27
Offentligt anställda	6/0	3/3	9/9	0/0	12/2	24/14	6/6
Organisations-erfaren.	6/3	3/0	12/16	10/13	7/0	14/14	12/12
Högutbild.	10/13	14/17	22/16	6/3	2/5	24/19	12/12
Lågutbild.	16/10	14/6	12/9	10/6	25/17	38/38	19/22

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: *"Vilka kategorier har under senare år visat sig vara svåra att rekrytera som kandidater till förtroendeposter inom kommun och landsting?"* (n = 230).

+20, i kristdemokraternas om +4, i socialdemokraternas om +80 och i vänsterpartiets om +31.

Det skall ännu en gång betonas att dessa siffror inte nödvändigtvis säger något om den faktiska kvinnorepresentationen. Moderaterna kan mycket väl ha en lägre andel kvinnor på kommunala och landstingskommunala poster än exempelvis folkpartiet trots att det är de folkpartistiska respondenterna som i väsentligt högre grad upplever kvinnor som svårrekryterade. Det mått som här används är subjektivt; om svarspersonerna exempelvis inte anser att en hög andel kvinnor på politiska poster är ett eftersträvansvärt mål sänks kravet hos dessa svarspersoner på vad som är "svårt" ur rekryteringssynpunkt. Nöjer man sig med en låg andel kvinnor, säg 10 procent, blir ju en kvinnoandel på 20 procent – som andra svarspersoner kanske anser vara en otillfredsställande låg andel – ett mycket bra resultat.

Tabell 2.12. Rekryteringsproblem inom olika partier 1998 (procent). Kvinnor/män

	Parti						
Kategori	*M*	*C*	*Fp*	*Kd*	*S*	*V*	*Mp*
Ungdomar	55/50	65/67	74/60	69/60	70/64	37/37	48/52
Invandrare	50/43	40/37	30/32	46/37	70/58	59/41	42/42
Glesbygdsboende	8/5	5/5	18/13	17/17	21/15	44/44	10/10
Tätortsboende	8/5	21/23	13/8	3/3	6/6	7/4	7/7
Privat anställda	30/28	19/21	34/29	20/23	33/33	30/37	26/23
Offentligt anställda	8/10	12/9	3/5	3/3	0/0	0/4	3/3
Organisations-erfaren.	5/3	2/2	5/5	14/17	0/3	7/7	10/7
Högutbild.	13/13	28/26	5/8	9/9	21/21	7/19	3/7
Lågutbild.	8/3	5/7	13/8	9/9	9/6	19/19	13/10

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: *"Vilka kategorier har under senare år visat sig vara svåra att rekrytera som kandidater till förtroendeposter inom kommun och landsting?"* (n = 269).

En summering av de könsmässiga skillnaderna visar att vänsterpartiet 1998 har ett mansunderskott (-2) och centerpartiet sammantaget inte har någon skillnad alls (+/- 0). Moderaterna tycks under 1990-talet i ökad utsträckning fått svårigheter att rekrytera kvinnor (+25), liksom folkpartiet (+27) och kristdemokraterna (+12). För socialdemokraterna har utvecklingen gått i positiv riktning men fortfarande är det väsentligt svårare att rekrytera kvinnor än män (+24). Miljöpartiet har denna gång en liten mansövervikt (+2).

I samtliga partier utom moderaterna har det blivit svårare att rekrytera personer från glesbygden till förtroendeuppdrag. I vänsterpartiets fall är det en närmast extrem förändring i negativ riktning (+40). Men även för socialdemokraterna och kristdemokraterna är problemen mycket stora (+26 respektive +22). Fyra partier har fått ökade svårigheter att rekrytera i tätorterna. I centerpartiets fall är detta allra tydligast (+14).

Fyra partier (c, fp, kd och s) har mött ökade svårigheter att rekrytera personer som är yrkesverksamma inom den privata sektorn. Störst svårigheter har folkpartiet och kristdemokraterna (+23) men också i socialdemokraternas fall (+15) är förändringen påtaglig. När det gäller den offentliga sektorn är situationen mer svårtolkad. För tre partier (m, c och kd) har svårigheterna att rekrytera ökat, för de fyra övriga partierna har svårigheterna däremot minskat. I vänster-

partiets och miljöpartiets fall på ett markant sätt (-34 respektive -32).

Organisationsföreträdare är i allt mindre grad en bristvara ur rekryteringssynpunkt. Endast för kristdemokraterna uppges det ha blivit svårare att rekrytera personer med erfarenhet från organisationsvärlden.

En intressant förändring har inträffat mellan de båda mättillfällena när det gäller utbildningsvariabeln. I fyra partier (m, c, kd och s) har det blivit svårare att rekrytera högutbildade. I socialdemokraternas och centerpartiets fall är det fråga om en påfallande stor procentuell förändring (+18 respektive +13). Inte i något parti anses lågutbildade ha blivit mer svårrekryterade. För samtliga partier utom folkpartiet – där situationen är oförändrad – är det en avsevärd förändring i positiv riktning. Tendensen är sammantaget tydlig. Det är inte i första hand fler lågutbildade som efterfrågas till de politiska förtroendeuppdragen. Det är fler högutbildade. Men återigen: huruvida detta beror på att det faktiska utbudet av lågutbildade är gott, eller om det beror på att lågutbildade i allt mindre grad efterfrågas som förtroendemän, därom lämnar inte dessa data besked.

Generellt sett har rekryteringsproblemen tilltagit på ett markant sätt. Medeltalet för dem som uppgivit att rekryteringsproblem föreligger inom samtliga kategorier har ökat mellan 1990 och 1998 inom samtliga partier utom vänsterpartiet (tabell 2.13).

Tabell 2.13. Förändring av rekryteringssvårigheter mellan 1990 och 1998 (procent)

Parti	*1990*	*1998*	*Förändring procent*
Moderaterna	18	19	+1
Centerpartiet	19	22	+3
Folkpartiet	19	20	+1
Kristdemokraterna	12	20	+8
Socialdemokraterna	21	24	+3
Vänsterpartiet	27	23	–4
Miljöpartiet	14	18	+4

Kommentar: Siffrorna i tabellen är medeltal för varje parti vad gäller instämmande svar i att rekryteringsproblem föreligger. Longitudinell analys där samma enheter mäts vid två tillfällen.

Antalet förtroendeuppdrag har samtidigt minskat kraftigt. 1964 fanns 114 000 ordinarie förtroendeuppdrag i kommunerna. Tio år

senare, efter kommunsammanslagningarna, fanns endast 42 000 kvar. Därefter utökades antalet uppdrag: 1986 fanns drygt 46 000 förtroendeuppdrag i kommuner och landsting. Men sedan sjönk antalet på nytt. I dag finns knappt 40 000 ordinarie förtroendeuppdrag, plus 32 000 ersättare. Andelen kvinnor bland de förtroendevalda har successivt ökat. Ungefär 40 procent av uppdragen innehas i dag av kvinnor (SOU 1996:162, s. 38).

Behövs medlemmarna?

Allt färre medborgare anser att partiengagemang utgör en effektiv påverkansväg. Enligt en studie som gjorts av SNS:s Demokratiråd var medelvärdet på en 10-gradig skala (där 0 var "inte alls effektivt" och 10 "mycket effektivt") 6,5 när medborgarna 1979 ombads värdera effektiviteten ur påverkanssynpunkt av partiarbete. Knappt två decennier senare (1997), när demokratirådet inom ramen för en medborgarundersökning baserad på intervjudata, ställde samma fråga hade medeltalet sjunkit till 5,3 (Petersson m.fl. 1998, s. 52).[5]

Enligt medborgarnas egna bedömningar framstår det således som allt mindre meningsfullt att vara partipolitiskt aktiv om man vill påverka samhället. Likaså framstår det ur påverkanssynpunkt som allt meningslösare att rösta i de allmänna valen och att arbeta i fackliga organisationer. Resultatet är knappast överraskande i ljuset av medlemsminskningen och den debatt som förevarit om partiernas kris under 1990-talet. Kanske medborgarnas minskade uppskattning av partierna är kopplad till partiernas minskade beroende av medlemmar? Vi har tidigare konstaterat att partiernas beroende av att ha många medlemmar har minskat ur såväl finansiell som verksamhetsmässig synvinkel. Frågan är alltså huruvida medlemsminskningen verkligen inneburit en kris för partierna.

För att kunna besvara den frågan räcker det inte med att konstatera en medlemsmässig tillbakagång. Det krävs också en föreställning om det sätt på vilket partierna i dagens samhälle fullgör sina uppgifter. För att uttrycka saken något tillspetsat: behöver partierna egentligen ha medlemmar i det moderna mediesamhället?

Antalet medlemmar brukar normalt ses som en indikation på organisatorisk styrka. Det har dock alltid funnits betydande variationer mellan olika partier när det gäller synen på medlemskap och på behovet av att ha en stor medlemskår. Dessa variationer följer av olika partikulturer, men kan variera inte bara mellan olika partier utan också, från tid till annan, inom ett visst parti (Panebianco 1988).

Skillnaderna är också stora när det gäller hur medlemskapet utövas. Det har alltid varit så att de allra flesta medlemmarna föredrar att vara passiva, och detta oberoende av parti. När Stefano Bartolini studerade medlemskap i masspartier i några demokratiska länder från slutet av 1800-talet till 1978 fann han att andelen partiaktiva var densamma i alla länder under hela perioden, och att denna andel inte ens påverkades av att det totala medlemsantalet förändrades (Bartolini 1983).

Per Selle och Lars Svåsand betonar att partimedlemskap inte behöver vara identiskt med partiidentifikation. Man bör därför skilja inte bara mellan medlemskap och icke-medlemskap, utan också mellan motivation och faktisk politisk aktivitet (Selle & Svåsand 1991, s. 459 ff.).

Enligt Susan Scharrow, som vi tidigare refererat, är dock många medlemmar en tillgång för ett parti – inte minst elektoralt sett. Men Scharrow för samtidigt en diskussion om argument i termer av kostnader, vilket även inbegriper argument mot att ha många medlemmar. Sålunda tenderar partimedlemmar att komma från delar av väljarkåren som är mer ideologiskt medvetna än väljare i allmänhet. Detta är inte bara ett representativitetsproblem på en mer övergripande nivå, utan kan också, i samband med valarbete, vara ett problem för de ledande, professionella partiföreträdarna. De får inte korrekta signaler eftersom de främst möter sympatisörer som är partimedlemmar. Särskilt påtagligt blir naturligtvis problemet om de ledande partiföreträdarna saknar stark ideologisk förankring. Här finns empiriska belägg från inte minst Storbritannien under slutet av 1980-talet att falla tillbaka på (Scharrow 1994, s. 41 ff.). Situationen torde gälla även för den svenska socialdemokratin. I båda fallen har fackföreningsfolket vållat problem för socialistpartierna.[6]

Erik Damgaard har utvecklat argumentet. Det finns, framhåller han, problem med starka partiorganisationer. Förutom att aktiva partimedlemmar inte är särskilt representativa för partiernas väljare, och att detta innebär kommunikativa problem för de ledande företrädarna, kan partikongressernas beslut ofta stå i dålig överenstämmelse med partiväljarnas preferenser. Detta blir inte minst påtagligt vid nomineringsarbetet. Sammantaget menar därför Damgaard att starka partiorganisationer kan undergräva demokratin (Damgaard 1990).

Ett annat argument mot att ha många medlemmar som Scharrow för fram är att hanteringen av medlemskåren i olika avseenden är kostsam och kräver en betydande grupp administratörer i samband med utskick av material etc. Dessa resurser skulle partierna i stället kunna använda på att nå ut till väljarna, särskilt de osäkra och tve-

kande (Scharrow 1994, s. 46). Panebianco menar att en stor medlemskår får negativa effekter på såväl sammanhållningen, vilket kan försvaga partiet, som administrationen av de interna organisatoriska angelägenheterna. En stor medlemskår leder till behov av arbetsfördelning och byråkrati (Panebianco 1988; jfr här även Michels 1915).

Men vad talar då för att partierna skall ha många medlemmar? Scharrow pekar på flera argument till försvar för att medlemskapet är en viktig resurs för partierna.

Det är för det första positivt ur legitimitetssynpunkt med en god medlemsstatistik. Medlemmar är vidare lojala väljare – och lojala väljare som dagligen träffar andra väljare är en viktig resurs. Medlemmar bidrar också ekonomiskt till verksamheten, och de arbetar utan ersättning med verksamheten ute på fältet. Medlemmar bidrar också intellektuellt, med nya idéer. Och de är, slutligen, potentiella kandidater till de poster som partiet kan påräkna att besätta.

Det finns enligt Scharrow starka tecken som tyder på att partier i dagens allt hårdare konkurrens om väljarna ser medlemmar – även passiva sådana – som en viktig tillgång. Det som de etablerade partierna i Europa alltmer inser är enligt Scharrow:

> the value of informal, extra-party support activites, and about the value of "non-partisan" constituent service activites. Parties began to see large, "inactive" memberships not only as the source of regular funds, but also as reservoirs of sympathizers distributed throughout communities (Scharrow 1994, s. 54).

Förnyelse i medlemskonceptet?

Partier har i andra länder i många fall försökt att på olika sätt ge incitament för medborgarna att bli medlemmar. I vissa partier förekommer särskilda förmåner och erbjudanden av olika slag (försäkringar, inköp etc). Dessutom finns på en del håll särskild information som riktas till icke-aktiva medlemmar. Otvivelaktigen kan den nya informationstekniken erbjuda metoder att skräddarsy information för olika syften och också på andra sätt underlätta för förnyelse för såväl verksamhetsformer som medlemskapskoncept. Hur förhåller sig de svenska partierna i det senare avseendet?

Tabell 2.14. Har partierna övervägt friare anslutningsform än medlemskap? (Procent, n=296)

Parti	*Har övervägt friare anslutningsform*
Moderaterna	21
Centerpartiet	42
Folkpartiet	23
Kristdemokraterna	15
Miljöpartiet	45
Socialdemokraterna	19
Vänsterpartiet	47
Lokala partier	32
Totalt	30

Som framgår av tabell 2.14 är innovationsbenägenheten förhållandevis omfattande. I 30 procent av samtliga kommunorganisationer har friare anslutningsformer än traditionellt medlemskap övervägts. Särskilt påtaglig är innovationsbenägenheten inom vänsterpartiet och miljöpartiet där nästan hälften av ordförandena uppger att man inom den egna kommunorganisationen övervägt en friare anslutningsform. Minst innovationsbenägenhet finns inom kristdemokraterna, där det endast i 15 procent av kommunorganisationerna finns idéer om förnyelse.[7]

De respondenter som svarade ja på frågan om det i kommunorganisationen övervägts någon annan anslutningsform ombads vidare att i en öppen fråga ange vilken anslutningsform som det var fråga om.

Allmänna målsättningar som "ökad öppenhet" och "mer tolerans" är ymnigt förekommande i svaren, särskilt bland vänsterpartister. Ett vanligt förekommande alternativ är att öppna upp partiverksamheten för icke-medlemmar. Ambitionsnivån varierar dock starkt. Vanligast är att man nöjer sig med att bjuda in allmänheten till olika möten som tidigare varit av intern karaktär. Några miljöpartiavdelningar har här gått längst genom att till och med nominera icke-medlemmar till nämnder och styrelser.

Nätverkstanken, vars grundläggande tanke är att arbeta mindre formbundet, är också populär, liksom idén att arbeta tematiskt med olika lokalt engagerande sakfrågor. På denna punkt ger sig återigen ambitionen med ökad öppenhet till känna. Några avdelningar har knutit partipolitiskt obundna experter till sig som rådgivare och "bollplank", andra har inlett samarbete med lokala aktionsgrupper, i något fall har ett parti varit med och initierat byalag med vilka man sedermera haft nära men informella kontakter.

Inom centerpartiet har några avdelningar övervägt eller på försök

prövat lokalt partimedlemskap. En variant av detta är en friare anslutningsform – "stödmedlemskap". Flera partier har prövat detta koncept. Innebörden kan bland annat vara att man går in i ett parti för att enbart vara verksam med en viss fråga, men också att man betalar en lägre medlemsavgift och att man inte registreras.

I en del svar återfinns också formuleringar som tyder på att man vänder sig mot det som är själva grundkonceptet med ett politiskt parti. Så här skriver en miljöpartist från en norrländsk kommun:

> Vi vill arbeta för konkreta mål och få samtliga partier och människor att stödja och arbeta för dessa mål. På så sätt skulle alla kunna vara medlemmar. Fria sådana.

En alternativ förklaring till denna utveckling ligger av allt att döma i att medlemskapet minskat i betydelse, för medborgarna men också för partierna själva. Till grund för en sådan tolkning ligger inte minst den omständigheten att partierna, genom den nära symbiosen med staten som framför allt tar sig uttryck i den offentliga partifinansieringen, blivit alltmer oberoende av medlemmarna. I det moderna mediesamhället har dessutom kampanjarbetet ändrat karaktär. Det är visserligen ingen nackdel att ha tillgång till en stor kår av ideellt arbetande partimedlemmar, men den helt avgörande framgångsfaktorn ligger i en fungerande mediestrategi. Varken av finansieringsskäl eller kampanjskäl är således en stor medlemskår lika nödvändig som tidigare (Gidlund 1983; Bäck & Möller 1997).

Kommunvisa skillnader i innovationsbenägenhet

Lika slående som de partivisa skillnaderna i innovationshänseende är de kommunvisa. Det är, som visas i tabell 2.15, huvudsakligen i kunskapskommunerna som det finns en innovationsbenägenhet att tala om.

Tabell 2.15. Övervägande av friare anslutningsformer än medlemskap med avseende på kommuntyp (procent, n=296)

Kommuntyp	*Har övervägt friare anslutningsform*
Kunskapskommun	41
Mellankommun	26
Basnäringskommun	27
Totalt	30

Ännu en gång ser vi prov på hur kommuntypsvariabeln ger upphov till stora skillnader. Häri finns också en regional dimension i diskussionen om partiväsendets framtid eftersom de mest innovationsbenägna partiavdelningarna framför allt finns i landets storstadsområden.

Den traditionella medlemskapskonceptionen utmanas slutligen också av internationaliseringen, inte minst av den europeiska integrationen och samarbetet i europeiska partinätverk. Påfrestelsen ökar för det traditionella medlemskapet när viktiga beslut fattas på långa avstånd både i tid och rum till medlemmarna. Avstånd i tid och rum kan utvecklas till kännbara barriärer för rekrytering av medlemmar och kandidater till politiska poster och ytterligare förstärka den negativa trend för partipolitiskt arbete som redan är ett faktum i många partiorganisationer. Samtidigt skapar omvandlingen en historiskt ny situation för partiväsendet som även kan tänkas bli en avgörande brytpunkt för den tidigare negativa utvecklingen (Gidlund 1997, s. 193 ff.).

Noter

[1] Beslutet att avskaffa kollektivanslutningen fattades av 1987 års socialdemokratiska kongress. Enligt beslutet skulle övergången från kollektiv till individuell anslutning vara genomförd senast 31 december 1990. Ungefär 75 procent av de socialdemokratiska partimedlemmarna var kollektivt anslutna innan detta system avvecklades.

[2] Även inom det danska partiväsendet har en dramatisk medlemsminskning skett. Mellan 1960–69 minskade partiernas sammantagna medlemsantal med 16 procent. Motsvarande siffra för perioden 1970–79 var 40 procent. Under 1980- och 90-talets första hälft fortsatte minskningen (med 16 respektive 5 procent) Se Bille 1997, s. 70 ff.

[3] I 1998 års riksdagsval erhöll moderaterna 33,8 procent av rösterna i Stockholms län, 33,7 procent i Stockholms stad, 30,9 procent i Skåne läns södra och 25,8 procent i Göteborg. Totalt sett fick partiet 22,9 procent av rösterna.

[4] För studier av kvinnors integrering i partierna, se Lovenduski & Norris (eds) 1993 och Karvonen & Selle 1995.

[5] De data från 1979 som demokratirådet jämför med i sin undersökning är baserade på valundersökningen 1979.

[6] Jfr. här även svensk forskning som visar på denna representativitetsobalans (Esaiasson & Holmberg 1996).

[7] Kristdemokraterna på europeisk nivå har dock prövat individuellt medlemskap i EPP (European Peoples Party) – ett parti för konservativa och kristdemokratiska partier inom EU som egentligen bygger på medlemskap från medlemspartier (Gidlund 1999).

3 Hur attraktiva är partiernas möten?

Detta kapitel handlar om partiernas mötesverksamhet. Den centrala frågeställningen gäller om förskjutningar ägt rum av partimötets funktioner i partiverksamheten och vilken roll de traditionella mötesformerna numera har. Lokalt i partierna finns olika förutsättningar när det gäller att skapa en regelbunden mötesaktivitet, att samlas kring samtal om politiskt angelägna frågor, fatta interna beslut, hantera nomineringsarbete och bedriva valrörelser. Finns skillnader mellan olika partier och typer av kommuner?

Hur ser utvecklingstendenserna ut? Kan man finna belägg för den välkända hypotesen att partierna har stigande svårigheter att få folk att gå på sina möten? Hur kan vi i så fall förstå en utveckling där partimöten tappar i attraktionskraft?

Betydelsen av mötet i partiverksamheten

Genom partiernas historia spelar mötet en central roll i det politiska arbetet. Partimöten är i regel organiserade sociala sammankomster och äger rum vid angivna tider och på bestämda platser. En sinnebild för det politiska samtalet är torget där partier kan marknadsföra sina ståndpunkter och få kontakt med medborgarna mitt i deras vardag. En annan är interna partimöten betyngda av organisationsfrågor, nomineringsarbete, behandling av partimotioner och remisser. Rummets karaktär och mötets utformning har naturligtvis varierat, inte minst beroende på vilket syfte som mötet haft och vilka traditioner som utvecklats inom respektive parti. I de folkrörelseorienterade partierna (masspartierna) har mötesfrekvensen historiskt sett varit hög och mer regelbunden såväl över valår som mellanvalsår, medan de kaderorienterade partierna i högre utsträckning fokuserat sin verksamhet till valen och valkampanjerna (Duverger 1967; Gidlund 1983).

Modern masskommunikation har på ett dramatiskt sätt förändrat partiernas möjligheter att föra ut sina politiska budskap. Men trots

att etermedia och särskilt televisionen förstärkt sina positioner i den politiska sfären kretsar fortfarande partiverksamheten i hög grad kring det traditionella mötet där människor strålar samman i tid och rum.

Mötets centrala position i partiverksamheten beror på de funktioner som varit knutna till dessa sammankomster. Mötet har spelat en betydelsefull roll för att *mobilisera medlemmar och väljare.* Partimöten har varit medlemmarnas centrala forum när det gäller att ta ställning i politiska frågor; partimöten har också varit de sammankomster där ledningarna kunnat övertyga och entusiasmera de partiaktiva inför kommande uppgifter. Inför valen har organisationen trimmats och förberetts i interna möten med kurser, konferenser och sammandragningar av olika slag. Därefter har valrörelserna tagit vid med en arsenal av olika valmöten för att mobilisera väljarna.

Vidare har mötet haft en *viktig legitimerande funktion.* Det innebär att partiorganisationernas möten utgjort viktiga forum för förankring av politiska beslut och den förda politiken. Där har förtroendevalda på olika nivåer kunnat känna av olika opinioner och kunnat legitimera beslut och ageranden i politiska frågor.

Partiernas möten har dessutom fyllt *en social funktion* där människor med samma ideologiska övertygelse sammanstrålat och utvecklat gemensamma kulturella normer och sammanhållande kitt.

Partiernas mötesverksamhet och organisationsarbete spelade tidigt en viktig roll för *skolning* av medlemmar för kommande förtroendeuppdrag på skilda nivåer i samhället. Detta blev för många den skolning som fick kompensera bristen på formell utbildning.

I de flesta partier utvecklades tidigt *en formbunden mötesordning,* framför allt för interna partimöten. Generationer skolades in i stadge- och ordningsfrågor samt mötesteknik. Fokuseringen på den digra regelboken var ytterst ett uttryck för tilltron till demokratin och dess arbetsformer men också till partiernas betydelse och behovet att skapa intern demokratisk kontroll över procedurer och beslutsordningar. I dag ter sig regelboken mer frånstötande och upplevs ofta provocerande föråldrad av yngre människor. Det är alldeles för mycket formaliteter och föreningstekniska frågor som står på dagordningen, säger en ung kvinna i våra intervjuer. *"Det skall alltid väljas representanter till olika nämnder, styrelser och annat [...] Det diskuteras alldeles för lite ideologiska frågor".* Och hon tillägger:

– Det är faktiskt inte förrän jag gick med som jag insåg hur fruktansvärt svårt det är med demokrati och vilken tid det tar (nr 7).

Att även partiaktiva kan känna avsmak för det alltför formbundna i mötesverksamheten är uppenbart (se vidare kapitel 6). Men genomgående handlar det (i vårt material) om unga partiaktivister – särskilt kvinnor – som uttrycker tveksamhet inför formerna. Här är ytterligare ett exempel:

> – Det är för mycket gubbar som sitter och pratar om samma saker hela tiden. De upprepar samma sak hela tiden. Man kan ju bli tokig när man sitter på ett möte och det tar liksom adrig slut, därför att de upprepar samma sak hela tiden [...] jag menar, partierna skall väl inte sitta och ha egna möten. Vi skall ut och träffa människor. Då kan man inte sitta och ha flera timmars möten (nr 13).

Kritiken överensstämmer med den gängse bilden av dagens etablerade partier. Dessa anklagas ofta för att ha byggt upp alltför tungrodda och hierarkiska organisationer och att dessutom i alltför hög utsträckning leva med verksamhets- och arbetsformer, som visserligen är traditionsrika, men som inte överensstämmer särskilt väl med vår tids behov.

En hårdnande konkurrens

I dag utsätts det traditionella mötet i partierna av en allt hårdare konkurrens från en mängd aktiviteter och "måsten" i människors liv. Till detta kommer ett ständigt stigande utbud av alternativa sätt att kanalisera politiskt intresse som särskilt tycks attrahera unga människor. Frågan är om det finns tid, ork och tilltro i den omfattningen att partierna kan upprätthålla sina mötestraditioner?

Partiernas ställning som mellanliggande organisationer (intermediära organisationer), dvs. organisationer med målsättningar att utgöra förmedlande länkar mellan medborgare och den politiska makten utmanas av massmedier, särskilt televisionen, och därtill av en allt effektivare och mer förfinad kommunikationsteknik som klarar direktkontakter. Varför gå omvägen genom partier när beslutsfattare kan pejla opinioner genom utspel i Rapport eller på DN:s debattsida?

Det traditionella mötet utmanas även av den nya informationstekniken. Genom IT kan människor nås och samlas utan att befinna sig på samma plats vid samma tidpunkt. Information kan läggas ut på nätet eller på partiernas egna nät (intranät) och hämtas upp av intresserade – när som helst på dygnet. Ett stort antal människor kan samtidigt delta i en debatt utan att vistas i samma fysiska rum och man

kan enskilt eller i grupp virtuellt och på distans följa stora och små konferenser.

Ännu är det för tidigt att få en klar bild över hur detta kommer att förändra partiarbetet, men det råder ingen tvekan om att tekniken har en potential som möjliggör stora förändringar. En möjlig positiv konsekvens är att partierna mer effektivt kan möta informations- och kommunikationsbehoven både inom och utanför sina egna organisationssfärer (Rash 1997, Ilshammar 1997). Gentemot medlemmar och väljare kan debatter organiseras och vitaliseras genom att fler ickemedlemmar deltar i det offentliga samtalet. Organisationerna tvingas öppna upp för en bredare diskussion. Detta senare kan innebära en vitalisering och en nödvändig utveckling i ett läge där medlemsutvecklingen är starkt negativ och då partiorganisationerna annars riskerar att utvecklas till mer slutna klubbar som inte längre kan ge partiledningarna vägledande signaler om opinioner i samhället. Till de mer negativa effekterna hör den hittillsvarande demografiska snedheten i användningen av tekniken till förmån för yngre, välutbildade män (Gidlund 1999a).

Att samla folk på möten

Det finns en guldåldersmyt som odlas, inte minst i gamla svenska partier, om hur framgångsrika man varit under gångna tider när det gäller att samla folk på sina möten. Detta är en sanning med modifikation. Visserligen lyckades partierna under demokratiseringen i början av 1900-talet samt under efterkrigstidens uppbyggnad av välfärdsstaten att mobilisera stora grupper som medlemmar och väljare. Att samla stora skaror av regelbundet återkommande mötesbesökare har dock alltid varit bekymmersamt och endast kunnat ske under begränsade tider och under speciella omständigheter.

Till den modifierade bilden hör således att de flesta demokratiska partier under årtionden fått kämpa hårt för att få människors uppmärksamhet och att kunna få ta deras tid i anspråk. Robert Michels konstaterade redan under 1910-talet, då han gjorde sin berömda studie av de oligarkiska tendenserna i den tidens massorganisationer, att det fanns en entusiastisk liten skara medlemmar som regelbundet deltog i partiernas möten. Den stora majoriteten av medlemmarna i samtidens masspartier däremot lockades att delta bara om någon speciellt känd talare framträdde eller om det förekom några slående "krigsrop", dvs. någon slags mobilisering för ett särskilt syfte. Michels kunde även rapportera: "Mötena kan också vara välbesökta när

man visar en film eller håller ett populärvetenskapligt föredrag med ljusbilder" (Michels 1983, s. 59).

Michels' iakttagelser förefaller välbekanta även för dagens partier. Kampen om människors uppmärksamhet och engagemang i politiska frågor och partipolitiskt arbete är ständigt pågående.

I vilken omfattning har då de svenska partierna lyckats med att få folk på sina möten? I frågeundersökningen från 1979 bedömde en knapp majoritet av ordförandena i partiernas kommunorganisationer att mötesutvecklingen under åren 1977–1979 varit positiv. Särskilt positiv var utvecklingen inom socialdemokraterna och vänsterpartiet (då vpk). 38 procent av samtliga tillfrågade ansåg att läget var oförändrat medan cirka 8 procent kunde registrera en viss minskning. Den största minskningen stod folkpartiet för. Vid frågeundersökningen 1990 angav 49 procent av de tillfrågade att det varit en oförändrad situation under åren 1988–1990. 28 procent av de tillfrågade kunde se en ökning av mötesdeltagare, medan 23 procent hade motsatt erfarenhet.[1]

Vid en motsvarande bedömning för åren 1996–1998 framkom en mörkare bild av utvecklingen. Inte mindre än 31 procent av partierna kunde nu se en minskning av antalet mötesdeltagare, 37 procent bedömde läget vara oförändrat, medan 33 procent såg en positiv utvecklingstrend.[2] Värst drabbade är de gamla folkrörelsepartierna socialdemokraterna och centerpartiet, där inte mindre än cirka 55 procent av ordförandena i respektive parti angav en minskning.

Tabell 3.1. Andel kommunorganisationer inom respektive parti som bedömts ha en positiv mötesutveckling (markant ökning/någon ökning) under den senaste treårsperioden vid mättillfällena 1979, 1990 och 1998. Procent

	Parti:							
Tid	*Mod*	*Cp*	*Fp*	*Kd*	*Soc*	*Vp*	*Mp*	*Lok*
1977–79	50	51	48	30	70	72	*	0
1988–90	31	26	33	35	5	23	48	*
1996–98	39	8	22	42	6	76	40	47

Kommentar: * = ingick ej i undersökningen. Gäller 50-kommunurvalet, dvs. exklusive storstäder. N=239 1979; N=216 1990; N=261 1998.

Partierna skördar uppenbarligen frukterna av väljarnas domslut även i detta sammanhang. Valframgångar tenderar att öka antalet mötesbe-

sökare, medan en kräftgång i väljarstöd även ger tillbakagång i antalet mötesdeltagare. Man kan naturligtvis fråga sig hur orsakssambandet egentligen ser ut. Föregår stigande mötesdeltagande av ett ökat stöd i väljarkåren? Eller är det vanligare att mötesdeltagandet ökar efter det att ett parti fått ökad uppmärksamhet och fått ökat förtroende från väljarna? Här nöjer vi oss med att konstatera att utvecklingen vad gäller antalet mötesbesökare tycks vara en god indikator på människors stöd för partierna.

Vi frågade, i likhet med de tidigare undersökningarna från 1979 och 1990, även hur många personer som i genomsnitt varit närvarande vid kommunorganisationens möten under det senaste året. Resultatet bekräftar den bild som respondenterna gav när det gäller de senaste årens nedåtgående trend. Minskningen av antalet mötesbesökare är i genomsnitt 28 procent vid en longitudinell jämförelse där data finns från båda dessa mättillfällen.[3] Styrelsemöten och fullmäktigegruppernas möten är exkluderade. Minskningen av mötesbesökare har ägt rum över hela det politiska fältet, men socialdemokraterna har drabbats värst med en nedgång med inte mindre än 40 procent. Men även folkpartiet har förlorat åtskilliga besökare (- 34 procent), liksom centerpartiet (-31 procent). Motsvarande siffror för moderaterna och kristdemokraterna är däremot betydligt lägre, -13 respektive - 14 procent.[4]

Tabell 3.2. Förändring av antalet mötesbesökare i procent mellan 1979 och 1998. En longitudinell jämförelse av samma enheter vid två mättillfällen

Parti	*Medelvärde (median)*	*N*
Moderaterna	- 13 (- 23)	30
Centerpartiet	- 31 (- 40)	29
Folkpartiet	- 34 (- 45)	34
Kristdemokraterna	- 14 (- 38)	16
Socialdemokraterna	- 40 (- 51)	30
Vänsterpartiet	- 25 (- 25)	19
Lokala partier	- 58 (- 58)	2
Totalt	- 28 (- 40)	160

Kommentar: Storstäderna är exkluderade eftersom de inte studerades vid 1979 års undersökning. Miljöpartiet var inte med i 1979 års undersökning. Eftersom det gäller en jämförelse byggd på samma partienheter vid två mättillfällen blir antalet studerade kommunorganisationer färre än när hela materialet tas med.

Vid en jämförelse av hela materialet (exkl. storstäder) över tiden, dvs. en bild av vad som skett i de 50 lokala partisystemen, visar det sig att det skett en successiv minskning från i genomsnitt 42 mötesdeltagare i slutet av 70-talet till 31 besökare vid 1990 års studie till 21 för den senaste mätningen 1998.[5]

Vad gäller socialdemokraternas minskning av mötesbesökare föll antalet från en relativt hög nivå, från i genomsnitt 81 till 48 besökare under den undersökta 20-årsperioden. Det bör då noteras att socialdemokraterna i de flesta fall har representantskap i sina kommunorganisationer (arbetarkommuner), vilket innebär att ett visst antal personer i praktiken är mer eller mindre tvingade att infinna sig på några av arbetarkommunernas möten.

Slopandet av kollektivanslutningen (avskaffades formellt av partikongressen 1987) var i praktiken genomförd 1991. Detta kan dock ha haft begränsade effekter på mötesantalet. De mer strategiska effekterna av att ha förlorat i styrka genom att tappa massanslutningen av medlemmar torde ha varit mer kännbara. Dessutom efterträddes kollektivanslutningen av en s.k. organisationsanslutning vilket konstituerade underlaget för den fackliga representationen i arbetarekommunernas representantskap. Nedgången har som synes en parallellitet med socialdemokraternas fallande stöd i väljarkåren – med valet 1998 som det hittills sämsta sedan den allmänna rösträtten infördes, samt den minskning som skett i medlemsantalet.

Tabell 3.3. Antal personer som i genomsnitt varit närvarande vid kommunorganisationens möten under det senaste året. Antal kommunorganisationer inom parentes

Parti	*Antal närvarande år:*		
	1979	*1990*	*1998*
Moderaterna	33 (38)	24 (28)	22 (36)
Centerpartiet	57 (41)	35 (34)	31 (38)
Folkpartiet	21 (44)	18 (28)	13 (40)
Kristdemokraterna	25 (31)	18 (32)	17 (25)
Socialdemokraterna	81 (47)	80 (39)	48 (33)
Vänsterpartiet	20 (31)	13 (20)	14 (29)
Miljöpartiet	*	11 (34)	8 (37)
Lokala partier	55 (3)	*	18 (20)
Totalt	42 (235)	31 (215)	21 (258)

Kommentar: * = ingick inte i undersökningen. Storstäder exkluderade.

Det lägsta antalet mötesbesökare hade miljöpartiet som i genomsnitt kunde räkna in 9 personer på sina möten under 1998.[6] Det bör uppmärksammas att de lokala partier som finns i de studerade kommunerna numera utgör en betydligt större politisk mötesarena än under 70-talet. I genomsnitt samlades 20 personer i de 23 ingående lokala partierna till någon form av möte under 1996–1998. Detta kan jämföras med situationen under 1970-talet då antalet lokala partier som ingick i studien sammantaget endast var tre stycken: då var det i genomsnitt 55 besökare.

Det finns en viss skillnad mellan partierna i fråga om hur många möten som hålls i partiernas kommunorganisationer. Här gällde det för respondenterna att exkludera styrelsemöten och fullmäktigegruppens möten från sina bedömningar. Under valåret 1998 hade moderaterna och kristdemokraterna den lägsta mötesfrekvensen, båda uppgav i genomsnitt sex möten vardera detta år.[7] Det kan noteras att detta samtidigt är de partier som drabbats minst av mötesbesöksminskningen. Centerpartiet, miljöpartiet, folkpartiet, vänsterpartiet och de lokala partierna bildar en slags mellangrupp med en mötesfrekvens mellan sju och nio. Socialdemokraterna angav i snitt tio möten under detta år.[8]

Kommunvisa skillnader

I vilka miljöer har dagens partier de största problemen att samla människor till olika partimöten? Resultatet av en jämförelse mellan kommuntyper och antalet mötesbesökare visar kanske inte oväntat att

Tabell 3.4. Antal närvarande personer i genomsnitt vid kommunorganisationernas möten 1998 fördelade efter kommuntyper. Antal kommunorganisationer inom parentes

	Antal närvarande			
Parti	*K-kommun*	*Mellan-kommun*	*Basnärings-kommun*	*Totalt*
Moderaterna	38 (7)	23 (18)	16 (12)	23 (37)
Centerpartiet	38 (8)	33 (20)	20 (12)	30 (40)
Folkpartiet	30 (9)	13 (18)	11 (16)	16 (43)
Kristdemokraterna	17 (4)	14 (12)	18 (11)	16 (27)
Socialdemokraterna	107 (10)	35 (12)	47 (13)	60 (35)
Vänsterpartiet	16 (8)	10 (9)	16 (14)	14 (31)
Miljöpartiet	13 (8)	7 (13)	8 (19)	9 (40)
Lokala partier	27 (6)	21 (13)	7 (4)	20 (23)

antalet mötesdeltagare tenderar att öka i de miljöer där det finns mest människor, dvs. i kunskapskommunerna, trots att konkurrensen från kommersiella marknader och det omgivande organisationslivet där är betydande. Samtidigt är skillnaden i antalet mötesdeltagare mellan kommuntyperna inte särskilt stor med tanke på att det i kunskapskommuner finns ett större antal presumtiva besökare. Den största skillnaden mellan kommuntyp står socialdemokraterna för. Det bör då noteras att storstäderna ingår i denna beräkning och att arbetarkommunernas respresentantskap där är betydligt större än i motsvarande små kommuner.

Hittills har vi enbart riktat intresset på mötesaktiviteten i stort utan att se närmare på vilken typ av möten det gällt. En fråga som är värd att undersöka är om det finns något framgångsrikt koncept för att locka mötesdeltagare. Vilka möten var det som lockade mest på 1970-talet och vilka är det som attraherar i dag?

Verksamheten i en partiorganisation präglas i betydande grad av de regelbundet återkommande valen. Det förberedande nomineringsarbetet och den utåtriktade aktiviteten i valkampanjerna utgör en "säsongsverksamhet" med vissa givna hållpunkter och ingredienser. Från undersökningen 1998 framgår att det var främst de valrelaterade mötena (nomineringsmöten och utåtriktade valmöten) och i viss mån årsmöten som lockade flest besökare under det senaste året. De valrelaterade mötena var klart dominerande inom socialdemokraterna och vänsterpartiet medan de borgerliga partierna hade en något mer differentierad mötesverksamhet med bland annat möten där olika politiska sakfrågor ventilerades och möten med vissa mer sociala arrangemang. I studien från 1970-talet var det möten som behandlade kommunalpolitiska spörsmål samt nomineringsmöten som drog mest med folk. Även här torde förhållandet att studien utfördes i samband med valet ha påverkat resultatet och givit en viss övervikt till de valrelaterade mötena.

Grundbultarna i den traditionella mötesverksamheten

I de svenska partierna utvecklades tidigt en arsenal av mera interna aktivitetsformer och till de viktigaste har länge hört studiecirklar, rådslag, samråd, breda partiremisser samt kurser och konferenser. Dessa verksamhetsformer är i hög grad kopplade till skolnings- och mobiliseringsfunktionerna med studier, åsiktsbildning, träning av olika grupper inom partiorganisationen (valarbetare, administratörer,

förtroendevalda etc.), som viktiga ingredienser. Studiecirkelverksamheten har, som bekant, en gedigen tradition i den svenska folkbildningen (Nerman 1952; Micheletti 1996). Det visar sig även vara en form som fortsätter att attrahera människor. Omfattningen av studiecirkelverksamheten är fortsatt hög i det svenska organisationslivet (Larsson 1999). Rådslag, samråd och breda partiremisser har sin upprinnelse i 1960-talets direktdemokratiska strömningar där stormötesmodellen låg i tiden (Gidlund 1989).

I undersökningen 1998 fick respondenterna ange hur vanligt förekommande de tre ovan nämnda verksamhetsformerna varit i respektive partier i kommunerna under den innevarande mandatperioden. Resultatet (här presenterat efter en indexberäkning) visar att denna verksamhet fortfarande utgör ett inte oansenligt inslag i partiorganisationerna. Det finns en marginell skillnad i intensitet mellan valår och mellanvalsår. Kurser och konferenser är i dag – totalt för partierna – mer förekommande än studiecirklar, rådslag, samråd och partiremisser. Det senare inslaget karaktäriserar självfallet en viss periodicitet beroende på om det finns särskilt aktuella politiska frågor att ventilera (t.ex. skatter, EMU) på dagordningen, om det pågår någon programrevision eller större organisationsreform. Det torde med säkerhet finnas ett "tak" för hur många stort upplagda diskussioner ett parti orkar med för att inte "trötta ut" organisationen och medlemmarna.

Vissa andra intressanta mönster kan utläsas från resultatet. För det första toppar socialdemokraterna och centerpartiet listan över förekomst av dessa verksamhetsformer, dvs. de partier som har de starkaste rötterna i folkrörelserna och en utpräglad mobiliseringstradition. De lokala partierna ligger längst ned av partierna beträffande dessa aktiviteter. Särskilt lågt ligger de i fråga om studiecirklar (se tabell 3.5).

Om man ser till kommuntyp gäller för samtliga tre former att de är något mer förekommande i kunskapskommuner än i de andra kommuntyperna; ännu ett resultat som ger stöd för tesen att det är i dessa kommuner som partiorganisationerna har bättre förutsättningar för att bedriva verksamhet, få fler medlemmar och mötesbesökare än i kommuner som upplever påfrestande strukturomvandlingar.

Det är här inte möjligt att med bestämdhet säga något om utvecklingen sedan 1970-talet eftersom den tidigare undersökningen begränsade frågorna om förekomst av olika verksamhetsformer till de med anknytning till kommunala sakfrågor. Men det kan ändå konstateras att i 1979 års studie hamnade oftast studiecirklar i kommu-

Tabell 3.5. Förekomst av studiecirklar, kurser/konferenser och rådslag/samråd/partiremisser fördelade efter kommuntyp under mellanvalsåren 1995–1997 och valåret 1998. Indexberäkning där maxpoängen är totalt 2 för varje form. Totalt inom parentes

	1995-1997				*1998*			
	K-kom.	*M-kom.*	*Basn-kom.*	*(Tot.)*	*K-kom.*	*M-kom.*	*Basn-kom*	*(Tot.)*
Studiecirklar	0,92	0,86	0,88	(0,81)	0,83	0,74	0,78	(0,81)
Kurser/ konferenser	1,03	0,93	0,92	(0,95)	1,09	0,97	0,87	(0,96)
Rådslag/samråd eller partiremiss	0,76	0,73	0,72	(0,75)	0,80	0,79	0,68	(0,75)

Tabell 3.6. Förekomst av studiecirklar under mellanvalsåren 1995–1997 och valåret 1998 i partierna på kommunal nivå. Rangordning efter indexberäkning. Poängtal inom parentes, maxpoäng = 2. N = 270 1998. N = 279 1995–1997

1995–1997		*1998*	
Socialdemokraterna	(1,36)	Socialdemokraterna	(1,32)
Centerpartiet	(1,12)	Centerpartiet	(1,11)
Folkpartiet	(1,07)	Folkpartiet	(0,98)
Vänsterpartiet	(0,81)	Kristdemokraterna	(0,67)
Moderaterna	(0,79)	Moderaterna	(0,67)
Kristdemokraterna	(0,73)	Vänsterpartiet	(0,61)
Miljöpartiet	(0,57)	Miljöpartiet	(0,55)
Lokala partier	(0,28)	Lokala partier	(0,24)
Totalt:	(0,88)	Totalt:	(0,81)

nala frågor bland de fyra vanligaste verksamhetsformer som partierna angav. Kurser och konferenser i kommunala frågor låg vid det mättillfället i regel lägre ned i rang än studiecirkelverksamheten.

Att möta väljarna på torget

Torgmöten utgör de verkligt klassiska inslagen i valkampanjerna såväl i Sverige som i många andra länder. Arrangemangen kring torgmötet kan ibland vara mycket enkla och förutom talare inskränka sig till en knastrande högtalare och en eller annan valarbetare. Även om kringarrangemangen ibland är mer professionellt organiserade och miljön mer uppriggad med "opponenter" finns samma vision om att män-

niskor skall stanna upp, lyssna, om möjligt delta i ett politiskt samtal. Med personvalet accentueras denna vision; behovet av att mötas och kunna kommunicera har förstärkts. Men torgmöten är inte enbart en företeelse under valkampanjerna utan förekommer även under andra tider. Det är möjligt att dessa inslag till och med ökar i omfång under mellanvalsperioden som en följd av personvalsreformen.[9]

I tidigare undersökningar har man funnit att torgmöten haft en särskild position i partiernas valkampanjer sedan slutet av 1960-talet (Esaiasson 1990). I 1979 års studie visade resultatet att torgmötet låg i tätgruppen vad gällde de vanligast förekommande verksamhetsformerna för de flesta partierna valåret 1979, undantaget moderaterna och centerpartiet. Vår undersökning från 1998 visar att torgmöten är ett betydelsefullt inslag i partiernas verksamhet, i synnerhet under valår men torgmöten förekommer i viss mån även under mellanvalsåren.

Vid en jämförelse mellan partierna i fråga om torgmötets position visar resultatet att det existerar en tydlig profil så till vida att torgmötet i högre grad är en arena för den politiska vänstern. Vänsterpartiet toppar rangordningarna både under mellanvalsperioden och valåret, därefter ligger socialdemokraterna. Efter dessa två partier finns ett visst glapp till övriga partier. Folkpartiet och moderaterna är de partier som efter vänsterpartiet och socialdemokraterna i högre utsträckning än de andra partierna frekventerar torgen runt om i landet.[10]

Tabell 3.7. Förekomst av torgmöten lokalt i partierna fördelade efter kommuntyp under åren 1995–1997 respektive 1998. Indexberäkning med max 2 poäng för varje inslag. Totalt inom parentes

	1995–1997				*1998*			
	K-kom.	*M-kom.*	*Basn-k*	*(Tot)*	*K-kom.*	*M-kom.*	*Basn-k.*	*(Tot)*
Torgmöten	0,84	0,56	0,56	(0,62)	1,52	1,14	1,06	(1,19)

Kommentar: 53 kommunurvalet, dvs. inkl storstäder.

Tabell 3.8. Förekomst av torgmöten 1995–1997 respektive 1998 i partierna på kommunal nivå. Rangordning baserad på indexberäkning med max 2 poäng

1995–1997			*1998*		
Vänsterpartiet	(1,13)		Vänsterpartiet	(1,58)	
Socialdemokraterna	(0,91)		Socialdemokraterna	(1,46)	
Folkpartiet	(0,59)		Moderaterna	(1,19)	
Moderaterna	(0,55)		Folkpartiet	(1,14)	
Kristdemokraterna	(0,50)		Centerpartiet	(1,12)	
Miljöpartiet	(0,46)		Kristdemokraterna	(1,09)	
Lokala partier	(0,44)		Miljöpartiet	(1,03)	
Centerpartiet	(0,43)		Lokala partier	(0,96)	
Totalt	(0,62)	N= 284	Totalt	(1,19)	N=296

Kommentar: 53-kommunurvalet, dvs. inkl storstäder

Torgmöten är inslag i den utåtriktade verksamheten som i högre utsträckning kommer till användning i de befolknings- och informationstäta kunskapskommunerna än i mellan- och basnäringskommunerna. Valstugor och valbyråer är minst förekommande i de små partierna men vanligt förekommande i de något större partiernas kommunorganisationer.

Varför tappar partierna mötesbesökare?

En intrikat fråga i sammanhanget är vilken roll mandatperiodens längd spelar för intresset att delta i partiernas mötesverksamhet. Partierna har sedan 70-talet varit med om övergången från val vartannat år till treåriga mandatperioder och sedan valet 1994 en ytterligare förändring till fyraåriga mandatperioder. Det är inte möjligt att isolera denna faktor från andra faktorer som påverkar mötesdeltagande men studierna från 70-talet visade dock inte på någon minskning i mötesdeltagandet tiden efter den första förändringen. Inte heller i den nu aktuella studien kan vi mäta denna faktors påverkan, men det finns otvivelaktigt tänkbara effekter. Eftersom valrörelsen utgör motorn i varje partiorganisation finns det en risk för att en förändring från två- till treåriga mandatperioder skapar en aktivitetssvacka i organisationen det första året efter valet och att en förlängning med ytterligare ett år skulle ge ett par års svacka. Ur mobiliserings- och rekryteringssynpunkt finns en risk att partiorganisationen tappar det tempo och den intensitet som valrörelserna genererar. Detta är dock endast

hypoteser som inte är möjliga att testa med någon större säkerhet. Sedan mitten av 1990-talet har partierna även upplevt en folkomröstning, fått ett ytterligare val – Europavalet – och dessutom infördes personvalsreformen; faktorer som otvivelaktigt haft positiva potentialer för partiaktivitet.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att minskningen av antalet mötesbesökare drabbat alla partier men slagit särskilt hårt mot de partier som har rötter i de traditionella folkrörelserna. Det var också i dessa tidiga rörelser som den starka mötestraditionen grundlades. Det var inte ovanligt att det utvecklades en social kontroll i organisationerna som gjorde att medlemmarna kände det som en plikt att gå på de möten som ordnades i nykterhetslogen, fackföreningen eller i Sionkapellet. Många var medlemmar i flera organisationer och förväntades vara aktiva mötesbesökare i de flesta (Johansson 1952). I dagens samhälle har de gamla folkrörelserna fått betydande problem att attrahera nya grupper och nya generationer. Förändrade sociala och ekonomiska förhållanden, nya värderingar och livsstilar tillsammans med ett starkt medialiserat samhälle får således konsekvenser för flera partier indirekt genom att folkrörelserna tappar i attraktionskraft, men också genom att det finns partier som själva i hög grad är uppbyggda kring skiljelinjer och förhållanden som utvecklades under tidigt 1900-tal. De kollektiva gemenskaper som växte fram kring förra sekelskiftet och präglade människor och samhällsbyggandet under stora delar av 1900-talet har inte längre samma styrka vad gäller att styra människors liv och leverne. Dessa hierarkiska kollektiv har ersatts av en annan typ av kollektiva gemenskaper; gemenskaper som människor väljer att tillhöra – alternativt att inte tillhöra.

En glesnande skara mötesaktiva ger signaler om att partiernas möten inte längre spelar samma roll som tidigare. Partimötets ursprungliga funktioner – främst att mobilisera medlemmar och väljare och dessutom legitimera politiska reformer och den förda politiken samt att skola människor i en demokratisk tradition – har minskat i betydelse. I mobiliseringen av både medlemmar och väljare spelar medierna sedan en tid en dominerande roll. Partierna har hamnat i skuggan. Den tröghet i informationshanteringen som ofta präglar partier kan sannolikt i viss mån förbättras med hjälp av den nya informationsteknologin, men mot etermedierna – främst televisionen – kommer partiorganisationer med all sannolikhet även fortsättningsvis ha ett underläge. När valkampanjer trimmas och utmejslas av professionella konsulter krävs mer pengar än folk: en utveckling som minskar behoven av omfattande mobilisering av medlemmar i syfte att valarbeta.

Inte heller personval med personvalskampanjer förstärker den mer interna mobiliseringsfunktionen i mötesverksamheten; med personval blir incitamentet att mobilisera väljarna starkare än att mobilisera medlemmar. Erfarenheterna från 1998 års personval visar att det sker en viss mobilisering runt de enskilda kandidaterna av familjemedlemmar, släkt och vänner (Soininen & Bäck 1999).

Mötesverksamhetens funktion att legitimera politiken håller successivt på att urholkas. Alltmer glider den legitimerande roll som av tradition legat hos medlemmarna i stället över till väljarna. Beslutsfattare kan, utan att involvera partiorganisationerna, testa vad olika samhällsgrupper tycker och tänker genom direkta utspel i media, opinionsmätningar, lokala omröstningar, m.m.

Minskningen av mötesbesökare till trots bör det noteras att en hel del av den mer traditionella och interna möteskulturen fortfarande frodas i partierna. Kurser och konferenser, studiecirklar, rådslag, samråd och partiremisser tycks ha en given plats i den lokala partiverksamheten. Studiecirkelverksamheten har kanske inte oväntat sitt starkaste fäste bland de gamla folkrörelsepartierna, denna har inte alls samma omfattning i miljöpartiet och de lokala partierna. Den mer utåtriktade verksamhetsformen som torgmöten representerar är – oberoende av huruvida det är valår eller mellansvalår – en viktig arena främst för den politiska vänstern.

Partiernas mobiliseringsförmåga tycks vara störst i kunskapskommunerna och den sjunker när det kommer till mellan- och basnäringskommuner. Partiverksamheten korresponderar således med de befolkningsrika och informationstäta miljöerna; miljöer där också partierna har flest medlemmar.

En förändrad partimodell

Minskningen av antalet mötesbesökare kan tolkas i termer av kris, ett tecken på nedgång i attraktionskraft. Men den kan även ses i ett förändringsperspektiv. Resultaten ger stöd för hypotesen att de svenska folkrörelseorienterade partierna som haft höga ambitioner i fråga om att ha stor medlemskår, hög mötesaktivitet och mobiliseringsförmåga successivt skiftar om till en mer väljarorienterad modell där inte en regelbunden partiverksamhet har samma centrala position (jfr Gilljam & Möller 1996). Det önskvärda i denna utveckling kan givetvis diskuteras. Men utvecklingen är icke desto mindre ett betydelsefullt faktum som måste värderas i ljuset av att partiernas omvärldsförutsättningar genomgått en dramatiskt förändring under den tidsperiod

som här kartlagts. Partiernas överlevnadsmöjligheter beror i hög grad på om de av medborgarna upplevs angelägna, och en förutsättning härför är att de förmår att skapa nya mötesplatser för det politiska samtalet med medborgarna.

Noter

[1] Exklusive storstäder för att möjliggöra jämförelse med 1979 års undersökning. Det bör noteras att lokala partier inte ingick i 1990 års studie.

[2] Exklusive storstäder för att möjliggöra jämförelse med 1979 års undersökning. Bilden är dock densamma om storstäderna tas med i analysen.

[3] Den longitudinella mätningen innebär att samma partiorganisationer blivit föremål för mätning vid varje tillfälle. Detta innebär att det blir ett mindre antal partiorganisationer (n) än vid en total jämförelse där samtliga respondenter i kommunurvalet ingår. Så t.ex. ingår endast två lokala partier i den longitudinella analysen.

[4] Miljöpartiet var inte med vid tidigare mätningar.

[5] Motsvarande siffra medräknat storstäderna 1998 var 24, dvs. en marginell skillnad.

[6] Motsvarande siffra exklusive storstäder var 8.

[7] Ingen skillnad om det är med eller utan storstäder

[8] Med storstäder ökar antalet möten till 10 även för miljöpartiet. De lokal partierna anger 11 möten i genomsnitt under 1998. För socialdemokraternas del sker ingen ökning 1998.

[9] Detta är den bedömning som partiombudsmännen gör. Se Möller 1999b.

[10] De dominerande kampanjteknikerna i de kommunala kandidaternas personvalskampanjer 1998 tycks ha varit att dela ut broschyrer och hålla torgmöten (Johansson 1999).

4 Verksamhet i förändring?

I debatten om partiväsendets förstelning har partierna stundtals liknats vid dinosarier utan framtid. I vilken utsträckning finns det fog för denna bild? Är partierna på utdöende? I detta kapitel skall vi granska de lokala partiorganisationernas innovationsbenägenhet: Finns försök att arbeta på ett annorlunda sätt än vad som traditionellt är brukligt i partiarbetet? Sker det någon anpassning till ny teknik? Kan man registrera verksamhetsformer och initiativ som gör det möjligt att finna nya mötesplatser för det politiska samtalet med medborgarna?

Krismedvetenheten har stigit under de senaste åren i partierna; ett förhållande som visserligen skapat stress men som också givit grogrund för kreativitet och mod att ompröva. I de flesta partier pågår diskussioner och aktiviteter som har till syfte att förändra, stimulera och få partiorganisationerna att finna nya sätt att arbeta (Möller 1999a). Detta innebär inte automatiskt att det verkligen sker reformeringar på basplanet eller att det ens görs några försök till förändringar. Förändringsaktiviteten innebär inte heller att traditionella och invanda former för partipolitiskt arbete försvinner, snarare att det sker viss anpassning till ändrade förutsättningar.

Vinna eller försvinna?

I många lokala partiorganisationer söker man att tänka i nya banor, förnya och finna annorlunda sätt att arbeta på än tidigare. Behovet av förnyelse tycks överlag upplevas som livsnödvändigt eller som en respondent uttryckte situationen i ett öppet svarsalternativ:

> De flesta av oss är medvetna om att något nytt måste till. Det gäller för oss: vinna eller försvinna.

En viktig frågeställning i ett förändringsperspektiv är om det pågår reformeringar som kan tänkas påverka de funktioner som partiernas mötesverksamhet traditionellt haft. Finns det nya arbetsformer som

har potential att förstärka, alternativt försvaga, mobiliseringsfunktionen visavi medlemmar och/eller väljare? Och finns det nya arbetsformer som kan få konsekvenser för mötets traditionella funktion att legitimera politiska beslut och åtgärder?

På en direkt fråga om partiet i kommunen prövat att internt arbeta på ett annorlunda sätt än vad som kan betraktas som "traditionellt" i partisammanhang svarade sammantaget 39 procent av respondenterna "ja" (se tabell 4.1).

Innovationsbenägenheten tycks vara högst i de lokala partierna – 56 procent, därefter kommer miljöpartiet och moderaterna – båda med 46 procent – tätt följt av socialdemokraterna (44 procent). Vänsterpartiet uppgav att 38 procent hade prövat att arbeta internt i något andra banor än tidigare. Tre partier kom under genomsnittet: folkpartiet har den lägsta innovationsaktiviteten – enbart 23 procent av respondenterna kunde ange att partiet prövat att arbeta på något annorlunda sätt i kommunen – centerpartiet med 33 procent och kristdemokraterna med 27 procent.

Vad gäller de lokala partierna har de ofta en lös organisationsstruktur och få medlemmar vilket gör att förutsättningarna för att arbeta mer informellt och pröva nya grepp ökar (Gidlund 1978). I de djupintervjuer som genomförts med representanter för lokala partier bekräftas detta. Genomgående framhålls bland dessa intervjupersoner att deras partier skiljer sig från de etablerade partierna i arbetssättet genom att de har lättare att få gehör för nya arbetsformer, som är bättre anpassade till de lokala förutsättningarna.

Miljöpartiet har alltsedan bildandet besjälats av visionen att arbeta på ett icke-traditionellt sätt, vilket bland annat inneburit en mer utomparlamentarisk och aktionsinriktad verksamhet och en mindre formaliserad intern. I likhet med sina själsfränder i andra demokratiska länder har det inte alltid varit så lätt att leva upp till idealen (Vedung 1991). Med åren har miljöpartiet i organisatoriskt avseende alltmer kommit att likna de övriga partierna (Gilljam & Möller 1996). Men att arbetssättet inom miljöpartiet alltjämt skiljer sig gentemot det som finns i de gamla etablerade partierna illustreras av vad en miljöpartist i det kvalitativa intervjuurvalet säger. Hon menar att den interna oreda som finns i miljöpartiet kan vara frustrerande, men denna oreda får man leva med, anser hon, eftersom den är en följd av partiets långt utvecklade interndemokrati.

> – Sedan är det alla dessa interna konflikter. Ibland undrar man om vi lägger ner mer energi på att bråka internt än på att föra ut vår politik. Stadsdelsnämndsmötena är ofta rena semestern jämfört med våra medlems-

möten. Men jag vet inte...det som är bra med miljöpartiet är ju att alla får komma till tals (nr 7).

Tabell 4.1. Andel kommunorganisationer som prövat att internt arbeta på ett annorlunda sätt än vad som kan betraktas som traditionellt i partisammanhang. N=291

Parti	*Innovationsbenägenhet i procent*
Moderaterna	46
Centerpartiet	33
Folkpartiet	23
Kristdemokraterna	27
Socialdemokraterna	44
Vänsterpartiet	38
Miljöpartiet	46
Lokala partier	56
Totalt	39

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Det finns ett samband mellan benägenhet att arbeta internt på ett annorlunda sätt och kommuntyp i den bemärkelsen att de partiorganisationer som återfanns i kunskapskommunerna hade i högre utsträckning prövat att arbeta på ett annorlunda sätt – 50 procent – medan motsvarande siffror för basnäringskommunerna var 37 och för mellankommunerna 34 procent.

Detta resultat stärker den tes som förknippas med begreppet kunskapskommun, nämligen att det i dessa miljöer finns särskilt goda förutsättningar för kreativitet och för att arbeta kunskaps- och informationsorienterat.

Tabell 4.2. Partiernas innovationsbenägenhet i olika kommuntyper. N=291

Kommuntyp	*Innovationsbenägenhet i procent*
Kunskapskommun	50
Mellankommun	34
Basnäringskommun	37
Totalt:	39 procent

Kommentar: 53-kommunurvalet inkl. storstäder.

De öppna svaren ger en intressant provkarta på att olika verksamheter som partierna prövat. I vissa fall tycks det vara fråga om relativt

inarbetade arbetssätt, medan det i andra fortfarande är något av försöksverksamheter och planeringsaktiviteter.

Det karaktäristiska draget i innovationsverksamheten är att man försöker *öppna de politiska diskussionerna och den traditionella mer interna mötesverksamheten* till även icke-medlemmar. I flera fall tycks det finnas en policy om öppna möten där man medvetet söker minimera de sluta rummen. Vissa säger sig enbart ha öppna möten, andra betonar att man satsar på exempelvis öppna idéseminarier och öppna diskussionmöten inför viktiga beslut i kommunala frågor. I något fall har man infört kombinerade offentliga medlems- och styrelsemöten.

Det finns vidare en tydlig ambition att försöka *finna nya och mer attraktiva mötesplatser* för att få kontakt och dialog med väljarna. Det kan i detta sammanhang slås fast att partierna *inte* tycks se underhållning som ett framgångsrikt koncept utan att det snarare gäller att utveckla det politiska samtalet med medborgarna.

Den starka betoningen på att öppna tidigare slutna rum även för icke-medlemmar, ger signaler om att mobiliseringsfunktionen visavi medlemmarna i viss mån förändrats och att det finns behov av att vidga mötesverksamheten till forum för en vidare grupp av politiskt intresserade. Det är inte längre lika naturligt att argumentera för att enbart partimedlemmar skall diskutera vad som skall behandlas i kommunfullmäktige och partiernas fullmäktigegrupper.

Redan i undersökningen från 1979 visade resultateten att det var vanligt förekommande med öppna sammanträden med fullmäktigegrupperna. I genomsnitt angav drygt 40 procent av de tillfrågade att de hade sådana öppna sammankomster tre eller flera gånger per år. Den senaste undersökningen visar att detta förekommer även under 1990-talet, men nu i något lägre utsträckning. 33 procent uppgav sig ofta ha öppna sammanträden (se närmare tabell 4.3). Fortfarande är det folkpartiet som i högre grad än andra tagit till sig denna modell. Det nya, som framkommer i de öppna svaren, är att det blivit allt vanligare att förlägga *utåtriktade aktiviteter från fullmäktigegruppen*, dvs. att ge fullmäktigegruppen en mobiliseringsroll som traditionellt förväntats ligga på den lokala partiorganisationen. Att fullmäktigegrupper är aktiva i olika arrangemang är förvisso ingen nyhet. Det principiellt intressanta är om partigrupperna tenderar att utvecklas till mer attraktiva mötesplatser för den utåtriktade verksamheten än vad kommunorganisationerna är. En mer accentuerad utåtriktad roll kan innebära att partigruppen förutom öppen mötesverksamhet även agerar utåt med egna pressmeddelanden och olika typer av informationsmaterial, gör studiebesök etc. I vissa fall är nämndgrupperna ansvariga för den utåtriktade verksamheten.

Tabell 4.3. Förekomst av öppna sammanträden med fullmäktigegruppen 1979 och 1998. N: 1979=205; 1998=267

	Förekomst i procent 1979		*Förekomst i procent 1998*	
Parti	*Ofta*	*Ibland*	*Ofta*	*Ibland*
Moderaterna	47	11	35	20
Centerpartiet	42	25	39	31
Folkpartiet	63	15	46	27
Kristdemokraterna	15	10	11	30
Socialdemokraterna	18	23	23	13
Vänsterpartiet	50	10	29	16
Miljöpartiet	*	*	39	14
Lokala partier	0	0	32	32
Totalt	42	16	33	23

Kommentar: * =miljöpartiet inte med i studien. Följande instruktioner gavs: ofta = tre eller fler ggr/år, ibland = vid enstaka tillfällen. 50-kommunurvalet, dvs. exklusive storstäderna.

Det nav kring vilket mycket av den lokala partiverksamheten kretsar är just kommunalpolitiken, fullmäktigegruppernas arbete och dagordningar för fullmäktige, nämnder och styrelser. Det har självfallet alltid funnits en påtaglig risk att denna verksamhet exklusivt tagits omhand av ett fåtal arvoderade förtroendevalda och att den varken nått ut till partimedlemmarna eller väljarna i någon nämnvärd utsträckning. I särskilt små partier som är representerade med ett par tre personer i kommunfullmäktige utgör partigruppen i praktiken den enda struktur som har livskraft och där det kontinuerligt bedrivs ett politiskt arbete (Hallin 1990). Blir en partiorganisation tillräckligt liten – räknat i medlemmar och mötesverksamhet – kommer det till en punkt när det blir nära nog omöjligt för den lilla gruppen aktiva att hålla flera strukturer i gång. Men även större partier kan ha behov av att "rationalisera arbetet" när det bli allt svårare att behålla en hög och regelbunden mötesaktivitet.

Att *arbeta i nätverk* tycks ha fått genomslag i partierna. Nätverk är en organisationsform som är icke-hierarkisk, ofta är nätverken specialiserade i någon bemärkelse, mera flexibla och snabba i sitt sätt att arbeta än organ som bygger på en bredare representation. Nätverkslösningar är i dag starkt förknippade med IT och snabba kommunikationer men i nätverk kan man naturligtvis arbeta utifrån personliga och sociala kontakter. Flera partiorganisationer nämner i sina svar att de arbetar i nätverk för att utveckla kontakter med olika väljargrup-

per och katergorier av människor. Här finns exempel på nätverk för kvinnor, nätverk för näringsliv, regionala nätverk samt ett stort antal nätverk som är specialiserade utifrån olika politikområden. Men här återfinns även kontakter och samarbete med opolitiska byalag och utvecklingsgrupper samt nätverk med andra partier.

Med minskande medlemstal och sjunkande mötesdeltagare ökar svårigheterna att skapa sammankomster som kan fylla en legitimerande roll. Hur skall då en partiorganisation bete sig för att förankra politiska beslut och undersöka hur olika lokala opinioner ser på kommunalpolitiken? De öppna svaren visar på en viss kreativitet i fråga om metoder för att skapa kontakt med medborgarna – alternativt att på lite avstånd åtminstone få en uppfattning om vad de tycker och tänker. Lokalt i partierna har exempelvis följande prövats: att organisera "bollplank" för att testa idéer, enkätundersökning på gator och torg, "lyssnare på stan", "tele-marketing", öppet hus i kommunhuset en gång i månaden, pubkvällar, möten på dagtid, bokbord, bjuda på kaffe/glögg på torget någon gång per år."Bemäktige" är en arbetsform där personer arbetar mellan fullmäktige och medborgarna för att öka inflytande och kommunikation. Förhoppningarna med samtliga dessa arrangemang är att de skall bidra till att skapa en bredare debatt, förankra politiken och möjliggöra insyn från kommunmedborgarna i vad som behandlas på den kommunala arenan.

I en del kommunorganisationer har man utvecklat olika nätverk av människor som bildar referensgrupper runt de förtroendevalda eller särskilt fullmäktigegruppen. Det sektorstänkande som präglar politiken, och samhället i stort, har även nått partierna på lokal nivå. Referensgrupper är inte sällan organiserade utifrån olika politikområden. Inför t.ex. ett nämndsmöte diskuteras de aktuella frågorna i respektive referens-/arbetsgrupp. I några fall tycks det ha funnits behov av att reglera kontakterna mellan fullmäktigegrupp och partiorganisation. Så har man exempelvis reglerat att partigruppen och partiorganisationen möts en gång i månaden, eller att den kommunala- och den landstingskommunala ledningen måste rapportera på partiets representantskapsmöten.

Den formbundenhet som tidigt utvecklades i partierna med strikt mötes- och styrelseordning och en ofta gedigen utarbetad intern kontroll över procedurer och beslutsordningar, visar vissa tecken till uppluckring. Av de öppna svaren att döma finns en *ökad flexibilitet i styrelsearbetet*, mer informell mötes- och styrelseordning, en ökad ambition att sprida ansvarsuppgifter mellan medlemmar och på så sätt även minska arbetsbelastningen vad gäller de tunga styrelseuppdragen i partiorganisationerna. Roterande/rullande ordförandeskap i

partiorganisation och fullmäktigegrupp är relativt vanligt förekommande. Miljöpartiet har i samklang med sin organisationssyn överlag "kontaktperson" i stället för det mer formella "ordförande". Vissa partiorganisationer har i stället för en ordförande tillsatt en ledningsgrupp, alternativt så väljs en ordförande för varje möte. Växling mellan kvinnlig och manlig ordförande med viss tidsintervall förekommer, liksom mentorskap. I några fall finns ansvarsgrupper som fördelar arbetsuppgifter mellan medlemmarna. Begränsade tider för olika styrelseuppdrag är inte ovanligt. Dessutom förekommer delning av innehavet av politiska tjänster och att ordinarie och ersättare i kommunfullmäktige går varannan gång.

Ett mer flexibelt styrelsearbete tycks ännu vara huvudsakligen förekommande i de lokala partierna och miljöpartiet – dvs. i partier som har en liten, ofta svagt utvecklad organisation. Med ökat nätverkstänkande och utvecklandet av partierna i riktning mot mer av debattforum kan det interna styrelsearbetet komma att förändras och bli mindre formbundet även i andra partier. Kopplingen till det kommunala beslutsfattandet torde dock kunna utgöra en restriktion. Det kommer nämligen fortsättningsvis att finnas ett visst behov av parallell behandling av ärenden och inskolning av förtroendevalda i förhållande till offentligt beslutsfattande och kraven där på att beslut fattas i enlighet med vissa givna regler.

Anpassning till ny teknik

Förhoppningar har knutits till att IT skall kunna förbättra kontakterna med medborgarna och bidra till att erbjuda ytterligare mötesplatser för det politiska samtalet. Det har självfallet utvecklats olika idéer och framtidsvisioner om hur IT kan komma att påverka den politiska demokratin. Här finns de som förutspår att partier blir överflödiga i ett IT-samhälle när möjligheterna öppnas att etablera direktkontakter med medborgarna. IT skulle med andra ord i hög grad gynna utvecklingen av direktdemokratiska lösningar, den s.k. snabba demokratin och utmana både partier och den representativa demokratin. Dessa profetior till trots pågår sedan mitten av 1990-talet en successiv inlärning till den nya informationstekniken från partier runt om i den demokratiska världen (Gidlund 1999a).

Det har generellt visar sig att partiernas erövring av den nya tekniken inte skett under en lång, kontinuerlig process utan snarare språngvis med stark koppling till de allmänna valen (Rash 1997). Partier har nämligen, trots vissa individuella organisatoriska drag, stän-

digt behov av att anamma ny kommunikationsteknik. I den allt hårdare konkurrensen om väljarna slipas instrumenten för att skapa opinion och övertyga nya generationer.

Konkurrensen mellan partierna skapar således argument för att hänga med i den tekniska utvecklingen – även om den aktuella tilltron till den tekniska innovationen kan vara relativt låg. I vår undersökning instämde en majoritet av de tillfrågade ordförandena i samtliga partier i påståendet att *"Partiet måste följa med i IT-utvecklingen därför att andra partier gör det"* (se tabell 4.4). Detta överensstämmer med iakttagelser i fråga om den nya teknikutvecklingen bland partier (och kandidater) i andra länder. I vissa fall har man där kunnat se, åtminstone i ett tidigt anpassningsskede, att ett parti som har sina väljare i grupper med mycket låg grad av IT-användning haft en lägre grad av satsning på den nya tekniken än partier som haft stöd i väljargrupper där användningen är vanligt förekommande (Gidlund 1999).

Tabell 4.4. Andel i procent som instämmer/ej instämmer i påståendet att "Partiet måste följa med i IT-utvecklingen därför att andra partier gör det". N=178

Parti	*Instämmer helt*	*Instämmer i stort sett*	*I stort sett motsatt åsikt*	*Helt motsatt åsikt*
Moderaterna	25	32	25	18
Centerpartiet	31	42	19	8
Folkpartiet	23	45	19	13
Kristdemokraterna	38	31	19	13
Socialdemokraterna	32	40	12	16
Vänsterpartiet	16	47	37	0
Lokala partier	40	40	10	10
Totalt	26	40	21	12

Kommentar: Besvarades endast av de som hade IT-användning, därav ett lägre N.

Uppmärksamheten i undersökningar om användning av IT i partier har hittills i hög utsträckning riktats till partierna centralt, men minst lika intressant är genomslaget och betydelsen av IT för partiernas lokala verksamhet. I hur hög grad har har IT blivit en teknik för det lokala partiarbetet? Som bekant är utvecklingen generellt av IT-användningen mycket expansiv, vilket innebär att varje mätning av exempelvis förekomst av hemsida bland ett antal organisationer snabbt kan förlora sin aktualitet. Men en uppgift om förekomst kan ändå ge besked om skillnader mellan partier i utvecklingstakt. Hösten 1998 (november–december) angav en majoritet (57 procent) av

de tillfrågade respondenterna att partiets kommunorganisation hade en hemsida på Internet. Vi frågade inte närmare om länkar, vilken typ av information som låg på nätet, uppdateringsrutiner etc. Frågan gällde vidare endast partiorganisationen, inte eventuellt förekommande kommunala kandidaters hemsidor.

Det visade sig inte oväntat vara i kunskapskommunerna som partierna låg väl framme. 77 procent av partiorganisationerna i denna kommuntyp hade hemsida hösten 1998. Vissa skillnader mellan partierna kan noteras (se tabell 4.5). Högst upp på listan med flest hemsidor återfanns socialdemokraterna följt av folkpartiet och moderaterna. Kristdemokraterna och miljöpartiet fanns i mitten på listan, medan centerpartiet och de lokala partierna låg sist.

Tabell 4.5. Andel kommunorganisationer som hade hemsida på Internet nov–dec 1998. N=298

Parti	*Har hemsida, i procent*
Moderaterna	62
Centerpartiet	47
Folkpartiet	66
Kristdemokraterna	59
Socialdemokraterna	78
Vänsterpartiet	53
Miljöpartiet	55
Lokala partier	30
Totalt	57

Kommentar: 53-kommunurvalet.

Trots att socialdemokraterna tycks ligga bäst till i fråga om tillgången till hemsida har moderaterna den största IT-användningen. Det är också moderaterna som har den mest postiva bedömningen av betydelsen av IT-användningen (e-post, Internet, intranät med uppkopplingar till andra partiorganisationer) i partiverksamheten i kommunen. Majoriteten av socialdemokraterna hade en försiktigare inställning, 67 procent ansåg att IT-användningen hade "en viss betydelse" eller hade en "ytterst liten betydelse". Vänsterpartiet visade den mest skeptiska inställningen till betydelsen av IT-användningen, 77 procent menade att den hade "ringa" eller "ingen alls betydelse". Resultaten visar sammantaget på en viss försiktig positiv bedömning av den nya tekniken för partierna på lokal nivå.

Det är bland kommunorganisationerna i kunskapskommunerna som man finner de mest positiva erfarenheterna av IT så här långt,

dvs. i de kommuner där man kan förvänta att användningen i stort är hög och där teknikutvecklingen kan tänkas vara något tidigare än i andra kommuntyper. Det är också i dessa kommuner som IT-användningen i partierna hunnit längst. 25 procent av respondenterna bedömde att IT hade en mycket stor eller stor betydelse i verksamheten i kunskapskommunerna, vilket kan jämföras med motsvarande 12 procent i basnäringskommunerna.

Tabell 4.6. Bedömningar (i procent) av vilken betydelse IT-användningen (epost, Internet, intranet med uppkoppling till andra partiorganisationer etc.) har i partiverksamheten i hela kommunen. N =290

Partier	*Mycket stor/ stor betydelse*	*Viss/ytterst liten betydelse*	*Ingen betydelse alls*	*Saknar IT-anv.*
Moderaterna	48	35	3	15
Centerpartiet	17	48	0	36
Folkpartiet	11	53	5	32
Kristdemokraterna	13	47	3	38
Socialdemokraterna	14	67	0	19
Vänsterpartiet	6	54	9	31
Miljöpartiet	15	51	8	26
Lokala partier	8	36	16	40
Totalt	17	49	5	29

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Tabell 4.7. Bedömningar (i procent) om vilken betydelse IT-användningen (e-post, Internet, intranet med uppkoppling till andra partiorganisationer etc.) har i partiverksamheten i hela kommunen fördelade efter kommuntyp. N=290

Kommuntyp	*Mycket stor/ stor betydelse*	*Viss/ytterst liten betydelse*	*Ingen betydelse alls*	*Saknar IT-anv.*
Kunskapskommun	25	62	2	11
Mellankommun	17	49	4	30
Basnäringskommun	12	42	8	39

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Organisationer och partier som bedriver opinionsbildning kan specialinrikta information till olika målgrupper med den nya tekniken. Det kan gälla målgrupper både inom organisationsstrukturen men

även vara riktad till omgivande aktörer som anses vara strategiskt viktiga och intressanta att påverka och informera. Redan nu kan studier exempelvis visa att medierna utgör en sådan viktig målgrupp i partiernas IT-användning.

Partierna har genom den nya informationstekniken möjligheter att få ut sin information på det sätt som man själv vill, utan bearbetning av journalister. En metod är att sända e-postinformation till särskilda målgrupper. På en fråga om partiet i kommunen använt sig av detta sätt att rikta information visar resultatet att tekniken visserligen används, men ännu i ytterst begränsad omfattning. Metoden var något mera använd under 1998 än under mellanvalsåren. Man bör då ha i åtanke att IT-utvecklingen ännu befann sig i sin linda under de aktuella mellanvalsåren vilket försvårar en jämförelse. Återigen visar sig skillnader i kommuntyp ha genomslag på så sätt att kunskapskommunerna ligger före i utvecklingen, följt av mellankommunerna. Den minsta användningen av den riktade informationen finner man i basnäringskommunerna.

Tabell 4.8. Förekomst av e-postinformation till särskilda målgrupper. Indexberäkning med max 2 poäng. N=273 för mellanvalsår. N=286 för valår

	1995–1997			*1998*		
	K-kom	*M-kom*	*Basn-kom*	*K-kom*	*M-kom*	*Basn-kom*
E-post info till särskilda grupper	0,19	0,16	0,07	0,42	0,33	0,19

Kommentar: Denna fråga har ställts till samtliga, dvs. även icke- IT-användare.

Partierna kunde under 1998 för första gången pröva hur IT fungerade i relation till väljarna i en valrörelse. Vi bad därför respondenterna att ta ställning till ett antal påståenden om vilka effekter IT-användningen har på väljarna. Påståendena hör till de gängse föreställningarna om de för- och nackdelar som ofta florerar i samband med IT. Det gäller för det första om IT gör informationen till väljarna mer tillgänglig. Har det med andra ord visat sig att man kan utnyttja teknikens kapacitet att göra informationen lätt åtkomlig och möjlig att hämta när som helst. Är det för det andra så, som ofta brukar hävdas, att IT endast når ett begränsat antal väljare, dvs. att IT-användningen

har en snedhet som begränsar effektiviteten i partiernas utnyttjande av den nya tekniken. En sådan begränsning borde då främst drabba de partier som har sina väljargrupper i grupper som ännu har en lägre grad av användning. Slutligen, får IT till konsekvens att de personliga kontakterna med väljarna minskar? Kan man iaktta några effekter av den påstådda konkurrensen mellan de traditionella sociala mötena och de nya virtuella kontakterna?

Tabell 4.9. Effekterna av IT-användningen i förhållande till väljarna. Andel instämmanden totalt, i procent, bland partiorganisationer som använder IT

Påståenden	*Instämmer helt/ i stort sett*	*I stort sett motsatt åsikt/ helt motsatt åsikt*
Informationen till väljarna har blivit mer tillgänglig	89	11
De personliga kontakterna med väljarna har minskat	18	82
IT når endast ett begränsat antal väljare	93	7

Respondenterna var mest överens om att IT endast når ett begränsat antal väljare (93 procent). Det fanns även en betydande konsensus (89 procent) i uppfattningen om att informationen till väljarna blivit mer tillgänglig. Däremot var bilden något mer splittrad i fråga om IT:s effekter på de personliga kontakterna. 18 procent av samtliga IT-användare menade att de personliga kontakterna med väljarna hade minskat som en följd av den nya tekniken. Av partierna visade centerpartiet de mest negativa erfarenheterna – 33 procent av partiets IT-användare såg en minskning av de personliga kontakterna som en följd av IT.[1]

Medier på gott och ont?

Allt som oftast får massmedierna bära skulden för om ett parti misslyckats med att få stöd för sin politik eller om olika kriser "drabbar" partiet. Ibland är förklaringen att medierna inte i tillräcklig utsträckning uppmärksammat partiet – "vi har inte fått ut våra frågor" – och att partiledaren inte synts tillräckligt ofta i TV-rutan eller att en kandidat inte exponerats i något mediasammanhang, att medierna vinklat partiets budskap på ett för partiet icke fördelaktigt sätt. Det finns många varianter på temat om mediernas skuld till enskilda partiers

kriser, men även partikrisen i stort. Moderaterna karaktäriserade exempelvis partiernas situation i sin eftervalsanalys 1998 på följande sätt:

> Det parti som är tillfreds med sitt mediala genomslag finns inte.(...) Den dagordning medierna sätter, och som i sig är oförutsebar, kan göra det svårt för enskilda partier; driver man inte "rätt" frågor eller saknar nya vinklar på gamla sanningar kan det vara svårt att göra sig hörd ("Med hjärta och hjärna. 2002-gruppens förslag till förnyelse av politiken, politikerrollen och partiet." Moderaterna 1998, s. 19)

Men ibland är tonerna de motsatta – tack vare medierna kan man se framgångar. I kristdemokraternas eftervalsanalys gavs följande bild:

> I och med SVT:s och TV4:s utfrågning av Alf Svensson, och de mycket goda betyg som gavs efter utfrågningarna, fick partiets valrörelse det lyft som ledde fram till 11,9 %. Med den grund som valet av sakfrågor gav blev koncentrationen på partiledaren den mekanism som säkrade Kristdemokraternas enorma framgångar ("Utvärdering och analys av valet 1998." Kristdemokraterna 1998, s. 9).

Förändringarna på mediasidan har varit påfrestande för många partier. De gamla banden mellan parti och särskilt dagstidningar har i vissa länder sedan länge brustit, men i bland annat Sverige har denna separationsprocess kunnat fördröjas med hjälp av offentligt presstöd. Relationerna mellan främst etermedia och partier kompliceras av den påtagliga medialiseringen av politiken. Medierna opererar alltmer som självständiga aktörer och opinionsbildare i förhållande till myndigheter, politiska beslutsfattare och medborgare. Samtidigt är rollen som förmedlare av speciella budskap och intressen inte längre lika tydlig. Ibland ges intrycket av att politiken lever ett eget liv i mediernas värld, skild från det politiska liv som existerar i partiorganisationer, kommunfullmäktige eller i riksdagen. Professionaliseringen av journalistiken och en hårdare konkurrens inom branschen har även bidragit till denna förändring. Sammanfattningsvis har utvecklingen resulterat i att politikerna successivt förlorat möjligheterna att kontrollera massmediala informationsflöden.

Mediasituationen för ett enskilt parti låter sig inte fångas i några enkla penseldrag. I denna studie har intresset inriktats på hur partiernas kommunorganisationer upplever mediernas sätt att uppmärksamma och förmedla partiets frågor och budskap till väljarna i kommunen. Ambitionen är att få en bild av huruvida det finns ett utbrett missnöje eller ej med *mediernas sätt att hantera partierna* ute i kommunerna. Det bör således noteras att vi inte tar hänsyn till konkur-

renssituationen – vare sig förekomst av lokala tidningar, spridning, partifärg eller antal tidningsredaktioner, situationen vad gäller lokal/regional radio- och TV.

Partierna lokalt tycks generellt sett vara mer nöjda med dagstidningarnas sätt att agera än med radio och TV. Totalt menade cirka hälften av de tillfrågade att de var "mycket" eller "ganska nöjda" med dagstidningarnas sätt att uppmärksamma och förmedla partierernas frågor. Inte oväntat var ordförandena i kommunavdelningarna för folkpartiet mest positiva till den rådande situationen inom dagspressen. De lokala partierna däremot tycks inte ha gynnats av en stark liberal dagspress, inte mindre än 41 procent sa sig vara "mycket missnöjda". Drygt 30 procent av ordförandena för socialdemokraterna och kristdemokraterna var "ganska missnöjda" med dagstidningssituationen.[2] Attityderna till de lokala och regionala dagstidningarna har således vissa gemensamma drag med hur den partipolitiska dagspressens position och spridning ser ut i landet i stort.

De lokala partierna, folkpartiet och socialdemokraterna hade flest mycket missnöjda bland sina ordföranden till hur TV (lokalt och regionalt) behandlade partierna. Över huvud taget visade de lokala partierna den största polariseringen i attityderna, dvs. en större grupp än det totala genomsnittet i partierna var där "mycket nöjda" alternativt "mycket missnöjda" med massmediesituationen. I vissa kommentarer från respondenterna framkommer också en del reaktioner som tyder på snedheter och problem i mediabevakningen. Nya partier upplever sig exempelvis utestängda "tills de lyckas etablera sig", eller att bevakningen tenderar att gälla de stora kommunerna och de större partierna. Även partier i Stockholms kranskommuner upplever sig uppenbarligen leva i en slags periferi i förhållande till Stockholms radiostationer och Stockholms-TV:s intressesfär. Andra menar sig inte ha fått ut sina frågor, att medierna är dåliga på att bevaka det vanliga rutinarbetet, men också att det på sina håll finns kvalitetsproblem med bland annat "dåligt pålästa journalister".

Det kan vara av intresse att se i vilken utsträckning kommuntyp har betydelse för hur medier på olika sätt används av partierna för att nå ut till väljarna. Även i detta avseende visar resultatet att partierna i de befolkningsrika kunskapskommunerna i högre grad än i andra kommuntyper utnyttjar medierna för att få ut budskapet till väljarna. Det gäller både aktiviteter som är kopplade till medierna – presskonferenser och pressmeddelanden, men även medierna som direkta kanaler. Presskonferenser och pressmeddelanden tycks tillhöra standardutbudet för partierna. Vi har dock inte frågat i vilken utsträck-

Tabell 4.10. I vilken utsträckning partierna lokalt är nöjda med massmediernas sätt att uppmärksamma och förmedla partiernas frågor och budskap till väljarna i kommunen. Andel kommunorganisationer i procent

a) Radio (lokalt och regionalt). N=297

Parti	*Mycket nöjd*	*Ganska nöjd*	*Varken nöjd eller missnöjd*	*Ganska missnöjd*	*Mycket missnöjd*
Moderaterna	5	26	45	17	7
Centerpartiet	0	12	51	26	12
Folkpartiet	0	23	36	32	9
Kristdemokr	9	18	36	30	6
Socialdemokr	0	36	25	31	8
Vänsterpartiet	6	28	34	28	3
Miljöpartiet	3	30	35	23	10
Lokala partier	11	19	22	11	37
Totalt	4	24	37	25	11

b) TV (lokalt och regionalt). N=278

Moderaterna	3	22	46	24	5
Centerpartiet	0	12	45	29	14
Folkpartiet	2	17	44	17	20
Kristdemokr	0	14	41	31	14
Socialdemokr	3	20	37	20	20
Vänsterpartiet	0	19	39	36	7
Miljöpartiet	3	14	44	31	8
Lokala partier	9	21	26	13	30
Totalt	2	17	41	25	14

c) Dagstidningar (lokalt och regionalt). N=295

Moderaterna	10	48	26	14	2
Centerpartiet	12	26	33	21	9
Folkpartiet	19	48	19	10	5
Kristdemokr	12	41	15	32	0
Socialdemokr	0	42	14	31	14
Vänsterpartiet	13	56	13	3	16
Lokala partier	15	22	15	7	41
Totalt	12	39	19	19	12

Kommentar: 53-kommunurvalet inkl. storstäder.

ning dessa former upplevs effektiva, dvs. om presskonferenserna är välbesökta tillställningar och om pressmeddelandena kommer till användning i medierna. Det allmänna intrycket är dock att dessa former tenderat få allt mindre uppmärksamhet från journalistkårens sida. Det är möjligt att det är just på denna punkt som IT kan ge en snabbare förmedling. Här tycks partierna lokalt vara medvetna om IT:s potentialer. Inte mindre än 84 procent av de tillfrågade IT-användarna ansåg att IT förbättrar kommunikationen med medierna.[3]

Den direkta exponeringen genom debatter i radio och TV hade för partierna i kunskapskommunerna ett värde på 0,92 (maxvärde 2,0) i vår indexberäkning. Motsvarande siffra i mellankommunerna var 0,61 och i basnäringskommunrna 0,77. Direktreklam i radio och TV lokalt är ännu marginellt förekommande, men hade dock en observerbar förekomst i valrörelsen 1998.

Tabell 4.11. Omfattningen av mediarelaterade aktiviteter i valrörelsen i kommunerna 1998 fördelade på kommuntyp. Index där maxsumman är 2

Aktivitet	*Kunskaps-kommun*	*Mellan-kommun*	*Basnärings-kommun*
Debatter i radio och TV	0,92	0,61	0,77
Presskonferenser	1,13	1,10	0,96
Pressmeddelanden	1,51	1,22	1,22
Reklam i radio lokalt	0,55	0,30	0,25
Reklam i TV lokalt	0,20	0,18	0,10

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Att fånga människors uppmärksamhet

För att kunna tränga genom bruset från den information som strömmar från olika håll till dagens människor gäller det för partier liksom andra opinionsbildare att söka upp människor där de finns, dvs. att på olika sätt sprida information på platser där det samlas mycket folk. Detta är ingen nyhet för partier som ofta har en gedigen erfarenhet av "uppsökande verksamhet".

Det finns en mängd tänkbara nya mötesplatser där politiska budskap kan presenteras – ofta i konkurrens med kommersiella marknadsutropare. Det kan vara vid mässor/utställningar, alternativt att partiet gör egna utställningar eller att man producerar videoreklam som visas i köpcentrum eller på stormarknader. På en direkt förfrå-

gan om detta förekommer i partierna lokalt visar resultatet att dessa former fortfarande inte är så vanligt förekommande.

Tabell 4.12. Förekomst av presentationer på mässor och dylikt, reklam på och i kollektiva färdmedel, utställningar, videoreklam (t.ex. i köpcentrum och stormarknader) totalt i partierna lokalt under mellanvalsåren 1995–1997 och valåret 1998. Fördelning efter kommuntyp. Indexberäkning med max 2 poäng för varje form

	1995–1997				*1998*			
	K-kom	*M-kom*	*Basn-kom*	*(N)*	*K-kom*	*M-kom*	*Basn-kom*	*(N)*
Presentation på mässor o.dyl.	0,43	0,24	0,29	(280)	0,60	0,39	0,35	(289)
Reklam på och i kollektiva färdmedel	0,20	0,04	0,03	(282)	0,59	0,14	0,11	(292)
Utställningar	0,33	0,13	0,10	(279)	0,54	0,18	0,14	(288)
Videoreklam (t.ex. i köpcentrum/stormarknader	0,02	0,01	0	(279)	0,06	0,06	0,07	(289)

Det är egentligen endast i kunskapskommunerna som vissa partiorganisationer arbetat en del med denna typ av politisk marknadsföring. I basnäringskommunerna är det endast presentationer vid mässsor m.m. som fått ett visst insteg, medan de andra formerna visar sig vara nära nog obefintliga i dessa miljöer.

Vi frågade även hur ofta förekommande det var med dörrknackning, telefonkampanjer (riktade till särskilda målgrupper), skoldebatter (och övriga aktiviteter riktade till skolor) samt paneldebatter/offentliga möten (där företrädare för flera partier medverkade). Dörrknackning är förvisso ingen ny form av uppsökande verksamhet men det är en aktivitet som brett upplagd kan kräva en hel del personella insatser. Det visade sig att dörrknackning förekom ganska jämt fördelat mellan partierna – med två undantag när, nämligen miljöpartiet och vänsterpartiet som ytterst marginellt tycks ha knackat dörr för att få kontakt med väljarna under detta första personval.

Telefonkampanjer fick något av ett genombrott i Sverige i samband med att Moderata ungdomsförbundet genomförde en uppmärksammad telefonkampanj under valrörelsen 1991. Metoden är egentligen relativt gammal men har förfinats under senare tid och fått något av en renässans. Det kända fenomenet att partier tenderar att

vilja pröva koncept som visat sig vara framgångsrikt i andra partier får sin empiriska verifikation i förhållandet mellan moderaterna och socialdemokraterna. Det visar sig att det i princip är dessa två som bedriver telefonkampanjer i större skala. De andra partierna har ytterst marginella sådana inslag; vänsterpartiet och miljöpartiet tycks helt sakna den formen av uppsökande aktivitet.

Tabell 4.13. Förekomst av dörrknackning, telefonkampanjer (till särskilda målgrupper), paneldebatter (med företrädare från flera partier), skoldebatter (och övrig aktivitet riktad till skolor) i partierna i kommunerna valåret 1998. Indexberäkning med max 2 poäng för varje form

	Mod	*Cp*	*Fp*	*Kd*	*Soc*	*Vp*	*Mp*	*Lok*	*Tot*
Dörrknackning	0,62	0,45	0,31	0,43	0,39	0,15	0,08	0,42	0,34
Telefonkampanjer	1,12	0,16	0,16	0,07	1,41	0	0	0,04	0,38
Paneldebatter	1,09	1,19	1,16	1,20	1,20	1,18	1,29	0,85	1,16
Skoldebatter	0,98	1,14	1,14	1,10	1,21	1,13	1,10	0,72	1,08

Paneldebatter där medborgarna får möta flera partier tycks ha en ganska god förankring bland samtliga partier. Detta förhållande gäller även beträffande skoldebatter (och övrig aktivitet riktad till skolor) som uppenbarligen är en etablerad form i partierna. Skolan utgör en strategiskt viktig arena för partierna som har möjligheter, inte minst i samband med valen (även skolvalen) att presentera sina budskap för nya generationer. Det bör påpekas att detta verksamhetsfält i hög utsträckning även vilar på de politiska ungdomsförbunden (i förekommande fall). Skolorna tar dessutom ofta själva initiativ till att partierna gör besök.

Vi frågade i 1998 års frågeundersökning, liksom i motsvarande från slutet av 1970-talet, om partiernas kommunorganisationer hade haft särskilda arrangemang eller vidtagit särskilda åtgärder för invandrare inför kommunalvalet. Resultatet, som kan studeras närmare i tabell 4.14, visar att flera partier har haft en ganska kraftig minskning av sina aktiviteter riktade till invandrare. Totalt angav 57 procent av respondenterna 1979 att de hade sådana arrangemang, motsvarande siffra (exklusive storstäder för jämförbarhetens skull) för kommunalvalet 1998 var endast 27 procent. Endast socialdemokraterna har ökat sina insatser – från 49 till 53 procent – medan folkpartiet dramatiskt skurit ned denna riktade valinsats från 68 procent till 15 procent tjugo år senare. Om vi tar med storstäderna 1998 blir siffran något bättre – totalt 30 procent av partiernas kommunorgani-

sationer hade någon form av aktiviteter som riktade sig till invandrarna i kommunalvalet.

Tabell 4.14. Andel (i procent) kommunorganisationer som vidtagit särskilda åtgärder eller haft särskilda arrangemang för invandrare inför kommunalvalen 1979 och 1998. Antal kommunorganisationer inom parentes. N 1979=225. N 1998 (exkl. storstäder)=273. N 1998 (inkl storstäder)=293

	Särskilda arrangemang och åtgärder för invandrare		
Parti	*1979*	*1998 (exkl storstäder)*	*1998 (inkl storstäder)*
Moderaterna	58	17	21
Centerpartiet	56	26	29
Folkpartiet	68	15	19
Kristdemokraterna	66	23	24
Socialdemokraterna	49	53	56
Vänsterpartiet	41	32	33
Miljöpartiet	*	32	35
Lokala partier	100**	22	23
Totalt	57 (129)	27 (74)	30 (87)

Kommentar: * = ingick ej i undersökningen. ** endast två organisationer.

Kvinnors integrering i politiken och i partierna är på intet sätt genomförd. Finns på lokal nivå någon ambition att mobilisera kvinnor att rösta i valen? Vi frågade om partierna på motsvarande sätt som vad gällde invandrarna har arbetat med riktade insatser till kvin-

Tabell 4.15. Andel (i procent) kommunorganisationer som vidtagit särskilda åtgärder och haft särskilda arrangemang för kvinnor inför 1998 års kommunalval. N= 296

Parti	*Särskilda arrangemang och åtgärder för kvinnor 1998*
Moderaterna	21
Centerpartiet	36
Folkpartiet	14
Kristdemokraterna	21
Socialdemokraterna	42
Vänsterpartiet	30
Miljöpartiet	10
Lokala partier	12
Totalt	23 (68)

nor? Det visar sig att i detta avseende har partierna lokalt en ännu lägre profil än motsvarande insatser till invandrare inför kommunalvalet (se tabell 4.15). Endast 23 procent av partiorganisationerna angav att de hade sådana arrangemang inför valet 1998. Det är socialdemokraterna, centerpartiet och vänsterpartiet som har den högsta aktiviteten för att nå kvinnor inför kommunalvalet. Den lägsta aktiviteten därvidlag återfinns i miljöpartiet, de lokala partierna och i folkpartiet. Denna fråga har inte ställts i tidigare undersökningar så någon jämförelse bakåt i tiden är inte möjlig att göra.

Verksamhet för 2000-talet

Partierna lokalt tycks besitta en viss förmåga att anpassa verksamhetsformer till delvis nya villkor. IT-användningen har nyligen startat, men den har en betydande potential i den lokala partiverksamheten. Ännu har partierna exempelvis på ett ytterst marginellt sätt utnyttjat teknikens möjligheter att specialutforma information om t.ex. kommunala frågor till olika målgrupper.

Det är också tydligt att det är i hög grad partierna i kunskapskommunerna som har den bästa kapaciteten att utforma nya metoder för att sprida information, finna nya mötesplatser för politiska samtal med medborgarna, medan basnäringskommuneras partiorganisationer har sämre förutsättningar.

Resultatet visar att det finns en innovationsbenägenhet, en kreativ anpassning av arbetsformer till förändrade villkor i vissa partiorganisationer. I dessa finns en tydlig tendens att vilja utveckla partierna till mer allmänna diskussionsfora, dvs. att öppna organisationerna för bredare debatter med medborgarna. Detta kan ge vissa signaler om en pågående förskjutning av mötesfunktionerna vad gäller mobilisering och legitimitet. Det bör poängteras att partiernas ambitioner att förstärka sin roll som mötesplatser där människor diskuterar aktuella och viktiga samhällsfrågor självfallet inte måste tolkas i termer av förskjutning av mötesfunktioner utan kan och bör även ses som naturliga inslag i en väl fungerande partiorganisation. I detta sammanhang är dock syftet att spåra utvecklingstendenser och i ett sådant perspektiv kan tolkningen se ut på följande sätt: När de existerande partierna inte förmår att utgöra de viktigaste politiska mötesplatserna för olika grupper i samhället, när dessa grupper inte längre upplever några partier som "livsavgörande" politiska arenor, behöver partierna bredda sina baser för att kunna uppnå en tillräcklig mobiliserings- och förankringsförmåga för att överleva.

Vad är motbilden som skulle förändra denna tendens? En hypotestisk möjlighet är onekligen att medborgarna i olika intressekonstellationer under 2000-talet får ny tilltro till partiväsendet och samlar sig kring partiernas utbud av verksamhet. Men om den nuvarande trenden fortsätter och förstärks är en anpassningsstrategi otvivelaktigt att söka bredda baserna och utveckla partiorganisationerna till arenor för öppna politiska samtal. Om inte denna anpassning sker riskerar partierna att marginaliseras ytterligare till förmån för medier och mer direkta kanaler som beslutsfattare kan använda för att nå väljaren – utan att ta vägen över partiorganisationerna.

Inte minst den pågående utvidgningen av fullmäktigegruppernas verksamhetssfär ger näring åt tesen om en pågående utveckling där verksamheter som vetter mot det offentliga beslutsfattandet får en mer central position. Med en sådan utveckling förstärks partigruppernas ställning i parlament och politiska församlingar. Under vissa perioder kan dessa strukturer till och med utgöra den organisatoriska basen i partiet. Detta var också fallet i de (kader)partier som bildades runt förra sekelskiftet och som hade sitt ursprung i parlamenten. I och med demokratiseringen och rösträttsreformerna behövde kandidaterna organisera sina återval, vilket gav rationalen till bildandet av rikstäckande partiorganisationer. I Europaparlamentet har partigrupperna alltsedan begynnelsen tillskansat sig en maktposition på bekostnad av de europeiska samarbetsstrukturerna – federationer/europeiska partier (Gidlund 1992).

Med betydande offentlig finansiering av partigrupper och partiorganisationer riskerar partierna att med viss automatik involveras alltmer i den offentliga beslutsapparaten. Incitamenten för att vända sig till medlemmar och bedriva en aktiv partiverksamhet riskerar att försvagas när det finns resurser att tillgå som är knutna till vad som presteras på väljararenan och i de politiska församlingarna. Konstruktionen av de offentliga anslagen till partierna kan förstärka en trend där partigrupperna får en förstärkt ställning i partiorganisationen. I de fall anslagen är konstruerade så att betydande resurser går till partigrupperna i de politiska församlingarna främjas en utveckling där partigruppernas verksamhet expanderar och de förtroendevaldas villkor premieras – eventuellt på bekostnad av partiorganisationerna.

Vad beträffar nomineringsarbetet och beslutsordningarna i samband med denna process kommer formbundenheten att bestå så länge partierna besitter nomineringsmonopolet. En diskussion pågår i vissa partier om att öppna upp nomineringsprocessen för fler än de egna medlemmarna. Men detta är ännu så länge endast lösa diskussioner.

När det gäller nomineringsprocessen kan införandet av personval komma att bidra till att öka uppmärksamheten på en intern kontroll över procedurerna.[4] Partiorganisationernas makt över nomineringsprocessen kan på goda grunder antas komma att förstärkas i och med att den interna listordningen i motsats till tidigare inte spelar den självklart avgörande rollen för huruvida en kandidat i slutänden blir vald. I det gamla valsystemet var det "ofarligt" för partierna att ha med kandidater på listorna som man inom partierna av olika skäl ansåg vara mindre lämpliga för de förtroendeuppdrag det var fråga om; genom att placera dessa tillräckligt långt ned på listorna var man förvissade om att de ej skulle bli valda. Några sådana möjligheter finns inte längre. Nu kan alla kandidater, som samlar tillräckligt med personröster, bli valda.

För partierna är detta scenario ett hot. Kontrollen över rekryteringen till de folkvalda församlingarna minskar. Men effekten kan alltså förväntas bli att man försöker kompensera detta med att öka kontrollen i själva nomineringsfasen. I premiären med det nya valsystemet 1998 märktes emellertid inte några dramatiska förändringar i detta avseende (Möller 1999b).

Noter

[1] Kandidaternas IT-användning under valrörelsen eller under eventuellt förekommande personvalskampanjer har inte studerats. För närmare studie av riksdagskandidaternas IT-användning, se Martinsson 1999.

[2] I undersökningen 1990 ställdes följande fråga: "I vilken utsträckning är Du nöjd med massmediernas (radio och TV -lokal och regionalt – dagstidningar) sätt att framföra och förmedla partiets frågor och budskap till väljarna i din kommun?" Resultatet visade ett betydande missnöje från socialdemokraternas sida, nära 60 procent av ordförandena var ganska eller mycket missnöjda med massmediasituationen i sina kommuner. Totalt för partierna var 38 procent "mycket nöjda" eller "ganska nöjda" med mediernas hantering av partiorganisationerna, 25 procent var "varken nöjda eller missnöjda", medan 38 var "ganska missnöjda"eller "mycket missnöjda".

[3] Även här påverkas svaret av partiernas allmänna inställning till IT, moderaterna är mer övertygade än vänsterpartiet i uppfattningen om IT:s betydelse för kommunikationen med medierna.

[4] Med införandet av personval skedde en inskränkning i den fria nomineringsrätten. Motivet var att underlätta personvalet; genom att möjliggöra för partierna att – om de så önskade – skydda sina partibeteckningar genom att anmäla sina kandidater var avsikten att öka möjligheterna för de röstande att få överblick över kandidaterna och därmed åstadkomma en reell personröstning. Alltjämt finns dock kärnan i den fria nomineringsrätten kvar: en grupp väljare som

ställer upp under en gemensam beteckning i valet betraktas i vallagens mening som ett parti och väljarna kan fritt föra upp vilken kandidat de vill under en sådan partibeteckning; väljarna kan också skriva till kandidater på de valsedlar på vilka partierna ej anmält kandidaterna. Se Johansson & Möller 1998, s. 39 ff.

5 Kapacitet till förändring?

Det organisationsteoretiska perspektivet att en organisation lever i en värld av osäkerhet som på olika sätt måste bemästras är en träffsäker verklighetsbeskrivning för dagens partier. Partier måste, i likhet med andra organisationer som vill överleva, hela tiden bevaka sina "domäner"och lära sig att hantera en oförutsägbar omgivning. Den politiska kampen handlar ytterst om att nå en sådan position att det finns möjligheter att få politiskt inflytande (Sjöblom 1968).

I detta kapitel är avsikten att se vilka organisatoriska strategier och innovationer som tillgrips i partierna för att hantera strukturella förändringar för det politiska arbetet.

Anpassning och kontroll

Vilka instrument har då partierna till förfogande för att minska osäkerheten, dvs. reducera det okända och hotfulla i omgivningen? Partiernas viktigaste strategier är utan tvekan *anpassning* och *kontroll*; att utveckla en flexibilitet i förhållande till förändrade förutsättningar eller försöka få inflytande över de faktorer som kan skapa problem (Mair 1997). Viktiga områden att söka kontrollera är självfallet konstitutionella regler i valsystemet (mandatperioder, personval, folkomröstningar etc.) men även den närmare utformningen av den offentliga finansieringen av partier, stöd till angränsade organisationer etc.

Oförutsägbarheten är ett spöke som inte tycks kunna fördrivas i kunskapssamhället. Organisatorisk komplexitet brukar ofta ses som en funktion av storlek, men kan även vara svar på att omgivningen är heterogen och turbulent (Panebianco 1988).[1] Instabilitet kan på olika sätt rubba den organisatoriska ordningen i ett parti och skapa frustration om var auktoriteten finns och hur makten kanaliseras internt.[2] Ett parti som befinner sig i en fientligt sinnad värld och upplever sig förföljt eller starkt motarbetat tenderar att sluta leden och söka olika sätt att lotsa organisationen vidare. Det tycks även som om en oförutsägbar omgivning driver fram specialiseringar av arbetsuppgifter

och så att säga "bevakning" i en partiorganisation. En tänkbar reaktion från en partiledning är att på olika sätt försöka stärka kontrollen i en partiorganisation som upplever ett stort mått av yttre instabilitet i fråga om väljarnas stöd eller hur olika politiskt känsliga frågor och konflikter utvecklas. Detta rimmar emellertid illa med den kända teoretiska föreställningen att det egentligen enbart är de decentraliserade beslutsstrukturerna som kan fungera effektivt i turbulenta miljöer. De centraliserade beslutsstrukturerna däremot lämpar sig bättre i en verklighet karaktäriserad av stabilitet och förutsägbarhet.

En intressant fråga är därför hur toppstyrda partierna på lokal nivå är i tider av ökad osäkerhet. Får partierna på basplanet en ökad grad av autonomi eller ökar styrningen av verksamheten som reaktion på ökad osäkerhet i omgivningen? Ett problem som partiledningen måste laborera med är i vilken utsträckning det finns risk för splittring och fragmentisering i organisationen. I en hierarkisk partiorganisation där inriktningen är starkt präglad av ambitionen att hålla samman och integrera olika nivåer och strukturer till en nationell enad "front", tenderar varje försök till autonomi att ses som ett hot mot denna strävan. I den traditionella masspartimodellen är sammanhållning en viktig målsättning för att kunna nå inflytelserika positioner och få makt (Sjöblom 1968).

Den hierarkiska partimodellen har fått stigande problem att fungera med ökad globalisering, fördjupad europeisk integration och ny informationsteknik; samhällsförändringar som präglar de flesta politiska områden. Vilka organisationslösningar är mest lämpade för omgivningsförändringar av denna karaktär?

Valet 1998 var det första IT-valet och det första valet med personval, dvs. två nya och för partierna osäkra inslag i valrörelsen.

En annan frågeställning gäller huruvida partierna på lokal nivå i dag har samma behov som under tidigare decennier av en administrativ apparat bestående av mer traditionella partiadministrativa funktioner och en stor personal. De administrativa partiapparater som byggdes upp under 1960- och 1970-talen, inte minst på kommunal nivå, kan ses som en anpassning till en omgivning som utvecklades i byråkratisk riktning. Vidare var denna uppbyggnad avpassad till en större medlemskår och en mötesverksamhet som var mer omfattande än dagens. I den partimodell som bland annat Panebianco skisserar (den professionella väljarmodellen) ersätts i hög grad denna traditionella kader av administratörer med personal som har kompetens från PR och mediabranschen. En sådan utveckling innebär en professionalisering och en anpassning till den allt mer betydelsefulla roll som medierna spelar i främst valkampanjerna. Sedan Panebianco skrev sin

bok (utkom 1988) har hans tes vunnit ökad trovärdighet i och med att den nya informationstekniken vunnit insteg i partiernas informationshantering; en utveckling som också kan bidra till förändringar på personalsidan.

Pengar har blivit ett nödvändigt vapen i kampen om den politiska makten och utgör en allt viktigare förutsättning för att bedriva partiverksamhet. Pengar är dessutom en resurs med unika egenskaper i den meningen att den enkelt kan omvandlas till andra nödvändiga resurser; fördelas mellan olika strukturer och partinivåer, fonderas eller flyttas – allt beroende på olika slags prioriteringar. Med pengars hjälp kan stora valkampanjer dras igång, personer som besitter särskild kompetens anställas och reklambyråerna tävla om väljarnas uppmärksamhet.

Men pengar kan även föra med sig mindre trevliga konsekvenser. Pengar kan användas av intressen som vill köpa politiskt inflytande. Partifinansiering är en ytterst känslig fråga inom partierna. Det är inte enbart de korrupta organisationerna som skadas när mediadrevet dras igång och oegentligheter avslöjas. När det blir uppenbart för allmänheten att det råder bristande etik i förhållande till partier/kandidater och pengar kan detta även bidra till att skada tilltron till de demokratiska spelreglerna (Gidlund 1983, 1999b).

Sverige har liksom flera andra länder infört offentlig partifinansiering (Alexander 1989; Alexander & Shiratori 1994; Gidlund 1999b). Den nya finansieringsformen var i vårt land en strategi att hantera den allt svårare ekonomiska situation som partierna upplevde med stigande valkostnader och ökad medialisering av det politiska budskapet. Samtidigt fanns en allt lägre kapacitet framför allt i den traditionella medlemsfinansieringen, men även bland organisationer och företag, att ta på sig de stigande kostnaderna.[3] I andra länder sågs den offentliga finansieringen även som en effektiv lösning på korruptionsproblem – ett alternativ till ett beroende av mäktiga särintressen med ambitioner att köpa makt.

Den offentliga finansieringen kan i teoretiska termer ses som en anpassning till förändrade villkor. I ljuset av att partierna själva hanterade detta beslut som i hög grad påverkade deras konkurrenssituation i partisystemet, kan reformen även ses som uttryck för partiernas kapacitet att kontrollera villkor.

Konstruktionerna av dessa anslag och de regelsystem som omgärdar dem varierar. Här finns även skillnader i fråga om fördelning av resurser mellan nivåerna, dvs. om stöden har en centraliserad eller en decentraliserad utformning. Några år efter beslutet om det statliga partistödet gav riksdagen även kommuner och landsting rättighet

(men inte skyldighet) att införa kommunalt partistöd. Detta stöd som infördes på bred front i kommunerna har varit föremål för en rad offenliga utredningar (SOU 1972:52, SOU 1975:18, Ds Kn 1981:15, Ds C 1985:8, SOU 1988:47, SOU 1991:80).

Partiernas ekonomiska situation på kommunal nivå och frågan om deras beroende av det kommunala partistödet har studerats i 1979 års frågeundersökning (Gidlund & Gidlund 1981). I föreliggande studie är ambitionen att få en bild av partiernas ekonomiska kapacitet och i vilken utsträckning partierna finansieras med dessa medel. Vilka andra inkomstkällor har partierna till förfogande? Vidare skall vi se något närmare på hur kostnadsprofilerna ser ut i partierna lokalt. Detta för att få en bild av inriktning och prioriteringar. I vilken utsträckning har partierna behållit och eventuellt utvecklat den administrativa kapacitet som byggdes upp med hjälp av det införda kommunala partistödet under början på 1970-talet?[4]

Slutligen skall partifinansiering i förhållande till personvalsreformen kort diskuteras. Vilka problem och risker kan identifieras och hur har partiernas kommunorganisationer hanterat frågan om kandidaters personvalskampanjer?

Den lokala frihetens gränser

Den nya informationstekniken möjliggör en snabbare hantering av administrationen internt i partierna och kan medverka till att öka effektiviteten och göra organisationerna plattare. Detta senare skall inte underskattas med tanke på att partierna sedan en tid tillbaka även har en europeisk nivå som måste integreras på ett naturligt sätt i organisationerna. Att förkorta avstånd i tid och rum är således av stor betydelse för partiernas effektiviet. Vi frågade i undersökningen 1998 om partierna på kommunal nivå kunde instämma i påståendet att IT har förbättrat kommunikationen mellan partinivåerna (utan att specificera några särskilda nivåer). Inte mindre än drygt 70 procent av samtliga IT-användare ansåg att kommunikationen hade förbättrats.

Respondenterna i 1990- respektive 1998 års undersökningar i kommunurvalet (dvs. 53 inkl. storstäderna) fick söka karaktärisera riksorganisationernas inflytande på *de politiska frågor* som drevs i den kommunala partiorganisationen. I vilken utsträckning var dessa politiska frågor initierade på central nivå?

Resultatet (tabell 5.1) ger en rad intressanta inblickar i förhållandet mellan den lokala och den centrala nivån i partierna vad gäller

politikens innehåll. För det första visar resultatet att det finns en betydande skillnad i styrningshänseende mellan valår och mellanvalsår. Under valåren uppfattas partiledningarna ta ett starkt grepp över vilka frågor som bör komma upp på dagordningen i partierna lokalt medan man under resten av valperioden tycks ha en mer avslappnad inställning till de politiska frågorna i sina lokala organisationer – utan att därvid släppa taget! Det kan vidare konstateras att det skett vissa förändringar under 1990-talet, men att tendensen är lite olika beroende på parti. Ett annat utmärkande drag är nämligen att det finns relativt stora skillnader mellan partierna i styrningshänseende.

Moderaterna har gått från att vara det mest centralstyrda partiet vad gäller det politiska innehållet under valår – till ett läge där den kommunala nivån arbetar alltmer självständigt.[5] Kristdemokraterna och vänsterpartiet däremot har haft en motsatt utveckling – från en relativt hög grad av autonomi till en fastare styrning från riksorganisationerna av vilka frågor som bör drivas lokalt i partierna. I kristdemokraternas fall är denna utveckling tämligen naturlig i och med att

Tabell 5.1. Bedömningar av i vilken grad de politiska frågor som drivs i den kommunala partiorganisationen är initierade av partiet på central nivå. Andel i procent. Mellanvalsår inom parentes

Parti	*I mycket hög grad*	*I hög grad*	*I viss grad*	*I obetydlig grad*	*Totalt N*
Valåret 1988 (1989/90):					
Moderaterna	13 (3)	42 (16)	36 (52)	10 (29)	31 (31)
Centerpartiet	3 (0)	25 (9)	63 (66)	9 (25)	32 (32)
Folkpartiet	9 (0)	28 (25)	44 (44)	19 (31)	32 (32)
Kristdemokraterna	0 (0)	25 (6)	64 (64)	11 (31)	36 (36)
Socialdemokraterna	12 (0)	33 (17)	38 (57)	17 (26)	42 (42)
Vänsterpartiet	0 (0)	23 (4)	46 (39)	32 (57)	22 (23)
Miljöpartiet	3 (3)	15 (3)	55 (57)	27 (37)	33 (35)
Valåret 1998 (1995–1997):					
Moderaterna	5 (0)	31 (5)	41 (52)	24 (43)	42 (42)
Centerpartiet	2 (2)	23 (5)	44 (49)	30 (44)	43 (43)
Folkpartiet	7 (0)	26 (10)	50 (55)	17 (36)	42 (42)
Kristdemokraterna	6 (0)	44 (26)	34 (55)	16 (19)	32 (31)
Socialdemokraterna	11 (0)	56 (14)	28 (71)	6 (14)	36 (35)
Vänsterpartiet	10 (3)	29 (16)	39 (48)	23 (32)	31 (31)
Miljöpartiet	3 (0)	18 (5)	35 (28)	45 (68)	40 (40)

Kommentar: 53-kommunurvalet, dvs. inkl. storstäder.

partiet under det senaste decenniet blivit representerat i riksdagen; behovet av samordning ökar rimligen därmed. Även i de socialdemokratiska arbetarkommunerna har styrningen av vad som bör behandlas i valrörelsen ökat under 1990-talet och beträffande mellanvalsåren anser de flesta tillfrågade att den centrala nivån "i viss grad" initierar vilka frågor som skall drivas i kommunen. Inom centerpartiet tycks kommunorganisationerna under slutet av 1990-talet haft en något minskad styrning i jämförelse med slutet av 1980-talet; detta mönster gäller även för miljöpartiet. Beträffande folkpartiet kan vissa marginella förändringar spåras, men det är tydligt att flera organisationer upplevde en "hög grad av styrning" under mellanvalsperioden i slutet av 1980-talet; ett mönster som avviker från andra partier under den aktuella tiden.

Vi frågade i 1998 års undersökning, liksom i den tidigare från 1990, hur respondenterna ville karaktärisera riksorganisationens inflytande på *planeringen av verksamheten*. I vilken grad är den lokala verksamheten i partiet styrd av partiet centralt (planer, mötespaket,

Tabell 5.2. Bedömningar i vilken grad riksorganisationen har inflytande över planeringen av verksamheten (exempelvis vad gäller planer, mötespaket, studiematerial, kampanjer och aktioner). Andel i procent. Mellanvalsår inom parentes

Parti	*I mycket hög grad*	*I hög grad*	*I viss grad*	*I obetydlig grad*	*Totalt N*
Valåret 1988 (1989–1990)					
Moderaterna	13 (3)	60 (23)	23 (53)	3 (20)	30 (30)
Centerpartiet	9 (0)	26 (3)	60 (71)	6 (26)	35 (35)
Folkpartiet	12 (3)	61 (28)	27 (63)	0 (6)	33 (32)
Kristdemokraterna	8 (3)	53 (8)	39 (69)	0 (19)	36 (36)
Socialdemokraterna	21 (5)	50 (14)	26 (67)	2 (14)	42 (42)
Vänsterpartiet	9 (0)	27 (4)	55 (61)	9 (35)	22 (23)
Miljöpartiet	12 (3)	6 (6)	74 (46)	9 (46)	34 (35)
Valåret 1998 (1995–1997):					
Moderaterna	13 (0)	18 (7)	55 (46)	15 (46)	40 (41)
Centerpartiet	7 (0)	14 (2)	44 (40)	35 (58)	43 (43)
Folkpartiet	10 (0)	24 (7)	57 (55)	10 (38)	42 (42)
Kristdemokraterna	3 (0)	32 (9)	38 (52)	27 (39)	34 (33)
Socialdemokraterna	6 (0)	43 (3)	43 (63)	9 (34)	35 (35)
Vänsterpartiet	3 (3)	28 (9)	38 (34)	31 (53)	32 (32)
Miljöpartiet	3 (0)	5 (0)	43 (28)	50 (73)	40 (40)

Kommentar: 53-kommunurvalet, dvs. inkl. storstäder.

studiematerial, kampanjer och aktioner etc.) under valår respektive valår?

Resultatet, som således bygger på respondenternas bedömningar, visar att partierna framför allt vad gäller planering av verksamheten fått en ökad frihet i förhållande till central nivå under 1990-talet. Men liksom beträffande den mer innehållsliga lokala agendan finns här betydande variationer främst mellan valår och mellanvalsår men också mellan partierna. Styrningen av den lokala partiverksamheten är generellt sett högre under valår i partierna. Socialdemokraterna har fortsatt hög grad av styrning under valår även om det tycks ha minskat något under slutet av 1990-talet. Miljöpartiet och centerpartiet tycks vara de partier som i dag åtnjuter den största friheten vad gäller verksamhetsplaneringen i sina lokala partiorganisationer.

De nationella ledningarna tycks sammanfattningsvis hålla en fast hand över både det politiska innehållet och verksamhetens utformning under valår i sina respektive lokala partiorganisationer. Trots detta finns vissa tendenser till ökad lokal frihet främst vad gäller verksamhetsplaneringen, men den uppfattade styrningen från den centrala nivån varierar kraftigt mellan partierna. Resultatet ger även en fingervisning om att partiledningarna ser det politiska innehållet som viktigare än formen. Tar man i beaktande mediernas dominans på riksnivån i politiken förefaller partiledningarna ha fullt upp med att söka hantera deras oförutsägbarhet, särskilt under valkampanjerna. Att då i hög grad även kunna kontrollera den lokala nivåns verksamhet i detalj förefaller i det närmaste vara övermäktigt. Visserligen har riksorganisationerna numera en ökad teknisk kapacitet att genom IT öka styrningen av den lokala valrörelsens uppläggning men har uppenbarligen inte utnyttjat den möjligheten i någon större utsträckning. Tre fjärdedelar av samtliga IT-användare som besvarade vår enkät 1998 menade sig inte kunna uppfatta en sådan "upptrappning" som berodde på IT. [6]

De ekonomiska resurserna

Det kommunala partistödet (KPS) infördes i de flesta kommuner 1970 och gav närmast revolutionerande effekter för partiernas ekonomiska situation. Vid undersökningen 1979 uppgav närmare hälften av kommunorganisationerna att KPS (inklusive andra förekommande kommunala bidrag av typen lokal-, informations- och utbildningsbidrag) stod för *hela* inkomsten 1978 (för 1979 ett par procent lägre). Uppgifterna framstod då liksom nu som förvånande eftersom

det kan antas att knappast någon kommunorganisation torde sakna andra inkomster (t.ex. medlemsavgifter). Svaren tolkades mer som ett uttryck för den dominerande ställning som KPS omgående fick för partiorganisationerna. Ett annat sätt att mäta betydelsen har varit att se hur stor andel det är av kommunorganisationerna där de lokala verksamhetskostnaderna till 90 procent och mer täcks av KPS. Nedan kan *beroendegraden av KPS* vid slutet av 70-talet jämföras med dagens situation.[7]

Tabell 5.3. Andel kommunorganisationer (i procent) där verksamheten till 90 procent och mer täcks av kommunalt partistöd (i förekommande fall även andra offentliga bidrag) åren 1978 och 1979 samt 1997 och 1998. Antal (N) inom parentes

	År			
Parti	*1978*	*1979*	*1997*	*1998*
Moderaterna	65	30	53	56
Centerpartiet	64	12	64	54
Folkpartiet	82	48	58	67
Kristdemokraterna	43	24	32	24
Socialdemokraterna	36	14	27	21
Vänsterpartiet	63	29	68	62
Miljöpartiet	*	*	69	71
Lokala partier	*	*	65	57
Totalt	61 (127)	26 (55)	55 (136)	52 (132)

Kommentar: * Ej med i undersökningen. 50-kommunurvalet, dvs. storstäderna exkluderade för att möjliggöra jämförelse med 70-talsstudien.

Under mellanvalsår brukar partierna i regel ha ett högre beroende av KPS medan det under valår endera tillkommer andra resurser, alternativt att man valfonderat (kanske framför allt av KPS) för att använda i valkampanjen. Denna tidigare markanta skillnad mellan valår och mellanvalsår har planats ut och i vissa fall helt försvunnit i slutet av 1990-talet. Detta framkommer när vi frågade respondenterna hur stor andel av verksamhetskostnaderna som täcktes av partistöd (se tabell 5.4). En tänkbar förklaring till denna utjämning är att det visat sig vara än mer problematiskt än tidigare att finna alternativa resurser till valkampanjerna vilket fått till följd att organisationerna anpassat sig till den "börs" som KPS utgör. En ytterligare förklaring kan vara att den fyraåriga mandatperioden givit utrymme till ökat sparande av KPS. Resultatet visar att beroendegraden är betydande till dessa offentliga medel. De flesta partier ligger runt 80 procent,

endast kristdemokraterna, socialdemokraterna och de lokala partierna har en lägre grad av KPS-finansiering.

Tabell 5.4. Andel av kommunorganisationens verksamhetskostnader som täcks av kommunalt partistöd 1997 och 1998. Medelvärden. N=266 1997, N=272 1998. Procent

Parti	*1997*	*1998*
Moderaterna	82	83
Centerpartiet	83	77
Folkpartiet	81	81
Kristdemokraterna	63	59
Socialdemokraterna	73	69
Vänsterpartiet	82	83
Miljöpartiet	80	81
Lokala partier	72	64
Totalt	78	75

Kommentar: 53-kommunurvalet, dvs. inklusive storstäder.

Visserligen är ambitionen här inte att redovisa utvecklingen av KPS men det kan vara av intresse att mycket kort ge några uppgifter kring stödformen. Totalt anslog kommunerna i starten 1970 28,4 miljoner kronor till partierna (SOU 1975:18). 1995 var motsvarande summa 293,6 miljoner kronor i löpande penningvärde (Kommunalt förtroendevalda, 1995). I fast penningvärde inträffade den starkaste ökningen under andra delen av 1970-talet, därefter har stödet legat på en relativt jämn utvecklingsnivå.[8] KPS har allt sedan begynnelsen varierat i storlek mellan kommunerna beroende främst på politisk majoritet och kommunstorlek. Socialistisk majoritet och stora kommuner har tenderat att ha större anslag än borgerligt styrda kommuner och små kommuner. Det bör då observeras att det i gruppen kommuner med socialistisk majoritet funnits ett antal befolkningsrika kommuner.

KPS blev efter 1991 års partiutredning (SOU 1991:80) reformerat och fick en något friare utformning. Reformeringen innebar att den tidigare strikt mandatbundna konstruktionen ersattes av en skyldighet att dela upp stödet i grundstöd och mandatbundet stöd – om inte mandaten i fullmäktige var jämnt fördelade mellan partierna. Den tidigare principen om "att bidrag bör beräknas schematiskt och fördelas enligt fastlagda regler, som inte tillåter någon skönsmässig prövning" ersattes i praktiken med ett slags förhandlingssystem där stödet visserligen inte får utformas så att det otillbörligt gynnar eller

missgynnar ett parti men i uppgörelserna skall nu även vägas in till exempel anställning av politisk sekreterare och andra stödformer. Det är således det totala stödets omfattning som skall ligga till grund för bedömningen om kravet på likställighet mellan partierna uppfylls. Förändringen kom att medföra en initial osäkerhet i tillämpningen vilket inte minst visade sig i överklaganden till Kammarrätten.[9]

Med denna förändring har visserligen friheten i utformningen i någon mån ökat, men på bekostnad av en ökad osäkerhet. Risken har ökat för särskilt små partier att tvingas in i komplicerade förhandlingar och bli beroende av välvilliga majoriteter bland de övriga partierna. Förändringen 1991 bör dock ses i ljuset av att även stora partier upplevt betydande valförluster vilket ökat intresset för att minska proportionaliteten i konstruktionen av stödet, dvs. att stödet ges i proportion till det stöd partiet har fått av väljarna. Grundstöd, oftast lika för alla oberoende av storlek, är tilltalande för partier med en viss turbulens i sitt väljarstöd, men även för små partier som kan få en ekonomisk fördel i jämförelse med ett helt mandatbundet stöd. En utveckling som innebär att proportionalitet i de offentliga stöden ger vika för konstruktioner av grundstödskaraktär eller generösa fördröjningsregler i utfallet bygger in en offentlig försäkring för partier där riskerna finns att partier som förlorat stöd och är på väg ut ur politiken ändå hålls vid liv mycket med hjälp av sådana "pensioner". Denna risk för konservering måste självfallet vägas mot att det finns ett visst behov av att ge partier som tillfälligt får betydande valförluster och därmed direkta nedskärningar i partistöd, en viss fördröjning av utslaget (Gidlund 1991).

För att minska riskerna för att valförluster ger betydande ekonomiska problem i form av minskat offentligt stöd är det nödvändigt att partierna inte utvecklar ett starkt beroende av stöden. Det finns självfallet andra argument för att partier bör söka ekonomiskt stöd även på annat håll, inte minst ur förankringssynpunkt är det av vikt att partierna utvecklar relationer till först och främst sina medlemmar men även till tänkbara sympatisörer i olika segment i samhället (Gidlund 1999b).

Med den beroendegrad som partierna på kommunal nivå har utvecklat till KPS och angränsande offentliga anslag, blir andra *inkomster utöver KPS* av marginell ekonomisk betydelse. Vi frågade dock, liksom i 1979 års undersökning, vilka som var de tre viktigaste inkomsterna utöver KPS. Resultatet (som närmare kan studeras nedan), visar att medlemsavgifterna stärkt sin position som den viktigaste inkomstkällan efter KPS. I slutet av 1970-talet var försäljningsaktiviteter och frivilliga bidrag mer betydelsefulla än medlemsavgifter

i centerpartiet, kristdemokraterna och vänsterpartiet. Även i dessa partier har numera medlemsavgifterna tagit en mer framträdande roll i finansieringen på den kommunala nivån. I miljöpartiet och i de lokala partierna är medlemsavgifterna helt dominerande efter KPS, inkomster därutöver tycks vara relativt sällsynt förekommande.

Tablå 5.1. Rangordning av de tre viktigaste inkomstkällorna utöver kommunalt partistöd (och andra offentliga bidrag) i partiernas kommunorganisationer åren 1978 och 1979 respektive 1997 och 1998

1978	*1979*	*1997*	*1998*
Moderaterna			
• Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc	• Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc	• Medlemsavg. • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc	• Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc/ Bidrag (överföring) fr partiets riks- el regionala nivå
Centerpartiet			
• Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml	• Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml	• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml	• Inträdesavg.lotteri, försäljn etc • Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml
Folkpartiet			
• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc. • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml	• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml	• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Frivilliga bidrag fr ensk insaml	• Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc
Kristdemokraterna			
• Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Medlemsavg	• Frivilliga bidrag fr ensk. Insaml • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Medlemsavg	• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Frivilliga bidrag fr ensk. Insaml	• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml

Tablå 5.1. Forts.

1978	*1979*	*1997*	*1998*
Socialdemokraterna			
• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Frivilliga bidrag fr ensk. Insaml	• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Frivilliga bidrag fr ensk. Insaml	• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Bidrag fr org	• Medlemsavg/ • Bidrag fr org • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc • Uttaxering fr förtroendevalda
Vänsterpartiet			
• Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc	• Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc	• Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml • Bidrag fr partiets reg el riksnivå	• Medlemsavg • Bidrag fr partiets reg el riksnivå • Frivilliga bidrag fr ensk. Insaml
Miljöpartiet			
*	*	• Medlemsavg • Bidrag fr partiets reg el riksnivå • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc	• Medlemsavg • Bidrag fr partiets reg el riksnivå • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc
Lokala partier			
*	*	• Medlemsavg • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc/ Frivilliga bidrag fr ensk. insaml **	• Medlemsavg • Frivilliga bidrag fr ensk. insaml. • Inträdesavg. lotteri, försäljn etc

Kommentar: *=Ej med i studien eller för stort bortfall, **= ytterst begränsade summor.

Sammanfattningsvis kan konstateras att partierna gjorts sig i det närmaste helt beroende av offentligt stöd för sina verksamheter på kommunal nivå. Formulerat på ett annorlunda sätt har partierna gjort sig närmast ekonomiskt oberoende av medlemmarna. Resultaten i denna studie tyder på att partierna snarare klamrat sig fast och stärkt beroendet av offentliga medel i stället för att öka ansträngningarna att finna kompletterande resurser som kan förstärka förankringsvärden för partierna och minska riskerna för att integreras i den offentliga beslutsapparaten. Medlemsavgiftern har visserligen fått en viss renässans, men är i proportion till KPS ändå av marginell ekonomisk betydelse.

Utvecklingen av den administrativa kapaciteten

Tidiga utvärderingar av det kommunala partistödets effekter har visat att den *administrativa uppbyggnaden* ökade snabbt de första åren efter stödets tillkomst. Det karaktäristiska draget i den tillväxten var att den huvudsakligen gällde socialdemokraterna och att dessa satsningar var som störst i de större kommunerna. Vid undersökningen i slutet av sjuttiotalet fanns tecken på en viss mättnad i de mer befolkningsrika kommunerna (Forsell 1975).

I slutet av 1970-talet hade 43 procent av partiernas kommunorganisationer administrativ kapacitet i form av kansli, därav samordnade 6 procent kansliet med den regionala partinivån. Två decennier senare har 40 procent av kommunorganisationerna kansliresurser varav 14 procent har samordnat kansli med den regionala partiorganisationen. Antalet anställda av kommunorganisationen har halverats sedan slutet av 70-talet – från i medeltal 1,2 till 0,6 personer om man jämför samtliga enheter som ingår i 50-kommunurvalet vid de två mättillfällena. Minskningen är dock marginell inom de socialdemokratiska arbetarkommunerna – från i medeltal 1,5 anställd personal 1979 till 1,2 år 1998.

Vid en en longitudinell jämförelse mellan samma enheter vid två mättillfällen framkommer att i de 36 enheter som 1979 hade kansli har totalt skett en minskning med –23 procent (medelvärde) 20 år senare. De största neddragningarna har skett inom moderaterna och folkpartiet, medan socialdemokraterna endast har en minskning på –12 procent.[10]

Den administrativa kapaciteten räknat i förekomst av kansli och anställd personal tycks således ha minskat något i partiernas kommunorganisationer sedan slutet av 1970-talet. En reservation skall då göras för eventuellt förekommande personal som formellt avlönas av partiet centralt samt förekomst av lönebidragsanställda. Bantningen av administrationen skall självfallet kopplas till minskningen av antalet medlemmar och det krympande antalet mötesbesökare; förhållanden som minskar behoven av administrativa resurser.

För att pröva Panebiancos hypotes om partiernas professionalisering skall vi se i vilken utsträckning partierna satsat på att avlöna tillfällig personal av typen konsulter i PR-branschen för hjälp med information, kampanjer och reklam m.m. Denna fråga ställdes i både 1990- och 1998 års undersökningar (storstäder ingår i båda), vilket gör det möjligt att studera 1990-talets professionalisering i partierna på kommunal nivå.[11]

Resultaten visar att det pågår en aktivitet, men att den ännu före-

kommer i blygsam omfattning. 1990 angav 17 procent att de hade avlönat denna typ av personal under de senaste åren, motsvarande siffra åtta år senare var 18 procent. Centerpartiet tycks i detta avseende vara något av en pionjär, redan 1990 hade drygt 40 procent av kommunorganisationerna vid något enstaka tillfälle avlönat konsulter. Partierna utnyttjar dessa professionella informationstjänster främst under valrörelser.

Tabell 5.5. Andel kommuner som avlönat tillfällig personal av typen konsulter i media- och PR-branschen under senare år. Andel i procent. N=230 1990; N=297 1998

	Ja, vid flera tillfällen		*Ja, vid något enskilt tillfälle*	
Parti	*1990*	*1998*	*1990*	*1998*
Moderaterna	0	3	16	17
Centerpartiet	3	7	41	17
Folkpartiet	0	3	13	16
Kristdemokraterna	0	3	3	6
Socialdemokraterna	3	7	9	21
Vänsterpartiet	0	0	9	9
Miljöpartiet	0	0	6	10
Lokala partier	*	11	*	7
Totalt	1	4	16	14

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Kostnadsprofiler i partiernas lokala partisystem

Kostnadsprofiler som innehåller rangordningar av de tyngsta kostnaderna i partiernas kommunorganisationer kan i grova drag spegla verksamhetsinriktning och vilka prioriteringar som görs. Den roll frivilligt arbete spelar i organisationerna kommer dock inte till uttryck i dessa profiler. I det följande skall kostnadsprofiler från de partier som besvarade undersökningen i urvalskommunerna i slutet av 1970-talet jämföras med de partier som i dag finns i dessa kommuner och besvarat 1998 års undersökning.[12]

Resultatet visar för det första vissa skillnader mellan valår och mellanvalsår, nämligen att de flesta partier valfonderar innan valrörelsen drar igång. Aktivitetskostnaderna är följdaktligen betydligt högre under valår. Vidare är i flera partier överföringar till regional nivå (i förekommande fall riksnivån) av betydande storlek. Denna kostnads-

Tablå 5.2. Rangordning av de tre tyngsta kostnaderna i partiernas kommunorganisationer. En jämförelse mellan 1978 och 1979 respektive 1997 och 1998

1978	*1979*	*1997*	*1998*
Moderaterna			
Valfondering	Aktivitetskostn	Valfondering	Aktivitetskostn
Överf uppåt i org	Överf uppåt i org	Överf uppåt i org	Överf uppåt i org
Aktivitetskostn	Adm kostn	Aktivitetskostn	Anslag till person-valskampanjer
Centerpartiet			
Valfondering	Aktivitetskostn	Anslag till person-	Aktivitetskostn
Överf uppåt i org	Överf uppåt i org	valskampanjer	Adm kostn
Aktivitetskostn	Adm kostn	Valfondering	Överf uppåt i org
		Adm kostn	
Folkpartiet			
Överf uppåt i org	Överf uppåt i org	Överf uppåt i org	Aktivitetskostn
Aktivitetskostn	Aktivitetskostn	Valfondering	Överf uppåt i org
Adm kostn	Adm kostn	Aktivitetskostn/	Adm kostn
		Adm kostn	
Kristdemokraterna			
Överf uppåt i org	Överf uppåt i org	Valfondering	Aktivitetskostn
Aktivitetskostn	Aktivitetskostn	Överf uppåt i org	Överf uppåt i org
Valfondering	Adm kostn	Aktivitetskostn	Adm kostn
Socialdemokraterna			
Aktivitetskostn	Aktivitetskostn	Adm kostn	Adm kostn
Anslag till lok avd	Adm kostn	Aktivitetskostn	Aktivitetskostn
Adm kostn	Anslag till lok avd	Valfondering	Anslag till lok avd
Vänsterpartiet			
Överf uppåt i org	Aktivitetskostn/	Överf uppåt i org	Aktivitetskostn
Aktivitetskostn	Överf uppåt i org	Valfondering	Överf uppåt i org
Adm kostn	Adm kostn	Aktivitetskostn/	Adm kostn
		Adm kostn	
Miljöpartiet			
*	*	Valfondering	Aktivitetskostn
		Aktivitetskostn	Adm kostn
		Adm kostn	Överf uppåt i org
Lokala partier**			

Kommentarer: Administrativa kostnader avser löner, arvoden, traktamenten, resor, kansli, porto, frakter, tele etc. Aktivitetskostnader avser annonser, trycksaker, mötesomkostnader, valstuga, kurser, konferenser, studier etc. Uppgifterna från 1978 och 1979 är hämtade från Ds Kn 1981:15 sid. 68.* = Miljöpartiet ej med i den studien. ** = Låg svarsprocent.

post är ofta främst av transfereringskaraktär, dvs. med överföring av KPS och medlemsavgifter, men består till viss del även av köp av tjänster och material. Det kan även noteras att administrativa kostnader ofta tillhör de tre tyngsta "lassen" för partiorganisationerna och för socialdemokraterna har dessa kostnader tagit ledningen under 1997 och 1998. Personvalsreformen har genererat en ny kostnad för partierna, nämligen anslag till personvalskampanjer. Det var dock endast moderaterna och centerpartiet som hade några större kostnader för detta ändamål.

Det finns betydande resursmässiga skillnader mellan de konkurrerande partierna i det lokala partisystemet och den mest slående är den mellan socialdemokraterna och resten av partierna. Vid en jämförelse mellan partiernas uppgifter om sina totala kostnader 1997 respektive 1998 framkommer att medianvärdet för de totala kostnaderna för de ingående socialdemokratiska arbetarkommunerna 1997 (utan storstäder) var 456 400 kronor vilket kan jämföras med folkpartiets avdelningar som hade 27 000 kronor och centerpartiet kommunavdelningar som hade 58 000 i kostnader (se Tabell 5.6). Under 1998 steg inte oväntat partiernas samlade utgifter – från totalt 57 000 kronor (median) till 73 000 under valåret 1998. Socialdemokraternas kostnader steg då till 555 000 kronor (median) i kommunorganisationerna. Det kan på goda grunder antas att de socialdemokratiska organisationerna har betydande fasta kostnader; ett antagande som styrks dels av uppgifterna om att administrativa kostnader var den tyngsta posten både 1997 och 1998, dels av att socialdemokraterna i genomsnitt har mer anställd personal än de andra partierna. Om man betraktar kostnadsuppgifterna i mer traditionella blockformer speglar situationen en viss balans mellan konkurrerande politiska alternativ. I tabell 5.6 kan sifforna för partierna närmare studeras.

Siffrorna ger självfallet en begränsad bild av konkurrenssituationen i de lokala partisystemen. Här finns exempelvis inga uppgifter om mediasituationen, frivilligt partiarbete eller i vilken utsträckning partierna har anställda bekostade av högre partinivåer.

Personvalet och ekonomin

Personvalsreformen får även konsekvenser för partiernas ekonomier. En sådan är att kandidater bedriver egna personvalskampanjer som kräver ett visst mått av ekonomiska resurser. Erfarenheterna av det första personvalet har nyligen utvärderats av Rådet för utvärdering av 1998 års val (Holmberg & Möller 1999). I det sammanhanget har

Tabell 5.6. Totala kostnader i partiernas kommunorganisationer 1997 och 1998 i löpande priser. Medianvärden, kronor avrundade till närmaste hundralapp. 50-urvalet utan storstäder. Antal besvarade enheter (N) inom parentes

Parti	*1997*	*(N)*	*1998*	*(N)*
Moderaterna	70 300	(21)	126 000	(22)
Centerpartiet	58 000	(33)	89 500	(33)
Folkpartiet	27 000	(31)	58 500	(30)
Kristdemokraterna	31 000	(21)	45 700	(21)
Socialdemokraterna	456 400	(27)	555 000	(25)
Vänsterpartiet	57 500	(22)	70 000	(23)
Miljöpartiet	29 700	(28)	46 900	(28)
Lokala partier	25 000	(7)	15 800	(16)
Totalt	54 500	(191)	73 000	(197)

Kommentar: Det bör noteras att svarsfrekvensen är något lägre för de ekonomiska frågorna i undersökningen, för 1997 ingår 67,5 procent och 1998 69,6 procent. Eftersom enkäten besvarades i slutet av 1998 ombads respondenterna att ge en uppskattning av kostnaderna för 1998. Inkluderas storstäderna (s.k. 53-urvalet) blir resultatet marginellt annorlunda. Totalmedianvärdet bli då 57 000 kronor för 1997 respektive 76 000 kronor för 1998. Någon motsvarande fråga ställdes inte i 1979 års undersökning.

även vissa principiella frågor kring partifinansiering behandlats och den internationella erfarenheten kartlagts och analyserats. Det kan exempelvis konstateras att riksdagskandidaternas personvalskampanjer har haft en försiktig start med relativt få personvalskampanjer till relativt låga kostnader. Centralt i partierna utfärdades rekommendationer för hur kandidater och regionala partiorganisationer skulle hantera kampanjfinansieringen valet 1998 (Gidlund & Möller 1999).

Vi frågade i 1998 års undersökning huruvida några särskilda regler hade fastställts lokalt i partierna för hur partiets kommunorganisation ekonomiskt skulle stödja personvalskampanjer för kommunalvalet 1998. Resultatet visade att endast en fjärdedel av kommunorganisationerna fastställde sådana rekommendationer. De partier som var flitigast i fråga om att ge kandidaterna riktlinjer var folkpartiet (48 procent), centerpartiet (44 procent), socialdemokraterna (31 procent) samt moderaterna (30 procent). Av de 25 ingående lokala partierna hade däremot ingen antagit några regler.

De antagna reglerna var av varierande slag, från enkla beslut att inte stödja någon kandidat ekonomiskt till regler av typen: att bekosta visst material lika för alla, att ge samtliga en viss summa pengar, att stödja exempelvis de tre första namnen med visst material

(presentationer, visitkort, flygblad etc.) eller pengar. I vissa fall antogs etiska regler, exempelvis att öppet redovisa det ekonomiska stödet, eller att pengarna till personvalskampanjer skulle gå via partiorganisationen eller andra riktlinjer hur pengarna praktiskt skulle hanteras.

Sverige har en ytterst begränsad reglering och kontroll av partifinansieringen. Den befintliga minimala lagstifningen som finns gäller de offentliga partistöden och fördelningen av dem samt mutlagstiftningen. Det etiska ansvaret vilar på partierna själva.[13] Runt om i den demokratiska världen har kontrollen och insynen ökat under senare tid i fråga om partier och pengar. Den vanligast förekommande är att partier och/eller kandidater är skyldiga att inkomma med rapporter över sina ekonomiska förehavanden. Viktiga förklaringar till denna pågående reformering är obehagliga erfarenheter av legitimitetskriser, men i vissa fall även ett starkt opinionstryck som stärkt partiföreträdare i uppfattningen att öppenheten är en demokratisk nödvändighet. Dessutom har med stigande grad av offentlig finansiering medvetenheten ökat om att partiernas ekonomier inte längre kan vara en intern angelägenhet. Den omfattande skattesubventioneringen av partier har således bidragit till förändrade attityder till reglering och insyn (Gidlund 1999b).

Med personvalsreformen kommer frågan om regel- och kontroll i ett delvis nytt ljus. I ett personvalssystem tenderar kandidater att bli mer exponerade för allehanda särintressen som kan vilja köpa inflytande. I ett demokratiskt samhälle är det av vikt att det finns rättsliga mekanismer som skapar förutsättningar för genomskinlighet och ser till att detta även tillämpas i praktiken. Öppenhet och genomskinlighet i detta sammanhang förutsätter att medlemmar, väljare och medier kan få tillgång till information om vilka intressen som står bakom kandidater och om detta stöd sker på ett etiskt godtagbart sätt. Med tanke på att partierna på lokal nivå i så hög utsträckning är finansierade av KPS är det också av största vikt att dessa kommunala medel hanteras på ett godtagbart sätt i eventuella personvalskampanjer.

En organisationsstruktur för 2000-talet

Den hierarkiska organisationsstruktur som tidigt kom att prägla partierna utvecklades i samklang med det omgivande industrisamhällets organisation där basen för de politiska och ekonomiska interaktionerna i huvudsak var nationalstaten. I nationalstaten har partierna i

hög grad fungerat som integrationsagenter av det politiska systemets territorium (Lipset & Rokkan 1967). Denna uppgift har inneburit att partierna strävat efter att bygga upp rikstäckande organisationer. Dessutom har det varit betydelsefullt att driva vissa huvudfrågor – oberoende var i landet man verkat. Sammanhållning och enighet har ytterst setts som viktiga förutsättningar för att kunna fullgöra åtagandet att ta ansvar för den politiska styrelsen och fatta bindande beslut.

I dag när samhällsutvecklingen går i riktning mot internationalisering och gränsöverskridande får detta konsekvenser även för partiernas sätt att arbeta och fungera. Den organisationsprincip som tycks växa fram i kunskapssamhället bryter med den hierarkiskt toppstyrda organisationsmodellen och karaktäriseras av plattare strukturer och nätverk. Det är organisationslösningar som gynnar flexibilitet, gränsöverskridande och snabbhet (Gidlund 1992, 1999a; Karlsson 1997).

Internationaliseringen kommer under 2000-talet att få genomgripande konsekvenser i fråga om hur vi i Sverige tänker om partiernas plats i demokratin, deras organisering och finansiering. De svenska partierna kan inte på samma sätt som förr segla i egen sjö – europeiseringen kommer att föra med sig en större idémakt från omgivningen.

I en omgivning som karaktäriseras av snabba förändringar riskerar toppstyrning att fungera mindre effektivt än decentraliserade lösningar. De problem som partiledningar måste hantera är tänkbara fragmentiseringstendenser; sprickor i sammanhållningen som kan påverka trovärdigheten i både väljarnas och eventuella samarbetspartners ögon. Personval utgör – som vi konstaterade redan i det förra kapitlet – en utmaning för partierna inte minst ur sammanhållningssynpunkt. Med en ökad fokusering på kandidater riskerar partiorganisationerna att försvagas i sina ambitioner att nå enighet och ett enhetligt uppträdande. Det finns en oro för att sammanhållningen i partiorganisationerna minskar som en konesekvens av personvalet: 58 procent av ombudsmännen tror exempelvis att partiernas kontroll- och koordineringsmöjligheter när det gäller valkampanjerna minskar (Möller 1999b).

Den tendens till ökad frihet som registreras i verksamhetsplaneringen i denna studie försvårar dessutom en centraliserad uppläggning av valrörelserna. Här tvingas partiledningarna således att anpassa sig till en mer osäker situation där kandidater kan skapa sig ett större mått av manöverutrymme på bekostnad av partiorganisationen.

Noter

[1] Panebianco (1988) utmejslar från litteraturen tre centrala dimensioner beträffande oförutsägbarhet som visar hur organisationer kan reagera nämligen: 1) komplexitet kontra enkelhet 2) stabilitet kontra instabilitet 3) tillåtande liberal kontra fientlighet.

[2] Den tredje dimensionen – tillåtande liberal kontra fientlighet – som Panebianco nämner har ytterst med överlevnad att göra.

[3] I Sverige var den ekonomiska krisen i den arbetarrörelseägda dagspressen den utlösande faktorn för att införa statligt partistöd 1964. En analys av debatten och de inblandade aktörernas ståndpunkter se Gidlund, 1983.

[4] Ambitionen är här inte att göra någon utvärdering av det kommunala partistödet, eller redovisning av den offentliga finansieringens utveckling.

[5] För en studie om toppstyrning inom moderata samlingspartiet och socialdemokratiska partiet se Teorell, J (1998) Demokrati eller fåtalsvälde. Om beslutsfattande i partiorganisationer. Uppsala.

[6] Vissa mindre variationer kunde dock registreras, nämligen att centerpartiets respondenter i högre utsträckning än övriga partier ansåg att IT ökat styrningen över den lokala valrörelsen. Miljöpartiet och vänsterpartiet upplevde den klart lägsta styrningen via IT.

[7] Vid 1979 års undersökning gjordes en beräkning av nivån baserad på uppgifter om inkomster och kostnader, medan vi i den aktuella undersökningen ställde följande direkta fråga: "Hur stor andel (i procent) av partiets kommunorganisations verksamhetskostnader täcks av kommunalt partistöd (inkl. i förekommande fall andra offentliga bidrag)?"

[8] Detta kan jämföras med det landstingskommunala partistödet (LKP) som ökat kraftigast av de offentliga partistöden. LKP började 1970 med blygsamma 9,3 miljoner kronor men är 128 miljoner kronor (exkl. de landstingsfria kommunerna) för år 1998 (i löpande priser). Det statliga partistödet startade med 23 miljoner kronor 1966, för 1997/98 utbetalades 145,2 miljoner kronor (i löpande priser).

[9] Bestämmelserna om KPS är numera inskrivna i kommunallagen. SFS 1991:900. En kommun har även rätt att ge bidrag till ett parti som upphört att vara representerat i fullmäktige i maximalt ett år efter det att representationen upphört. För en genomgång av de första överklagandena, se *Det offentliga stödet till partierna. Inriktning och omfattning*. ESO Ds 1994:31.

[10] Moderaterna tog efter en omstrukturering i början av 1970-talet ett betydande arbetsgivaransvar för personal i främst sina regionala organisationer. Folkpartiet gjorde betydande neddragningar av sin personal på regional- och kommunal nivå efter särskilt förlustvalet 1982. Om budgetstrategier, se Gidlund 1985.

[11] Ingen longitudinell analys med exakt samma enheter vid två mättillfällen utan en jämförelse av lokala partisystem.

[12] Någon siffor kommer inte att presenteras eftersom jämförbarheten i exakta

kronor och ören är komplicerad. En bortfallsanalys och en longitudinell jämförelse av exakt samma enheter är tidsödande och är p.g.a. det interna bortfallet 1998 inte här möjlig att redovisa.

[13] Konsensusstrategin med minimum av lagstiftning och kontroll eventuellt i kombination med frivilliga överenskommelser mellan partierna konfirmerades av den utredning som efter att ha granskat frågan om partiernas offentliggörande av inkomster och utgifter samt behovet av lagstiftning år 1951 avvisade det senare och rekommenderade frivilliga överenskommelser mellan partierna (SOU 1951:56).

6 Närporträtt av demokratins trotjänare

Vi har kunnat konstatera att antalet partipolitiskt aktiva medborgare minskar på ett dramatiskt sätt. Men trots att partiernas rekryteringsproblem tilltar finns det alltså faktiskt ännu tillräckligt många aktiva för att systemet skall fungera. I detta kapitel skall vi granska vad som kännetecknar dessa allt färre partiaktiva medborgare, demokratins trotjänare, som ser till att det politiska systemet håller sig flytande. I fokus för framställningen står dels motiven och drivkrafterna bakom deras engagemang, dels deras föreställningar om de problem partierna står inför. Vi skall också titta närmare på de passiva partimedlemmarna.

Att vara partimedlem

Medlemskap i ett parti har förvisso inte samma betydelse för alla medlemmar. Knut Heidar menar att man i detta avseende kan skilja mellan grad, typ och kvalitet (Heidar 1994). Vissa medlemmar deltar över huvud taget aldrig i de arrangemang partiet anordnar, medan andra lägger ned enormt mycket tid på att engagera sig. Engagemanget tar sig också olika uttryck och former beroende på vilka motiv som är styrande för den enskilde medlemmen. Kvalitetsmässigt är slutligen också skillnaderna stora mellan medlemmar: medan vissa med självklar auktoritet tar för sig på partiernas möten är andra av olika skäl nästan alltid lyssnare.

Att mäta aktivitetsgrad är således inte alldeles oproblematiskt ur metodisk synvinkel. Icke desto mindre har detta med förhållandevis jämna intervaller skett. I SCB:s levnadsnivåundersökningar har aktivitetsnivån i de politiska partierna kartlagts sedan 1968, och i Maktutredningens medborgarundersökning 1987 gjordes, liksom i 1998 års rapport av SNS demokratiråd, en liknande kartläggning. En analys av utvecklingen bekräftar den bild som finns i denna undersökning: såväl medlemsanslutning som aktivitetsnivå minskar. 1997 är det endast 7 procent av befolkningen som under det senaste året besökt

något politiskt möte. Endast 1,5 procent av befolkningen är politiskt engagerad i den mer formella meningen att de innehar förtroendeuppdrag.[1]

Tabell 6.1. Partiaktivitet 1968–1997 (procent)

Partiaktivitet	*1968*	*1974*	*1981*	*1987*	*1991*	*1997*
Är medlem i politiskt parti	13	14	14	17	11	7
Har varit på politiskt möte eller sammankomst det senaste året	14	15	14	11	9	7
Har förtroendeuppdrag i politisk förening eller organisation	2,2	2,6	3,1	2,4	2,8	1,5

Kommentar: Resultaten från 1968, 1974, 1981 och 1991 är baserade på SCB:s levnadsnivåundersökningar, medan resultaten 1987 och 1997 är baserade på Maktutredningens respektive SNS:s demokratiråds medborgarundersökning. Källa: Petersson m.fl. 1998, s. 58.

I vår enkät till ordförandena i kommunorganisationerna frågade vi efter hur många medlemmar som, enligt deras bedömning, var aktiva. Någon aktivitetsdefinition tillhandahölls inte, vilket kan innebära att respondenterna lägger olika innebörd i sina svar. Som framgår av frågeformuleringen är det inte heller möjligt att jämföra svaren med de resultat som redovisats ovan.

De partivisa skillnaderna är som framgår betydande. Högst aktivitet (i förhållande till medlemsantalet) finns inom miljöpartiet, där

Tabell 6.2. Andelen aktiva medlemmar i partierna 1998 (skattningar av kommunorganisationernas ordförande). Medelvärden (n=303)

Parti	*Andelen aktiva av andelen medlemmar (procent)*
Moderaterna	18,5
Centerpartiet	20,8
Folkpartiet	27,6
Kristdemokraterna	31,9
Socialdemokraterna	19
Vänsterpartiet	42,7
Lokala partier	37,4
Totalt	30,1

Kommentar: 53-urvalet inkl. storstäder.

nästan hälften av medlemmarna uppskattas vara aktiva. Även inom vänsterpartiet är aktivitetsnivån anmärkningsvärt hög. Lägst aktivitetsnivå (enligt detta sätt att mäta) finns i de stora partierna, med många medlemmar.

De partiaktiva

De aktiva partimedlemmarna i det intervjuurval som ligger till grund för den kvalitativa analysen kännetecknas av att de har förtroendeuppdrag antingen inom partiorganisationen eller i kommun- och landstingspolitiken, samt att de regelbundet deltar i de olika aktiviteter som partiet anordnar.

Motiv till det partipolitiska engagemanget

Varför blir man medlem i ett politiskt parti? I litteraturen kretsar denna diskussion i regel runt olika typer av rationalitetsantaganden. Detta sker i termer av individens motivstruktur, där man framför allt skiljer mellan materiella och icke-materiella motiv för medlemskap (Wilson 1973, Katz 1990).

Bland personer som hyser stark misstro mot politiker är det vanligt förekommande att motiven till engagemanget ifrågasätts. Många som misstror politiker i allmänhet är övertygade om att de styrande i första hand drivs av en snäv egennytta, och att deras primära intresse är att tillskansa sig olika typer av förmåner (Möller 1999c).

Det är uppenbart att motiv av detta slag förekommer. Flera intervjuade menar att de arvoden som erhålls underlättar engagemanget och bidrar till att öka motivationen. Ingen säger dock att arvoderingen utgör den huvudsakliga orsaken till det politiska engagemanget. Man kan naturligtvis inte heller förvänta sig att någon skulle medge detta, om så verkligen vore fallet. För de allra flesta är det främst det politiska intresset som står i fokus, när de ombeds förklara varför de engagerat sig. Antingen nämns någon sakfråga eller också utvecklas ett mer eller mindre ideologiskt baserat resonemang.

Utan att i detta sammanhang gå in närmare på de svårigheter som finns när det gäller att i praktiken särskilja egoistiska motiv från altruistiska kan vi konstatera att det finns en principiellt betydelsefull skillnad mellan sådana motiv där universella värden eftersträvas och sådana motiv där det på olika sätt handlar om självtillfredsställelse. Med utgångspunkt i denna fundamentala distinktion är det möjligt

att urskilja två huvudtyper av motiv bakom partiaktivisternas engagemang:

- *Idealistiska motiv.* Här handlar det om politiska och/eller ideologiska motiv där den personliga vinningen inte är det centrala utan där det i stället handlar om en strävan efter mer eller mindre höga ideal.
- *Belöningsmotiv.* Här är det den personliga vinningen som spelar en framträdande roll. Det kan gälla en strävan att göra politisk karriär, men också att man i olika avseenden finner det givande och personlighetsutvecklande att delta i det politiska arbetet.

Dessa båda motivtyper utesluter nu inte varandra. Man kan självfallet vara intresserad av att göra politisk karriär samtidigt som man har ett starkt idealistiskt engagemang.

Till de idealistiska motiven hör alltså framför allt den typen av drivkrafter som är av politisk och ideologisk karaktär, men det finns också inslag av en sorts plikttänkande. Flera av de intervjuade menar att det är en *"medborgerlig skyldighet att engagera sig"* (nr. 11).

Alla intervjuade uppger som sagt någon form av politiska eller ideologiska skäl till varför de valt att engagera sig. Det är naturligtvis föga förvånande att aktiva politiker anger politiska orsaker till sitt politiska engagemang. Men det är slående att se hur olika de intervjuade ändå uttrycker detta. Medan några med iver och intensitet börjar tala om sina politiska värderingar, och motiverar sitt engagemang i ideologiska termer, framhåller andra vikten av att kunna påverka i den egna närmiljön, i det lokala territoriet. Inte minst miljöfrågorna spelar här en central roll. Partipolitik och de låsningar som anses höra denna till ses av dessa pragmatiker som någonting onödigt. *"Ideologier behövs kanske på riksplanet, men i en så här liten kommun gäller det att se till kommunmedlemmarnas bästa"*, säger en intervjuperson (nr 6).

De mer ideologiskt orienterade personerna delar dock inte denna syn. En kristdemokrat (nr 1) återkommer exempelvis genomgående till grundläggande värderingsfrågor i intervjun, och på frågan hur han själv förklarar sitt engagemang svarar han: *"Jag led av att se hur landet misskötts under så många år"*. En vänsterpartist (nr 14) säger sig *"känna ilska"* över orättvisorna i samhället. För honom är engagemanget det enda meningsfulla handlingsalternativet: att som övertygad feminist och socialist passivt och stillatigande åse *"det köns- och klassförtryck som finns"* vore otänkbart, menar han.

Det är framför allt personer med vänsteråsikter som anger renodlat ideologiska motiv till sitt engagemang. Här är några andra exempel:

(I): Vad fyller engagemanget för syfte för Dig?

– Ja, alltså, anledningen till att jag är politiskt aktiv är att jag tycker att samhället har vissa grundläggande fel som jag gärna vill vara med och försöka förändra. [...] Jag tycker det finns ett ekonomiskt förtryck och ett könsförtryck och som också samverkar på olika sätt (nr 2).

– Mycket här i samhället är organiserat på ett felaktigt vis. Jag tycker man organiserar efter en väldigt liten grupp människor som norm, att man har ett egentligen ganska odemokratiskt samhälle, och att det är någonting jag vill jobba med och förändra. Vara en liten del av att vara med att förändra (nr 14).

– Ja, framför allt är det ett sätt att bekämpa orättvisor. [...] Det skulle kännas otänkbart att se dom och ändå inte kunna göra någonting åt dom (nr 16).

Vänsterperspektivet handlar om att bekämpa orättvisor och förtryck. Utöver den rent substantiella dimensionen finns dock hos de individer med vänstersympatier också en instrumentell. Att just själva formen för det politiska engagemanget uppskattas är värt att notera: att i gemenskap *tillsammans* med andra, ideologiskt likasinnade, få vara en (liten) del av ett samhällsförändringsprojekt, framstår som eftersträvansvärt. Politisk verksamhet beskrivs som någonting i grunden kollektivistiskt; politik handlar om att förlösa och kanalisera den inneboende altruism som finns inom varje individ. I så måtto syftar det politiska engagemanget även ur formmässig synvinkel om självförverkligande; en känsla av *meningsfullhet.*

Även bland borgerliga intervjupersoner finns dock en ideologibaserad drivkraft bakom engagemanget. *"Man har någonstans att ta vägen med sin frustration"*, säger en folkpartist med en stark förändringsvilja framför allt när det gäller könsrelaterade orättvisor (nr 10).

Ett annat uttryck för ett självförverkligande finner vi hos den tidigare citerade kristdemokraten, för vilken politiskt engagemang också är en medborgerlig plikt:

– Jag skulle vilja säga som amerikanarna: fråga inte vad ditt land kan göra för Dig utan fråga vad Du kan göra för ditt land. Jag kände det lite som en skyldighet att ställa upp. Sverige är dåligt skött och jag har breda erfarenheter från näringslivet (nr 1).

Denne person säger sig vara ointresserad av att göra politisk karriär. Någon *position* lockar inte. Han menar själv att just den typen av personer som han själv representerar behövs i det politiska livet, eftersom det finns alldeles för många *maktmänniskor* som är inriktade på att göra karriär. Han döljer inte att han ser sig själv som en tillgång inte bara för sitt parti utan för det politiska systemet i stort:

> – Ja, jag har bred erfarenhet och kompetens. Jag är respekterad, har erfarenhet och kompetens från näringslivet. Det är inte så många från näringslivet som ställer upp och engagerar sig politiskt. Det är rätt få politiker som kan någonting om näringslivet så jag tror jag kan göra rätt mycket nytta, i den utsträckning jag hinner med (nr 1).

Det är ingen falsk blygsamhet som präglar denna intervjuperson: hans drivkraft är att göra nytta, och berika politiken med ett näringslivsperspektiv.

Belöningsmotiven är av tre slag. För det första handlar det i något fall om att göra *karriär*. För det andra om att själva umgänget, den *sociala interaktionen*, i det politiska arbetet värdesätts. Arbetet anses också, för det tredje, vara *personlighetsutvecklande*.

En ung socialdemokrat talar öppet om att han är intresserad av en politisk karriär och att detta var av avgörande betydelse för att han började med politiskt arbete. *"Jag fick ett erbjudande om att bli ordförande om jag gick med"*, förklarar han. *"Det var en väldigt avgörande faktor. Annars hade jag nog kanske inte gått med, faktiskt"* (nr 15). Och vidare:

> – Jag kan inte se en tillvaro där jag skulle vara passiv, sitta hemma och titta på Bingolotto och sedan gå till mitt arbete på dagen [...] Jag har alltid varit aktiv. På skolan var jag med och diskuterade elevrådets roll, så hamnade jag själv där. Det brukar ju bli så. Så var jag med och diskuterade universitets roll och betydelse och relation till studenterna, och så blev jag kårordförande (nr 15).

I citatet framgår att det politiska arbetet också handlar om självförverkligande. Intervjupersonen säger sig visserligen sakna en *samhällsutopi* men har ändå en vilja att vara med och påverka samhällsutvecklingen. Detta är en stark drivkraft, menar han, vilken man som politiker knappast kan klara sig utan. Då blir engagemanget meningslöst. För egen del anser han att han kan påverka, men han tror inte att detta gäller partimedlemmar i allmänhet – ej heller alla aktiva sådana.

På den punkten gör emellertid övriga intervjupersoner en annorlunda bedömning. De allra flesta anser sig kunna påverka och upplever därmed det politiska engagemanget som meningsfullt.

Många av de intervjuade lyfter alltså även fram de sociala faktorerna som betydelsefulla drivkrafter, både vad gäller själva inträdet i partiet och det förhållandet att de vill fortsätta med sitt engagemang. En centerveteran, som gick med i SLU (Svensk Landsbygdsungdom) i början av 1960-talet berättar nostalgiskt om den gemenskap som fanns inom det på den tiden största ungdomsförbundet. De sociala aspekterna var på den tiden avgörande för hans politiska engagemang: *"det fanns en väldigt trevlig ungdomsverksamhet, med dans och sådant"* (nr 8).

Här är andra exempel:

> – Det är väldigt kul i vår förening. Det ger mig mycket personligen att vara med. Jag lär mig mycket och träffar andra människor att diskutera med och så (nr 2).

> – Det sociala är definitivt viktigt. Rent formellt är vi ju inte en social förening men det går ju inte att komma ifrån att ens vänner blir ju mycket dom som ingår i föreningen (nr 15).

> – Jag har i och för sig alltid varit socialist, men jag hade kompisar som var med. Så man halkade in på ett bananskal (nr 16).

En vänsterpartist (nr 4) berättar om hur den sociala delen av verksamheten har blivit en alltmer betydelsefull drivkraft vid sidan av den ideologiska övertygelsen. *"Vi tycker det är roligt att umgås, vi som är aktiva i föreningen har lärt känna varandra väl"*. Han sticker inte under stol med att den sociala kretsen i lokalavdelningen, i vilken han själv alltså ingår, utgör en gängbildning. På frågan om han tror att det är svårt för människor som kommer utifrån att komma in i denna gemenskap svarar han:

> – Ja, det är väl en svårighet och det är ett problem. Det blir som en ond cirkel. Folk vill inte bli aktiva, vi [i detta gäng] ställer upp för att ingen annan gör det, sedan blir man beskylld för att man inte släpper in någon. Men när man försöker släppa in någon så är det faktiskt ingen som vill (nr 4).

För samtliga aktiva i urvalet gäller att engagemanget känns meningsfullt och detta ses samtidigt som en självklar förutsättning i sammanhanget. De anser sig kunna påverka, upplever att de lärt sig mycket och rent allmänt utvecklats som individer och att det politiska engagemanget därigenom befrämjat deras personlighetsutveckling. För en del framstår verksamhetsformerna som tråkiga och meningslösa, men för andra gäller motsatsen. Det är svårt att frigöra sig från intrycket av att partipolitikens traditionella arbetsformer trots allt uppskattas

av de allra flesta partiaktiva. När en del av de intervjuade (t.ex. nr 8 och 15) talar om det politiska arbetet såsom tålamodskrävande (*"demokrati måste få ta tid"*), framskymtar en slags glädje inför sammanträdet som verksamhetsform. I detta avseende finns tydliga skillnader mellan de aktiva och passiva i urvalet. De senare är mer kritiska inför partipolitikens traditionella verksamhetsformer; i några fall har, som vi senare skall se, denna inställning bidragit till passiviteten. En av de passiva intervjupersonerna som känner sig *"avtänd inför arbetsformerna"* tror att det är en speciell typ av människor som blir partipolitiskt aktiva: *"det är människor som gillar föreningsarbetet, att sitta i styrelser och sådant"* (nr 9). Det är svårt att värja sig från intrycket att hon åtminstone delvis har rätt: när de partiaktiva passionerat talar om att demokrati måste få ta tid, och om att det krävs tålamod i det politiska arbetet, är det naturligtvis ett uttryck för just att det krävs en speciell typ av personlighet i politiken, och att dessa aktiva representerar denna personlighet.

Vidare: när de partiaktiva förklarar varför politiska partier, som i motsats till enfrågegrupperna har att ta hänsyn till *hela* samhällets gemensamma intresse, är en förutsättning för en fungerande demokrati, då framskymtar också en stolthet över det egna värvet. Den av vissa så bespottade politiken blir härigenom meningsfull. Demokratins trotjänare är medvetna om att de utför en för demokratin fullständigt fundamental funktion.

Avsnittet sammanfattas i tablå 6.1.

Tablå 6.1. Motiv till politiskt engagemang

Idealistiska motiv	*Belöningsmotiv*
Medborgerlig plikt att ställa upp	Karriärmotiv
Politiska och ideologiska motiv (vill påverka)	Personlighetsutveckling
	Social interaktion

De passiva medlemmarna

Nästa kategori som skall utsättas för en närmare granskning i detta kapitel är passiva partimedlemmar. Liksom i avsnittet om de partiaktiva intresserar vi oss för deras motiv. Det handlar om två aspekter: varför väljer dessa personer att (1) vara medlemmar, och (2) vara passiva sådana?

Med passiva medlemmar avses i detta sammanhang sådana med-

lemmar som dels inte har några förtroendeuppdrag, varken inom partiorganisationen eller i någon kommunal nämnd eller styrelse, dels på ett ytterst sparsmakat (eller inte alls) sätt deltar i mötesverksamheten. I kategorin ryms således såväl lågaktiva partimedlemmar som mer renodlat passiva – s.k. postgiromedlemmar.

Motiv till passivt medlemskap

I urvalet finns fem passiva partimedlemmar. Fyra av dessa är helt passiva i den meningen att de inte alls deltar i verksamheten, den femte har tidigare varit aktiv men deltar sedan en tid tillbaka endast i blygsam utsträckning. Samtliga fem har stark *partiidentifikation*: de känner en emotionell samhörighet med det egna partiet. Föga överraskande är detta det mest framträdande motivet bakom medlemskapet. Genom sitt medlemskap vill man helt enkelt stödja det parti man sympatiserar med. Att de däremot nöjer sig med att vara passiva har, som vi skall se, en rad olika skäl.

Den mest passive bland de passiva är en medelålders man, verksam inom reklambranschen (nr 12). Han har varit medlem i moderaterna i tio år men har aldrig bevistat ett partimöte. Tanken på ett förtroendeuppdrag känns, menar han, mycket avlägsen. Han säger sig ha mycket lågt förtroende för politikerna, främst på grund av att det *"i allra högsta grad är en speciell sorts människor som blir politiker"*: personer som är ute efter att göra politisk karriär. Inte sällan handlar det, enligt intervjupersonen, om personer som misslyckats i den civila karriären. Häri finns, anser han, det verkligt stora problemet i dagens politik: det är alldeles för många inkompenta och misslyckade individer som söker sig till partierna.

Denne intervjuperson har dock *"någon slags känslomässig anknytning till moderaterna"*, han håller *"defintivt inte med om allt"* men sympatiserar med partiets ideologiska inriktning. Framför allt menar han att det inte finns något alternativ, de andra borgerliga partierna ses som bleka kopior. För honom känns det därför naturligt att stödja moderaterna genom att dels vara registrerad medlem, dels ge ekonomiskt stöd till verksamheten. Till detta kommer familjeskäl: *"sedan var ju min far med i partiet, så det är väl ärftligt kan man säga"*.

Motiven till att vara med i ett parti hos denne politikermisstroende partimedlem är alltså främst av stödjande karaktär, och han känner också att han genom detta stöd är lojal med familjetraditionen. Motivet till passiviteten är uppenbar: han har låga tankar om alla politiker och partier och finner helt enkelt tanken på en mer aktiv roll

direkt motbjudande.

En mindre kategoriskt avvisande inställning till ett politiskt engagemang finns i detta avseende hos en kvinna som är medlem i socialdemokraterna (nr 9), och vars passivitet enbart kommer sig av tidsbrist. *"Man orkar inte"*, säger hon. Skall man vara politiskt aktiv måste man vara beredd att *"bråka och hålla på"* och då blir livet *"så jäkla trist"*. *"Jag vill liksom dricka vin och ha trevligt"*, säger hon. Och man skall inte förringa betydelsen av passiva stödmedlemmar, anser hon:

> – Jag sympatiserar med socialdemokraternas grundpolitik... Det handlar alltså om att jag vill stödja det som jag tror på och då gör jag det genom att vara medlem. Det är i alla fall någonting, det är bättre än att bara ligga på sofflocket (nr 9).

Behovet av att *stödja den politiska inriktning man sympatiserar med* är gemensamt för alla passiva. En av dessa har emellertid en ännu mer övergripande motivering till sitt medlemskap: det demokratiska systemet förutsätter att människor är med i partier. Det handlar alltså återigen om en *medborgerlig plikt*. På frågan varför han blev medlem i socialdemokraterna svarar en statstjänsteman att det *"nog var lite av en principfråga. Det kändes på något sätt rätt att vara med i ett parti"* (nr 11).

> – Det har inte handlat om att få en sysselsättning, för det har jag inte haft tid med. Jag har haft nog med familj och arbete. Så det har inte varit att jag sökt sysselsättning vid sidan om, utan det har mera varit att det känts rätt. Vi lever ju i en demokrati. Bidragande har nog också varit att jag haft en känsla att det funnits ett hot mot demokratin, på så vis att människor blir mindre engagerade. Då tyckte jag att det på något vis är ens plikt att åtminstone vara med och göra något litet. Men jag har inte haft tid att lägga ned något större engagemang. Fast det känns bra ändå, att vara med.
>
> *(I): Varför känns det så viktigt att vara med i ett parti?*
>
> – Därför att det är en förutsättning för att systemet skall fungera, och då måste ju någon vara det (nr 11).

Här ser vi ett typiskt motiv för ett passivt partimedlemskap: *"det känns bra ändå, att ha varit med"*. Det handlar i de allra flesta fall om att man vill ge sitt stöd till det parti man sympatiserar med. Men i detta fall är det inte riktigt så. Intervjupersonen är kritisk till det parti han tillhör (s). Han har till och med övervägt att utträda. Han motiverar i stället sitt passiva medlemskap med att det *politiska systemet*,

för att kunna åtnjuta legitimitet, förutsätter att det finns medlemmar i partierna. Därför skulle han, om han utträder ur partiet, kunna tänka sig att bli medlem i något annat parti.

Om det nu är betydelsefullt att stödja ett parti kan man tycka att det är naturligt att också mera aktivt göra detta. Det främsta skälet till att de passiva medlemmarna väljer att vara passiva är dock att de saknar tid. Dagens generation har förmodligen mer ont om tid än någon annan, tror många. Många aktiviteter och åtaganden konkurrerar om uppmärksamheten, inte minst om man har barn. Det gäller naturligtvis också de aktiva. Så här säger två av dessa:

> – Jag tycker det är viktigt att man har ett liv utanför den här organisationen. Om man är mer aktiv än två kvällar i veckan då blir det här en för stor del av ens liv (nr 2).

> – Det är främst av praktiska skäl som jag inte är mer aktiv. Dels att vi fått barn, dels att jag håller på och söker jobb, det är svårt att ha en massa uppdrag då (nr 4).

Desse personer är alltså aktiva, den senare skulle vilja vara *mer* aktiv. Men hinner inte. För samtliga passiva gäller samma argument. Tiden räcker inte. Ett exempel kan räcka för att illustrera detta:

> – Jag har inte tid. Det är helt enkelt en prioritering i mitt liv, att jag inte hinner. Jag har en vilja att vara politiskt aktiv, men i nuläget klarar jag inte det (nr 9).

När de passiva på ett mer generellt plan ombeds förklara varför så få deltar aktivt i politiskt arbete återkommer *tidsproblemet* som den vanligaste förklaringen. Deras personliga motiv till passivitet anses följaktligen vara av mer allmängiltigt slag:

> *(I): Varför vänder människor partierna ryggen i dag?*

> – Jag kan svara på det med en enkelhet som närmar sig dumhet. Dagens läge är sådant att människan inte hinner med. Jag ställer klockan på sex varje morgon. Upp, raka mig, duscha, slänga på mig kläderna och iväg till jobbet. Sitter på jobbet till 16.40, ja det står att man skall jobba till 16.40 men normalt kanske man sitter kvar till 18.30. Sedan skall man hem, men hinner man åka hem? Nej först måste man ... man måste ju vara fräsch och fin. Det är gymet som gäller. Är man ung så dras man till gymet. Är man en gubbe som jag, så försöker man också hålla sig i trim. Då går man ner till gymet, tränar, duschar... Då är man inte hemma förrän nio på kvällen. Då måste man äta något, titta i tidningen för att se vad som har hänt i världen. Se lite på TV. Sedan måste man gå och sova. Det handlar alltså om tid. Man har inte ens tid att administrera sitt liv (nr 3).

– Det handlar mycket om att folk inte har tid. Folk har barn, de känner att de inta kan engagera sig hur mycket som helst. Har man bara åsikterna känner man kanske att man vill stödja ändå, passivt. Men man engagerar sig inte aktivt. De flesta gör nog så (nr 4).

"Man hinner inte ens adminstrera sitt eget liv", säger en av de tillfrågade. Utöver tidsbristen finns ett annat problem av övergripande karaktär som också återkommer: de omfattande samhällsförändringarna har i grunden förändrat förutsättningarna för partiernas verksamhet, menar några passiva. En av dem går så långt att han i förlängningen ser ett hot mot partiernas själva existens. Dagens partier är så utsuddade i sina profiler att det är svårt för medborgarna att känna samhörighet och identifikation med något av dem, tror han:

– En sak är väl att det inte finns någon självklar partitillhörighet på samma vis som det tidigare gjort. Om man ser på folkrörelse-Sverige, så som det vuxit fram, så har det en väldigt lång historia med frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Ofta var det väldigt självklart vilken rörelse man hörde till. Det var inte problematiskt för den som var arbetare i Sverige för femtio eller hundra år sedan att vara med i rörelsen. Det var självklart. Det var där man hörde hemma. Och även för de andra partierna var det så. Nu säljer partierna åsikter på ett öppet torg... Just nu är det en kris i Sverige för väldigt många som känt en väldigt klar samhörighet med socialdemokratin och fackföreningsrörelsen. De känner nu hur marken gungar (nr 11).

Avsnittet sammanfattas i tablå 6.2.

Tablå 6.2. Varför passivt medlemskap?

Varför medlemskap?	*Varför passivt medlemskap?*
Ge stöd till ett speciellt parti (partiidentifikation)	Tidsbrist, blir för krävande
Ge stöd till det politiska systemet/ demokratin	Misstro mot politiker och politik

Föreställningar om partikrisen

Samtliga intervjuade ombads kommentera hur de uppfattade diskussionen om partiernas kris. Dels hur de rent allmänt såg på krisen, dels vilka erfarenheter de hade för egen del, i den egna lokalföreningen. Vidare fick de analysera orsaker till partiväsendets deklination.

I ett annat arbete om partikrisens perceptuella förutsättningar (Möller 1999a) framgår att det bland lokalt verksamma politiker för-

visso finns olika sätt att uppfatta och förhålla sig till denna kris. Vissa förnekar att den existerar, och menar att den i själva verket är en ren medieprodukt. Det är dock ytterst få som ger uttryck för sådana tankar. De allra flesta är av rakt motsatt uppfattning. Med trovärdighet vittnar de om hur allt färre söker sig till verksamheten och om hur det blivit allt svårare att rekrytera människor till olika uppdrag. De har också, personligen, erfarenheter av politikermisstron. De som varit verksamma under en längre tid påstår sig se mycket tydliga förändringar i detta avseende.

Denna bild verifieras med eftertryck även i det material som ligger till grund för denna studie. En enda av de intervjuade tar avstånd från krisbeskrivningen. En kvinna från Västerbotten, som varit aktiv i folkpartiet i 25 år, avfärdar kristeorin som en *Stockholmsprodukt.* Partierna skall inte räknas ut, menar hon. Lokalavdelningarna anses spela en oerhört central roll i det politiska systemet, mer central än vad de centralt placerade partistrategerna förmodligen är medvetna om:

> – Det här har ju diskuterats väldigt mycket. Det finns ju en Stockholmssyn att dom här partiföreningarna är gammeldags, och kommer att försvinna och dom fyller ingen funktion och, ja, det är ett gammalt beteende. Helst skall vi alla sitta hemma framför internet och så kommunicerar vi och så behöver vi aldrig träffas. Jag tror att detta är en felsyn. Jag tror att människor behöver träffa varandra och ... liksom, OK det är inte alltid som det är så ideologiskt högtstående diskussioner, men jag menar, själva funktionen är ju att människor möts, alltså på jämställd nivå. Du har Dina erfarenheter och jag har mina och vi diskuterar det [...] Om inte annat undrar jag hur man skall lyckas få en valrörelse om det inte finns något fotfolk över huvud taget (nr 10).

Här blottläggs den centrum-periferidimension i svensk politik som alltid funnits, men som kanske accentuerats under senare år. Konflikten mellan stad och land – ibland även mellan Stockholm och övriga landet – reflekteras också inom de enskilda partierna. Det är en vanligt förekommande uppfattning bland partiaktiva utanför Stockholmsregionen att funktionärerna på de centrala partikanslierna lägger näsorna i blöt alldeles för ofta. Inte sällan känner sig den kategori som här benämns *fotfolket* sedd över axeln av de centrala funktionärerna. Den *Stockholmssyn* som här beskrivs tar sin utgångspunkt i att det, enligt intervjupersonen, finns en nedlåtande syn på lokalavdelningarna och den verksamhet som där bedrivs. Den uppfattas som *gammeldags* och otidsenlig. Men vad mera är: de centrala funktionä-

rerna anses inte förstå själva den funktion lokalavdelningarna har. Detta är det verkligt allvarliga, menar hon.

Bortsett från denna intervjuperson är dock samtliga övriga intervjupersoner påtagligt oroade över utvecklingen. Ingen tvekan kan enligt dem råda om att partikrisen är en realitet. Så här säger en luttrad vänsterpartist:

> – Om man är en förening med 80 medlemmar och det kommer kanske 10 stycken (när man har medlemsmöte) och då kanske det är 8 stycken som tillhör styrelsen, då är det inte roligt. Det spelar ingen roll vad man gör. Folk kommer inte (nr 4).

Detta är en vanligt förekommande lägesbeskrivning. Bortsett från folkpartikvinnan från Västerbotten (nr 10) är vittnesmålen entydiga gällande rekryteringsproblemen: fortsätter utvecklingen förtvinar partiväsendet – och därmed demokratin. Ty demokratin måste vara representativ och är sålunda otänkbar utan livaktiga partier, enligt de partiaktivas samfällda mening. Visserligen anser flera av dem att enfrågegrupperna bidrar till att fördjupa demokratin. *"De är pådrivande och gör att man uppmärksammar saker som man annars inte skulle uppmärksamma"*, säger en miljöpartist (nr 7) som själv är med i två enfrågerörelser. Men själva grunden för demokratin som styrelseform måste vara den verksamhet som partierna bedriver, framhålls det från samtliga intervjuade. Den luttrade vänsterpartisten som citerades ovan, som också varit fackligt aktiv och dessutom deltagit i ett antal aktionsgrupper med mer eller mindre specifika målsättningar, förklarar:

> – Vissa enfrågerörelser, eller enfrågepartier, ser inte sambanden. Det finns ett samband mellan allt. Man kan ju inte bara tycka att man skall ha ett nytt skattesystem och sedan får allting annat falla. Man kan ju inte bara driva vissa frågor. Fred, EMU etc. Men då man jobbar inom ett parti så sätts det in i ett sammanhang (nr 4).

I grunden är dock denna intervjuperson positivt inställd till enfrågegrupperna. Trots att de har en snäv utgångspunkt för sitt engagemang, och att de därigenom knappast kan göra anspråk på att spela en central roll i den politiska processen, menar han att de berikar det demokratiska samtalet genom sin blotta existens. Andra menar emellertid att enfrågegrupperna försvårar den demokratiska processen. *"Jag tror det är väldigt farligt för demokratin med enfrågerörelser"*, säger den inom näringslivet verksamme kristdemokraten (nr 1).

När det gäller att analysera orsakerna till den dystra utvecklingen för partiernas vidkommande sönderfaller resonemangen i två delar.

Dels handlar det om *externa* problem som de lokala partiavdelningarna själva inte råder över, dels handlar det om *interna* problem som det åtminstone i någon utsträckning ligger inom deras möjligheter att påverka. Vi börjar med de externa problemen.

Externa orsaker till krisen

För det första har de omfattande *sociala förändringarna* försvårat partiernas verksamhet, enligt några intervjupersoner. Partierna är ju, framhåller man, uppbyggda efter hur det gamla samhället fungerade. Men trots de enormt stora samhällsförändringarna anses partierna i stort sett fungera på samma sätt som de gjorde på 1950-talet. Den allt större rörligheten i samhället är ett problem för partiväsendet, menar den på landsbygden verksamme centerveteranen med fyra decenniers erfarenhet av partiarbete (nr 8). Han anser att det förr, på 1960-talet, var lättare att motivera människor att engagera sig partipolitiskt. Den rotlöshet som brett ut sig i och med urbaniseringen minskar incitamentet att arbeta politiskt, tror han. Engagemang i lokalpolitiken anses förutsätta en lokal identitet och förankring. Detta förklarar, anser han, den skillnad som nu finns i aktivitetshänseende mellan lokalföreningar på landsbygden och i storstäderna. Det är framför allt i de senare som man kan tala om verklig kris, tror han. Vilket alltså sammanhänger med avsaknaden av lokal förankring och identitet.

I detta avseende gör han en korrekt bedömning: som visats i kapitel 2 har den största medlemsminskningen under det för partierna så dramatiska 1990-talet ägt rum just i de s.k. kunskapskommunerna och i särskilt hög grad i storstäderna (även om det givetvis finns betydande variationer mellan olika avdelningar).

På samma sätt har partiväsendets bas undergrävts av att de gamla sociala konflikterna försvunnit, menar andra.

> – När partierna växte fram så var de klasspartier. I och för sig ideologiska partier också. Men nu börjar man till och med att tala om att avskaffa klassbegreppet (nr 2).

Det var, menar denna intervjuperson, lättare att mobilisera medborgarna förr, när klassgränserna var annorlunda och mer distinkta. Då var det lättare att motivera medborgarna, tror hon. Nu, när klasskonflikterna försvunnit, har politiken avideologiserats, det har skett vad hon kallar en *teknikalisering*. Politik handlar *bara om att förvalta*.

En annan extern förklaring handlar om de finansiella förutsättningarna för partierna. De *offentliga partistöden* gör att partierna blir oberoende av sina medlemmar, menar en kvinna från Västerbotten

som är aktiv i ett lokalt parti:

> – Dom andra partierna skulle lika gärna kunna vara utan sina medlemmar. Rent ekonomiskt behöver dom inte ha medlemmarna... dom kan köpa tjänsterna av posten. Dom behöver inte motivera människor att gå ut och springa i trapporna (nr 16).

För det egna partiets del är dock situationen annorlunda. Bidragen är ytterst små, vilket innebär att partiet *"är helt beroende av medlemmarnas medlemsavgifter, och att dom vill gå ut på gator och torg"*. Detta *"gör vårt parti oerhört demokratiskt. Det finns en väldig kontroll från medlemmarnas sida"*.

En tredje extern förklaring har sin utgångspunkt i den situation av *maktlöshet* som själva det politiska systemet hamnat i till följd av internationaliseringen. Här citeras ett längre resonemang från en hög statstjänsteman som är socialdemokratisk partimedlem:

> – Det är en fruktansvärt kaotisk tid just nu. Väldigt länge har ju nationen varit den fullständigt självklara ramen för vad som är samhället och tillhörigheten och demokratin. När mina föräldrar växte upp var det självklart, att när man talade om ett bättre samhälle, så var detta alltid på något sätt kopplat till nationalism. Därför att nationen, man talade om ett gemensamt projekt, skall vi skapa ett bättre samhälle måste vi vara tillsammans i ett projekt. Och större projekt än nationen, det kunde man inte tänka sig. Och man måste liksom ha något samband, man måste känna sig som en enhet. Man måste veta att man kan påverka och att man har ungefär samma värderingar. I dag så börjar plötsligt Europa ludda till det där. Men många människor håller fast vid att ingenting kan ske förutom ramen för Sverige. Samtidigt så jobbar näringslivet och andra sedan mycket länge i en mycket större skala. Samhället blir då mer och mer maktlöst om man inte kan jobba i samma skala (nr 11).

Samtliga partiaktiva upplever förvisso att de kan påverka med sitt politiska engagemang, men den uppfattningen finns inte bland människor i allmänhet, menar en av de intervjuade:

> – Det går faktiskt att förändra. Men nu har många synen att det inte går att påverka någonting. Liksom, det är redan bestämt att vi skall gå med i EMU. Vi har en centralbank vi inte kan påverka. Internationaliseringen och globaliseringen – kapitalen flyger bara hit och dit osv. Folk tror att ingenting går att påverka och förändra. Den bilden tror jag att man först måste bryta (nr 2).

Den senast citerade intervjupersonen menar alltså att föreställningen om politikens tilltagande maktlöshet är en myt. Den intervjuperson som citerades innan (nr 11), som för övrigt själv är passiv medlem,

gör en annan bedömning. Han menar bestämt att politikens maktsfär reducerats dramatiskt, och han är övertygad om att den allt tydligare vanmakt som det nationella politiska systemets aktörer tvingas leva med är en bidragande orsak till att medborgarna vänder politiken ryggen. Detta är emellertid en förklaring han är ensam om att framföra. Som nämnts är de partiaktiva av en annan uppfattning: att det faktiskt trots allt är möjligt att åtminstone i nöjaktig utsträckning påverka genom sitt partiengagemang.

En fjärde extern förklaring handlar om de *nya värderingar* och framför allt det *ändrade beteende* som framför allt unga människor har. Flera intervjupersoner menar att människors förväntningar på politikerna har förändrats. Det finns en större spännvidd mellan de olika krav som framförs, och alla är inte längre bara av ekonomisk eller materiell karaktär. Miljöfrågorna har blivit viktigare, och hanteringen av dessa problem innebär till viss del att politikerna tvingas tänka i nya banor.

Den större spänvidden är också någonting utmärkande för de värderingar dagens medborgare i allt större utsträckning bär på, menar en av de yngsta intervjupersonerna (nr 15). Särskilt för unga är det svårare nu än tidigare att placera sig i ett fack, tror han. Det gäller för övrigt även honom själv. Vi har tidigare sett hur den sociala mobiliteten uppfattats som ett hinder för traditionell partiverksamhet. Det var lättare när klassmedvetenheten var starkare och skiljelinjerna tydligare, då var också människornas värderingar strukturerade i enlighet med de politiska partiernas åsiktsprofiler. Här finns en tydlig koppling. Ett av väljarforskningens mest väldokumenterade resultat är att dagens medborgare är "randiga" i sina värderingar, dvs. de sympatiserar med åsikter från olika partier och upplever därför att de "paketlösningar" som partierna tillhandahåller känns begränsande.

Ett annat och möjligen än mer grundläggande problem är den otålighet som finns bland dagens unga. Denna otålighet är ett stort problem för partierna eftersom det är fråga om en kulturkrock i synen på arbetsformerna. *"Jag tror mycket det handlar om att vi lever i MTV-generationens tid"*, säger en av de intervjuade, som själv endast är 26 år gammal (nr 15). Ungdomar är mer politiskt intresserade än vad människor i allmänhet tror, säger han, men väldigt många är inte medvetna om de förutsättningar som gäller inom politiken. De vill se omedelbara resultat. Partierna uppfattas därför som byråkratiska och förstelnade; ja rentav som handlingsförlamade pratklubbar:

> – Alltför många ungdomar tror att besluten skall gå så himla fort. Man har inte förstått de demokratiska förutsättningarna. Men politik kan

inte gå så himla fort. När jag är ute på skolorna säger ungdomarna "äh, politik är trams. Jag sa ju åt en politiker att vi ville ha en skateboardramp men vi fick inte det. Politiker bara snackar, dom gör ingenting." Då har man inte förstått de politiska villkoren. Politik tar tid. Det skall jämkas. Dom vill ha en skateboardramp, dom andra vill ha ett servicehus och några andra vill ha något annat. Då måste man försöka jämka ihop (nr 15).

Slutligen – för det femte – anses *de traditionella partiernas centralstyrning* verka förlamande på lokalavdelningarnas vitalitet. Vi har tidigare sett prov på hur spänningarna mellan de centralt placerade partifunktionärerna och de lokalt verksamma – det s.k. fotfolket – kan ta sig uttryck. Flera intervjupersoner anser att toppstyrningen är för stark. Alltför ofta kommer initiativen uppifrån, konstaterar en socialdemokrat:

– Det förekommer alltför ofta att det kommer vissa direktiv eller uttolkningar. Vi har ju en demokratisk process med årsmöte och allting sånt. Det funkar naturligtvis. Då tar man fram (ett lokalt) partimanifest. Men när det gäller uttolkande av praktiska åtgärder, om det kanske gäller maxtaxa på dagis, så är det ju väldigt ofta den uttolkningen kommer centralt ifrån (nr 15).

Han beklagar utvecklingen. *"Det är ju inte så det skall fungera"*. Dock är han långt ifrån ensam om att hävda att de centrala pekpinnarna hämmar aktiviteten på den lokala nivån. Längst i denna kritik går de intervjupersoner som representerar lokala partier, utan riksorganisation. En bidragande anledning till att dessa "kommunens väl-partier" bildas är i regel att de traditionella partierna med sina riksorganisationer uppfattas som alltför *ideologistyrda* i så måtto att de, i sin iver att anlägga ideologiska perspektiv på de lokala problemen, inte förmår att se till vad som är kommunens bästa; partiideologin skymmer sikten. Lokal politik måste vara, menar man, pragmatisk till sin karaktär.

– Ideologier och liknande, det tillhör riksplanet. I alla fall när det gäller hur ett land skall styras, hur man skall förhålla sig till andra länder osv. Framför allt i en så här liten kommun är det i stort sett bara att man vill se till det bästa för Nykvarnsborna, till dom som bor här, dom 7 000-8 000 som bor här. Visionerna är väl egentligen inte större. Det kanske låter lite litet, men jag tycker det räcker ändå (nr 6).

Interna orsaker till krisen

Övergår vi till orsaker som är att söka i olika former av interna förhållanden, alltså sådana som partierna själva råder över och kan

påverka, pekar flera av de intervjuade för det första på den *organisatoriska tröghet* och de byråkratitendenser som finns i de interna partistrukturerna. Alltför mycket av verksamheten sägs rulla på i gamla hjulspår. Bristen på organisatorisk förnyelse är påfallande, enligt flera av de intervjuade. *"Jag är ju van vid företag"*, säger en intervjuperson som är verksam inom näringslivet sedan lång tid och först efter att ha fyllt 50 år börjat engagera sig politiskt (nr 1).

Vad som av någon kallas det *överformaliserade*, dvs. det alltför byråkratiserade arbetssättet, återkommer som en av huvudförklaringarna till partikrisen. I stället för att diskutera politiska frågor ägnas huvuddelen av mötestiden åt valärenden och föreningstekniska spörsmål:

> – Det skall alltid väljas representanter till olika nämnder, styrelser och annat. Nu har det väl varit extra mycket efter valet. Men det här tröttnar folk på och det är då det blir en sådan här dålig stämning. Det är konkurrens och utfrågningar som kan vara lite bitska. Det diskuteras alldeles för lite ideologiska frågor (nr 7).

Mötesformerna anses i alltför hög grad bära tristessens prägel. Och de är knappast anpassade till dagens upptagna människors livsstil. Att så få småbarnsföräldrar söker sig till partierna anses inte konstigt. Men över huvud taget är det för mycket möten och sammanträden, och dessa anses i regel vara stela och konventionella till sin karaktär. Det krävs ett starkt engagemang för att man skall sätta av kväll efter kväll till politiska möten. Är man förtroendevald kommunpolitiker är emellertid detta en självklarhet. Då förväntas man inte bara delta i nämndsammanträden utan också närvara vid partimöten av olika slag. De flesta intervjupersonerna har både styrelseuppdrag i partiföreningen och kommunala uppdrag. Möten i partiets regi äger nästan alltid rum på kvällstid, men ibland också på helger.

Till saken hör också att mötesformerna passar vissa sämre än andra. Demokratin är inte alldeles enkel att praktisera, menar en småbarnsmamma:

> – Det är faktiskt inte förrän jag gick med som jag insåg hur fruktansvärt svårt det är med demokrati och vilken tid det tar. Det här att man tror det är demokratiskt att ha möten... problemet är att till slut är det dom som orkar sitta kvar längst, som inte måste hem till barnvakten, eller dom som orkar skrika högst som får sin vilja igenom. Det är väl liksom inte så demokratiskt (nr 7).

En centerpartistisk kvinna menar att mötesformerna befrämjar – kanske också befrämjas av – det *gubbvälde* som enligt henne genomsyrar det politiska livet:

> – Det är mycket gubbar som sitter och pratar om samma saker hela tiden. De upprepar samma sak hela tiden. Man kan ju bli tokig när man sitter på ett möte och det tar liksom aldrig slut, därför att de upprepar samma saker hela tiden. De är väldigt långrandiga. Jag vet inte, det är kanske något sätt att visa att de har något att säga, även om de inte har det.
>
> *(I): Är det här något som påverkat Dig i den riktningen att Du inte vill vara aktiv?*
>
> – Nej. Det har det inte. Men ibland så har det på kvällsmöten känts som att "nej, jag orkar inte sitta här längre". Då har det hänt att jag demonstrativt tittat på klockan. Det finns ingen anledning att man sitter och ... jag menar, partierna skall väl inte sitta och ha egna möten. Vi skall ut och träffa människor. Då kan man inte sitta och ha flera timmars möten (nr 13).

I citatet snuddar hon även vid en annan intern förklaring till partikrisen: *partierna är alltför slutna*. Detta är ett tema många utvecklar. Här är den äldre kristdemokraten igen:

> – Det är svårt för människor att komma in i politiken i mogen ålder. Det bygger alldeles för mycket på att man premierar gamla medarbetare och trotjänare, och inte går efter kompetens. Det går väldigt mycket på anciennitet, det gäller alla partier. Därför är det många nya som engagerar sig som efter kort tid hoppar av. De vill inte stå i kö väldigt länge. De vill få inflytande med detsamma. Det gäller generellt. De gamla politikerna slår vakt om sina positioner. Personvalet var de ju inte särskilt entusiastiska över, många av de gamla (nr 1).

Ett intressant och sannolikt klargörande resonemang om varför partierna är slutna förs av en vänsterpartist. Han beskriver utan omsvep att han själv tillhör ett *innegäng* i den lokala partiföreningen. Kritik har riktats mot att *"vi är ett visst gäng och inte släpper in någon". "Vi som är aktiva känner varandra och umgås ofta"*, förklarar han. På frågan om han tror att det är svårt för människor som kommer utifrån att komma in i denna gemenskap svarar han:

> – Ja, det är väl en svårighet och det är ett problem. Det blir som en ond cirkel: folk vill inte bli aktiva, vi (i innegänget) ställer upp för att ingen annan gör det, sedan blir man då beskylld för att man inte släpper in någon. Men det är inte fråga om det. Alla är välkomna. Det var ju likadant för mig när jag var ny (nr 4).

Att det är svårt att komma in i de i vissa avseenden särpräglade sociala strukturer som partierna representerar är något som flera resonerar kring. Några, särskilt de passiva, menar att det i väldigt stor utsträckning är en alldeles *speciell sorts människor som söker sig till partierna*. Detta är den tredje interna orsaken som framförs när de intervjuade diskuterar partikrisen. Här är två exempel:

> – Det är en blandning av idealister och maktmänniskor. En del söker sig till politiken för att få makt, det ser man. Det är ofta de som kommer fram också, oftare än de som är idealister. De har svårare att hävda sig. Det verkar vara maktmänniskorna som mest kommer fram till köttgrytorna (nr 1).

> – Ibland är det lite väl mycket karriärism inom partiet. Det kommer ofta människor helt utanför partiet som gör karriär och kommer upp "i toppen" utan att göra så mycket och arbeta. Då kan man ju tycka att det är lite orättvist mot en själv, som prioriterar basorganisationen. Det blir fel saker som prioriteras i organisationen (nr 2).

Att det finns ett stort inslag av karriärmotiv i det politiska livet är en vanligt förekommande uppfattning. Kanske är det just detta som gör partierna mer slutna, resonerar en intervjuperson:

> – Det finns en oerhörd misstänksamhet mot alla nya medlemmar. Man har vetat om eller märkt att det kommer folk som tror att de kan göra en snabb karriär. Samtidigt så är det så ont om folk, så då är det väldigt lätt att man hamnar på lite uppdrag. Men sedan kanske det visar sig att personen i fråga inte var lämpad för det, och kanske egentligen inte delar våra värderingar. Man kan på ett vis förstå att de är misstänksamma. Men det är ju samtidigt hemskt synd. Det gör ju att många människor skräms bort (nr 7).

Det finns alltså enligt detta sätt att resonera en konflikt mellan å ena sidan partiernas ambition att rekrytera och helst också aktivera nya medlemmar och å andra sidan att ta ansvar för att det är "rätt" personer som hamnar på de politiska förtroendeuppdragen. Man måste veta vilka man rekryterar, vara förvissad om att de har de rätta värderingarna och ett gott omdöme, och därför kan man inte omedelbart låta nya medlemmar få uppdrag. De måste granskas och "skolas" in först. Resonemanget bidrar till att tydliggöra ett problem partiernas lokalavdelningar har att hantera. I resonemangets förlängning framskymtar ett dystert scenario: som vi sett i ett tidigare avsnitt minskar partiernas rekryteringsförmåga kontinuerligt trots att antalet förtroendeuppdrag också blir färre, och när medlemstillströmningen minskar tvingas kanske partierna att i ökad utsträckning kompromissa

med inte bara den "kvalitetskontroll" av nya medlemmar som den ovan citerade intervjupersonen framhåller som väsentlig utan också den politiska socialisation av dessa som är en viktig uppgit. Därigenom blir det följaktligen fler "olämpliga" personer som hamnar som förtroendevalda med åtföljande konsekvenser för den samlade politikerkårens förtroende. Problemet blir av matematiska skäl extra dramatiskt i och med att medlemstillströmningen minskar. En av de passiva intervjupersonerna är inne på precis denna tanke:

> – Någonstans blir ju detta (medlemsminskningen) ett problem eftersom partipolitiken bygger på att det finns människor som engagerar sig. Om det blir färre och färre som engagerar sig... de som är aktiva kommer ju då från en smalare bas. Då är det kanske fler, procentuellt sett, karriärister, fler knäppskallar osv. än om man har en bredare bas (nr 11).

Avsnittet sammanfattas i tablå 6.3. Det kan finnas anledning att erinra om vad som distinktionen mellan externa och interna orsaker grundar sig på: i det förra fallet avses sådana orsaksföreställningar som ligger utanför lokalavdelningarnas påverkansmöjligheter, i det senare fallet, däremot, handlar det om orsaksfaktorer som man i den lokala partiavdelningen faktiskt kan påverka. I några av förklaringarna är dock gränsdragningen mellan interna och externa faktorer svår. Den offentliga finansieringen av partiverksamheten beslutas sålunda av partierna och är i den meningen en intern faktor. Vill partierna ändra i dessa regler står det dem fritt att göra det. Men när partifinansieringsreglerna i detta sammanhang anförs som en förklaring till partikrisen handlar det om en långsiktig och ackumulerad effekt; att partierna med tiden utvecklat ett allt mindre beroende av medlemmarna i och med professionaliseringen. Av det skälet klassificeras denna förklaring här som extern. En liknande problematik finns när det gäller förklaringen om centralstyrning. I någon mån är denna möjlig att påverka. Om många lokalavdelningar tillsammans agerar för att få till stånd en förändring kan sannolikt en sådan inträffa. Och även inom ett centralstyrt parti kan man säkert göra gällande att det från lokalt håll, åtminstone i någon mån, är möjligt att utveckla en lokal profil. För de medlemmar och sympatisörer som emellertid upplever centralstyrningen som en allvarlig hämsko framstår dock inte dessa möjligheter som särskilt goda.

Tablå 6.3. Föreställningar om partikrisen

Externa orsaker	*Interna orsaker*
Samhällsförändringar: Geografisk och social rörlighet	Organiserad tröghet och byråkrati
Den offentliga finansieringen av partiverksamheten	Slutna partistrukturer, svårt för nya att komma in i gemenskapen
Föreställningar om politikens maktlöshet (internationaliseringen)	I stor utsträckning "fel" människor som engagerar sig
Nya värderingar: ovilja mot "paketlösningar" och otålighets/resultatfokusering	
Centralstyrda partier hämmar aktiviteten och vitaliteten på lokal nivå	

Porträtt av demokratins trotjänare

Granskningen av demokratins trotjänare har visat att de idealistiska motiven dominerar klart när det gäller varför de partiaktiva valt att engagera sig. Det är vanligt att de intervjuade också anger någon typ av mer egoistiskt präglat belöningsmotiv, men det primära och fundamentala engagemangsmotivet handlar om idealitet. De vill arbeta för att uppnå vissa politiska och ideologiska mål. Några pekar också på att det är en medborgerlig plikt att engagera sig politiskt. Demokratin anses förutsätta detta.

Att motiv av detta slag dominerar när de intervjuade själva ombeds motivera varför de är politiskt aktiva är naturligtvis inte förvånanande. Det förhållandet att även belöningsmotiv av olika slag spelar en viktig roll – såväl när intervjupersonerna ombeds motivera varför de en gång blivit aktiva som när de förklarar vad i det politiska arbetet som lockar dem att fortsätta – är dock värt att notera. Det sociala umgänget nämns sålunda som en viktig faktor, liksom att de partiaktiva upplever sig ha lärt sig åtskilligt och utvecklats som individer genom sitt engagemang.

Alla de partimedlemmar som här intervjuats gör skäl för att kallas demokratins trotjänare. Det gäller aktiva såväl som passiva medlemmar, men i första hand naturligtvis de förra. Som framgått är de i regel också medvetna om detta; även om de inte använder detta högtravande begrepp – vilket i sammanhanget skulle te sig tämligen skrytsamt – är det alldeles uppenbart att de värderar sina egna insatser i just sådana termer: demokratin anses förutsätta den typen av

medborgare som de själva faktiskt är. Det skulle dock behövas fler partiaktiva, hävdas det genomgående av såväl de aktiva som de passiva. Partierna skulle behöva vitaliseras.

Vi skall nu närma oss materialet från ett nytt perspektiv: var finns kärnan i de partiaktivas motiv och föreställningar? Finns det någonting som i en mer grundläggande mening kännetecknar samtliga fall vi studerat?

Med hjälp av den datasammanfattningsmetod som i litteraturen brukar kallas för *väsensmetoden* är alltså syftet i detta kapitel att söka fånga och blottlägga partikrisens fundamentala kännetecken (Eneroth 1984:157). Resultatet blir att datamängden sammanfattas i en eller flera väsenstyper. En väsenstyp består av en för alla fall av företeelsen *gemensam* kombination av kvaliteter – eller också kan företeelsen beskrivas med hjälp av ett antal *alternativa* väsenstyper, vilka var och utgörs av en grupp fall med en för varje grupp unik och särskiljande kombination av kvaliteter.

Gemensamma kvaliteter

Det finns fyra egenskaper och/eller attityder som är gemensamt för samtliga partiaktiva.

1) För samtliga partiaktiva är det utomordentligt *viktigt att kunna påverka* samhället. Och nästan samtliga anser sig dessutom ha inflytande. Vissa menar dock att man måste ha realistiska förväntningar: politik beskrivs som ett lagarbete och det handlar om att som en i mängden, tillsammans med ett stort antal aktiva, vara med och bestämma. Men de ser detta som möjligt endast inom ett politiskt parti. Vissa av dem är eller har varit aktiva även inom olika enfrågegrupper eller intresseorganisationer och de menar att det inflytande som kan utövas inom ramen för dessa är ringa jämfört med det inflytande som deras partiengagemang ger. Det är endast partierna som ser till helheten, konstaterar man, och det är en förutsättning om man vill vara med och påverka samhällsutvecklingen. Men då krävs det samtidigt att man förstår hur ett politiskt parti fungerar, att man måste ha tålamod och vara beredd att kompromissa, ha samarbetsförmåga etc. Det som enligt de partiaktiva kännetecknar många av dem som hoppar av från politiska uppdrag är just avsaknaden av en sådan förståelse. De flesta av de partiaktiva är s.k. *föreningsmänniskor;* de uppskattar formerna för det politiska arbetet. Två kvinnor är emellertid kritiska till just det formmässiga; de menar att det är onödigt många och

långa sammanträden, och att det på dessa möten är alldeles för vanligt förekommande att äldre medelålders män breder ut sig och försöker göra sig märkvärdiga för att på så vis tillfredsställa sin personliga fåfänga.

2) De partiaktiva är genomgående aktiva människor – s.k. *handlingsmänniskor.* Inte sällan är de engagerade också i andra sammanslutningar och sammanhang. Några säger sig helt enkelt sakna förståelse för den typen av passivitet som människor i allmänhet visar prov på när det gäller samhällsfrågor. En sådan passivitet anses skadlig. Ingen vill visserligen göra gällande att de passiva är "sämre medborgare", men av de resonemang som förs råder knappast någon tvekan om att det är detta man egentligen, innerst inne, anser. Sålunda framhålls att det är "mycket viktigt" att man som medborgare engagerar sig i samhället; det är en *skyldighet. "Man kan inte överlämna ansvaret på någon annan"*, ty *"då har man ingen rätt att komma efteråt och klaga"*. Till bilden hör också att de partiaktiva är drivande och målinriktade människor, som genomgående är duktiga på att uttrycka sig. De har stor vana av och tycker om att tala om politik och argumentera för sina åsikter.
3) En samsyn finns när det gäller *demokratisynen*. Det handlar för det första om hur man definierar begreppet demokrati. Det finns en mycket tydlig procedurorientering. Man skall verka inom ramen för det existerande demokratiska systemet när man vill påverka; civil olydnad och andra utomparlamentariska aktioner av spektakulär karaktär fördöms (mer eller mindre bestämt). På frågan varför de valt att engagera sig just i ett politiskt parti svarar samtliga att demokrati är styrelse genom partier. Demokratin är – och måste i allt väsentligt vara – representativ. Att tänka sig en representativ demokrati utan partier låter sig helt enkelt inte göras. Den partipolitiska kanalen betraktas således som den primära för medborgarna. Men samsynen om demokratin tar sig – för det andra – också uttryck i en ganska positiv bedömning av demokratins tillstånd i Sverige. Ingen säger att tillståndet är perfekt; medvetenheten om de problem som demokratin brottas med är tvärtom stor. Men många menar att den domedagsliknande debatt som förs inte har sin grund i den verklighet de själva är verksamma inom. På frågan hur de anser att demokratin fungerar i dagens Sverige väljer många att relativisera sin bedömning: i jämförelse med andra länder fungerar den svenska demokratin bra, menar man.
4) Slutligen kännetecknas de partiaktiva av att de i hög grad *värdesätter den speciella sociala gemenskap som uppstår i det politiska arbe-*

tet. Detta är inte det mest grundläggande motivet bakom deras engagemang, men för många har denna sociala aspekt spelat en betydelsefull roll när det gäller att motivera sig inför ett fortsatt engagemang. Genom det politiska engagemanget har de lärt känna många nya människor, med vilka de känner stark samhörighet och gemenskap. Det politiska arbetet anses därigenom ha bidragit till ett rikare och meningsfullare socialt liv. Det är ingen tvekan om att detta engagemang utgör en central del av de partiaktivas identitet.

Detta är alltså vad som förenar de partiaktiva: de har hög påverkansbenägenhet och en förvissning om att man påverkar samhället effektivast som aktiv i ett politiskt parti; de är över huvud taget aktiva och handlingsorienterade som individer och anser att deras engagemang är en förutsättning för en fungerande demokrati; de anser inte att det finns något realistiskt alternativ till den representativa demokratin (och följaktligen inte heller till ett system där inte partierna har en central roll), och den representativa demokratin anses i allt väsentligt – i motsats till vad som ofta hävdas – fungera väl; och de uppskattar, slutligen, den sociala interaktion som engagemanget ger. Det politiska engagemanget upplevs kort sagt som meningsfullt.

Vid sidan av dessa gemensamma kännetecken finns betydande variationer när det gäller att mer distinkt fastställa engagemangsmotiv och inställning. Vi avslutar därför denna kartläggning av demokratins trotjänare genom att urskilja sex distinkta arketyper av partiaktiva och partimedlemmar. Arketyperna konstrueras genom att olika särdrag hos intervjupersonerna stiliseras. Det är viktigt att understryka att dessa arketyper är teoretiska konstruktioner, s.k. analytiska idealtyper, som inte nödvändigtvis behöver finnas i verkligheten. Ingen intervjuperson behöver således ha samtliga de kvaliteter som ingår i idealtypen; denna är i stället att betrakta som en slags karikatyr vars avsikt det är att inrymma en lång rad av snarlika fall. Arketyperna är inte heller alldeles avgränsade från varandra; en intervjuperson kan uppvisa kvaliteter som gör att vederbörande i vissa avseenden liknar flera arketyper samtidigt. Men beroende på vilken kvalitet som dominerar är det ändå möjligt att inplacera dem i en särskild kategori (Eneroth 1984, s. 149 ff.).

Den enda egentliga vägledningen är att det gäller att fånga det

typiska, det särpräglade, för de olika kategorier som urskiljs i materialet. Visserligen måste dessa fall vara så verklighetstrogna att de *skulle* kunna finnas i verkligheten, men det är inte något krav att så är fallet.

Metoden kan därför också kallas för "karikatyrmetoden" eftersom den i sin form påminner om den metod vi i vardagssammanhang ofta använder när vi sammanfattar våra observationer om olika företeelsers kvalitativa egenskaper och kännetecken. När vi talar om en person som en "typisk storstadsbo" vet vi naturligtvis att det finns ganska betydande variationer mellan de personer som bor i storstäder. Trots detta är vi, när vi hör detta begrepp, i stånd att föreställa oss hur denna person – "storstadsbon " – är eller inte är när det gäller värderingar och livsstil.

Målsättningen med idealtypsmodellen är alltså inte att åstadkomma en total kartläggning av den studerade företeelsens samtliga kvaliteter, utan att utmejsla ett antal egenskapskategorier som återspeglar det centrala, det fundamentalt kännetecknande, för företeelsen ifråga (Eneroth 1984:149 ff.).

Arketyp 1: Idealisten

En första arketyp är *idealisten*. Högre mål än den egna karriären, den personliga tillfredsställelsen och bekvämligheten vägleder idealistens politiska engagemang. Ordet *uppoffring* faller sig naturligt, när man skall ge karakteristik åt denna arketyp.

Fyra intervjupersoner (nr 1, 7, 11 och 13) motiverar på olika sätt sitt medlemskap och/eller engagemang i termer av *pliktskäl*. Samtliga menar att det politiska systemet, av funktionella skäl eller på grund av legitimitetsskäl, förutsätter att människor är medlemmar och/eller engagerade i partier. Trots att de har mycket att göra i sina civila yrken och trots att de anser sig åsidosätta familjelivet är de, eller har varit, verksamma som fritidspolitiker i flera år. De ser sitt engagemang som en form av "politisk värnplikt i demokratins tjänst". Några karriärambitioner finns inte. Tvärtom, samtliga förklarar sig ha klargjort tydligt att de inte är lockade av några positioner.

Politiskt engagemang måste ske av oegennyttiga skäl, förklarar en av dessa intervjupersoner (nr 1). Man är *förtroendevald*, betonas det. Detta implicerar att politiska uppdrag är av annan karaktär än andra uppdrag. Politik skall inte vara ett yrke. De s.k. broilertendenserna beskrivs därför som ett hot mot demokratin. Att människor tidigt i livet blir heltidsarvoderade politiker anses vara till skada såväl för dem själva, som individer, som för systemet. De verksamma måste av

såväl verklighetsförståelseskäl som av personliga trygghetsskäl ha förankring i en civil karriär. Landet har länge skötts på ett inkompetent sätt, förklarar han vidare, och sticker inte under stol med att han i kraft av sin erfarenhet från näringslivet är i besittning av en sådan kompetens och respekt att han kan bidra till att förbättra situationen. Han ser sitt politiska engagemang som en uppoffring för gemensamma ändamål. Någon politisk karriär, eller position, är han inte under några omständigheter intresserad av. Men sådana strävanden är generellt sett alltför vanliga i det politiska livet, anser han.

En annan av dessa idealister säger sig vara en *"desillusionerad demokratiromantiker"* (nr 7). Med demokratiromantiker menar hon att demokratin blir tom på sitt innehåll om den inte också *utövas*. Som medborgare har man ett ansvar för samhället, understyker hon. Särskilt gäller det de *"politiskt orienterade"* medborgarna även om det egentligen är alla medborgarnas gemensamma ansvar att engagera sig. Att hon är desillusionerad kommer sig av en frustration över mötesformer och den kraft som politiken tar från hennes övriga liv. Bara den som varit aktiv politiskt vet hur svårt det är med demokrati i praktiken, suckar hon.

Samma typ av resonemang förs av den tredje av dessa idealister. Han är dock passiv själv, men eftersom demokratin är ifrågasatt menar han att alla politiskt intresserade medborgare borde bli medlemmar i något parti. Det är helt enkelt ett sätt att manifestera stöd för demokratin. Partier som saknar medlemmar blir tomma skal, menar han. De lakas ur på sin demokratiska kraft och förlorar sin legitimitet. För egen del är han kritisk till åtskilligt av den politik hans eget parti bedrivit, men har ändå – av just detta principiella skäl – valt att kvarstå som medlem.

Kärnkraften, säger en fjärde idealist, är ett hot mot människoartens överlevnad och detta hot kan bara avvärjas om många människor engagerar sig politiskt. Hon är emellertid också desillusionerad och säger sig ha förstått att det inte är möjligt att göra så mycket som hon från början hade hoppats på. Frustrationen över det politiska systemets tröghet är stor hos henne, större än hos någon annan i urvalet. Hon tvekar dock inte om huruvida engagemanget är värt priset. Det är självklart att arbeta politiskt, även om man har aldrig så begränsat inflytande, menar denna trotjänare.

Vad som är gemensamt för dessa intervjupersoner är att det definitivt är oegennyttiga motiv som dominerar deras medlemskap och engagemang. Genomgående gäller att de är *pliktmänniskor*. Därav det idealistiska draget: de är beredda att "offra" dyrbar tid för att arbeta politiskt, även om det i något fall råder osäkerhet om det leder

någonstans i resultatmässig mening. De fullgör sin samhälleliga värnplikt, och denna värnplikt skänker en djup tillfredsställelse. Även den passive medlemmen, som är kritisk till det egna partiet, upplever sitt förhållandevis begränsade stöd som meningsfullt: *"Det känns bra ändå, att vara med".*

Arketyp 2: Ideologen

Ideologen har det gemensamt med idealisten att denne vägleds av ett högre mål i sitt engagemang än att på olika sätt uppnå personliga fördelar. Det är inte en lockelse att göra politisk karriär som gjort vederbörande till politiker. Men i motsats till idealisten är det inte med hänsyn till det politiska systemets fortlevnad som ideologen engagerar sig. Det är inte någon medborgerlig "plikt" som ligger till grund för det politiska engagemanget. Ideologen talar däremot gärna om sina *värderingar* och argumenterar övertygande, med intensitet om principiella frågor. Han eller hon "brinner" för sin övertygelse och gör i så måtto ett kompromisslöst intryck. Det handlar med andra ord om ett *passionerat förhållningssätt till det politiska uppdraget.*

Tre personer i urvalet (nr 2, 14 och 16) motiverar sitt politiska engagemang i sådana termer att de bör betecknas som tydliga ideologer. De brinner för en ökad *rättvisa*. Samtliga har utpräglade vänsteråsikter; en är socialdemokrat, en vänsterpartist och en är verksam i ett lokalt parti som står långt till vänster. Sverige beskrivs av dessa tre intervjupersoner som ett utpräglat klassamhälle. Indignerat talar de om "klassamhällets orättvisor", men också om "könsmässigt förtryck" och om hur självklart det är för dem att *göra något,* om dock ändå så litet för att bidra till ett bättre samhälle. Att passivt och stillatigande åse orättvisor och förtryck är otänkbart, menar de.

Även vissa av de borgerliga intervjupersonerna har ideologens kännetecken. En kristdemokrat talar således gärna om familjens viktiga betydelse i dagens *rotlösa samhälle* och om behovet av *fasta normer.* En fp-kvinna är indignerad över *manssamhället* och delar således vänsterideologernas kritik mot könsrelaterade orättvisor.

Arketyp 3: Resultatpolitikern

Resultatpolitikern kännetecknas av att han eller hon är starkt handlingsorienterad och vill se snabba, konkreta resultat. Resultatpolitikern *tänker pragmatiskt,* inte ideologiskt. Han eller hon kan i och för sig finnas inom samtliga partier men tenderar i första hand att söka

sig till lokala partier av "kommunens väl"-karaktär. Det är nämligen det lokala territoriets problem som står i förgrunden för resultatpolitikerns uppmärksamhet. (I detta urval, skall tilläggas. Självfallet finns det resultatpolitiker också på nationell nivå.) Politik handlar om att hitta *"bra lösningar som fungerar praktiskt"*. Det kan inte ske om man har ideologiska skygglappar för ögonen, framhålls det. Hos resultatpolitikern finns föga förståelse för ideologiska utsvävningar. Sådana uppfattas som "teoretiska" i meningen verklighetsfrånvända. Ideologier avskärmar och fördunklar omdömet.

Det är alltså särskilt de båda intervjupersoner som är verksamma i lokala partier (nr 5 och 6) som kan beskrivas som resultatpolitiker i mer renodlad form. De karaktäriserar också sig själva som handlingsmänniskor – *"det enda viktiga är att nå resultat"*. En tydlig alienation inför den – som det uppfattas – överdrivet ideologiska debatten på kommunalpolitisk nivå ger sig också till känna på det sätt som beskrivits. Kritiken bär i vissa avseenden tydliga populistiska drag – *"det snackas väldigt mycket på en del håll"*.

De är också starkt kritiska till de traditionella partiernas sätt att fungera. De anses inåtvända och toppstyrda. Denna toppstyrning ger sig till känna, menar man, såväl i förhållande till den centrala partiorganisationen som i själva det sätt på vilket dessa partiers lokalavdelningar arbetar. Osjälvständigheten gentemot den centrala nivån är påfallande och innebär att man på det lokala planet ofta hamnar fel på grund av att man ser alla problem genom sina ideologiska glasögon. Den hierarkiska organisation man tillämpar i det lokala partiarbetet hämmar kreativiteten hos många "backbenchers", hävdar man vidare. Många grästrotspolitiker, som inte släpps fram, uppfattas vara bittra och frustrerade.

En centerpartist uppvisar tydliga drag av denna arketyp (nr 8). Han tror att många har en felaktig bild av politikens förutsättningar. *"Folk tror inte det går att påverka, men om de visste vilka möjligheter som finns till det på det lokalpolitiska planet"*, säger han. Han radar upp exempel på hur han och hans partikamrater kunnat nå viktiga, konkreta resultat inom kommunalpolitiken. Han medger att det finns en toppstyrning inom det egna partiet, men han tror inte att den är lika påtaglig som den är inom andra partier.

Arketyp 4: Den lojale trotjänaren

Den lojale trotjänaren är en äldre eller medelålders partiaktivist som *under lång tid varit verksam i partiorganisationen*, ofta – åtminstone

under vissa perioder – på mindre attraktiva och statuspräglade poster. I likhet med idealisten har inte den lojala trotjänaren några karriärmotiv. Den lojala trotjänaren är alltså den trägne arbetaren i partiorganisationens vingård, som *troget och lojalt* – dock inte nödvändigtvis okritiskt – verkar för sitt partis intressen. Trotjänaren gör vad vederbörande blir tillsagd att göra. Uppstår en vakans i styrelsen ställer trotjänaren upp, trots att han/hon redan redan har suttit i styrelsen och har ett stort antal uppdrag. Han eller hon lever också en stor del av sitt sociala liv inom partiorganisationens hägn; det är i den hans/hennes bästa vänner finns.

Tre intervjupersoner uppvisar dessa drag (nr 4, 8 och 10). De har varit medlemmar i många år – i ett fall nästan i ett halvt sekel. De har haft många uppdrag, men aldrig något av toppkaraktär. De har inte några personliga karriärambitioner inom politiken, men tycker om att utöva inflytande i sakfrågor. De har många vänner i partiföreningen och de deltar flitigt i de sociala aktiviter som anordnas. De trivs med sitt politiska engagemang; rollen som politiker utgör en viktig del av deras personliga identitet.

Arketyp 5: Karriäristen

Nästan samtliga som intervjuats värjer sig för att bli betraktade som karriärister. Dock finns även sådana; den femte arketypen kallas således *karriäristen*. Utmärkande är ett öppet redovisat intresse för olika uppdrag. Den svenska politiska kulturen sätter dock bestämda gränser för på vilket sätt detta intresse tillåts framträda. En stark uppdragshunger bör kamofleras bakom en falsk blygsamhet, annars riskerar man att hamna utanför denna gräns. Man söker inte höga poster, däremot står man till förfogande om man får en förfrågan; man ställer upp.

Karriäristen *arbetar hårt* – och försöker göra omvärlden uppmärksam på detta. Det sista är inte minst viktigt. Karriäristen *försöker resa monument*. Det är alltså viktigt att synas, och framför allt att de resultat men presterar syns. På möten och sammanträden talar karriäristen mycket, även i sådana frågor där han/hon inte besitter några kunskaper. Karriäristen anstränger sig också hårt för att bygga personliga nätverk. Kontakter är hårdvaluta i politiken.

Att endast en (nr 15) av de 16 partiaktiva som intervjuats bär drag av denna arketyp är knappast förvånande mot bakgrund av den rådande kulturen. Den som verkar allt för angelägen att komma fram stöter snart på patrull. Med personvalet kan detta så småningom

komma att förändras, men i den extremt particentrerade politiska kultur som ännu finns i svensk politik är karriärister i den mening som här beskrivits främmande fåglar.

Arketyp 6: Postgiromedlemmen

Den passive medlemmen kan beskrivas som en *postgiromedlem* som en hänsyftning till den ekonomiska transaktion denne medlem en gång per år begår då medlemsavgiften betalas in. Relationen till partiet består i stort sett endast i att postgiromedlemmen åtnjuter den information som i vissa sammanhang distribueras i form av massutskick. En betydande del av denna information tar dock vissa av de passiva postgiromedlemmarna till sig.

Passiviteten är inte fullständig, postgiromedlemmen röstar alltid. Vederbörandes emotionella band till partiet är starka (hög partiidentifikation). Han eller hon talar också ofta om politik med vänner och bekanta; på middagar, på arbetet, vid köksbordet. Det politiska intresset är starkt.

Några möten besöker dock inte postgiromedlemmen. Det främsta skälet är tidsbrist. Men att som medlem ändå kunna stödja det parti man sympatiserar med känns viktigt.

Tre intervjupersoner har en profil av detta stiliserade slag (nr 3, 9 och 11). De framhåller samtliga vikten av att vara medlem i något parti, särskilt i en tid då demokratins institutioner ifrågasätts. Medlemskapet känns meningsfullt. Att de inte är aktiva beror på att tiden inte räcker till. Det är arbete och familj som prioriteras.

Noter

[1] En norsk studie från början av 1990-talet visade att drygt hälften av de norska partiernas medlemmar inte deltog i något partiarrangemang under det år som studien gjordes (1990). Skillnader fanns emellertid mellan olika partier. Partier på vänsterkanten hade de aktivaste medlemmarna. Mest passiva var Høyres medlemmar: nästan 80 procent av dessa var helt passiva (Heidar 1994).

7 Alternativt politiskt engagemang

I det förra kapitlet konstaterade vi att de partiaktiva genomgående ser partiväsendet som den främsta kanalen för medborgarinflytande. En representativ demokrati anses förutsätta vitala partier. Utan partier, ingen demokrati. Andra organisationer kan, menar man, möjligen komplettera partierna som förbindelselänkar mellan medborgarna och den politiska makten, men det handlar i grunden om en ytterst en marginell roll.

Är partiernas kris också demokratins kris?

Med ett sådant perspektiv blir naturligtvis partiernas kris analog med demokratins kris. Men ett sådant resonemang kan naturligtvis problematiseras. Bara för att medborgarna vänder de politiska partierna ryggen behöver naturligtvis inte demokratin ta skada, kan man hävda. Visserligen är partiväsendet den främsta kanalen för medborgarinflytande i en representativ demokrati, men det finns också andra. Sålunda brukar medborgarnas deltagande i föreningslivet generellt tillmätas en stor demokratisk betydelse. Ett sådant deltagande sägs vara en skola i demokrati; medborgarna lär sig samarbeta och ta ansvar för gemensamma angelägenheter. Det anses också ge upphov till förtroende medborgarna emellan och därmed är ett vitalt föreningsliv med en populär term en förutsättning för det sociala kapitalet i samhället (Putnam 1996). Förtroendet gör att människor vågar samarbeta och inte ensidigt styras av det kortsiktiga egenintresset. Det uppstår goda cirklar: förtroendet leder alltså till att det sociala kapitalet växer, och detta kapital har den egenskapen att det växer desto mer man använder det genom att samarbeta med andra. Avgörande är enligt Robert Putnam inte att de medborgerliga sammanslutningarna har ett uttalat politiskt syfte. Att sjunga i en kör eller att delta i en fågelskådarklubb kan vara tillräckligt för att den nödvändiga solidariteten och samhällsandan uppkommer. Det viktiga är

dock att de aktuella föreningarna är vad Putnam kallar för "öppna". Med detta avses att vem som helst kan bli medlem. Motsatsen är "slutna" grupper och föreningar, vars själva existensberättigande motiveras av exklusion. I slutna grupper är sammanhållningen mellan medlemmarna stark men samtidigt frodas intolerans gentemot det omgivande samhället. Sådana sammanslutningar anses av Putnam inte vara till gagn för uppkomsten av socialt kapital.

Intresset för sambandet mellan medborgarnas engagemang i föreningslivet och en vital demokrati är emellertid inte nytt inom samhällsvetenskapen. När Alexis de Tocqueville rapporterade om sina iakttagelser från det tidiga 1800-talets Amerika framhöll han just det omfattande engagemanget i föreningar av olika slag som det utmärkande för vad han såg som det "mest demokratiska landet" på jorden i "närvarande tid" (Tocqueville 1844). Över huvud taget har inom sociologin betydelsen av intermediära grupper, som fostrar och skapar ansvarskänsla, betonats såsom demokratiskt oumbärliga (Segerstedt 1939).

Det har i diskussionen om demokratins hälsotillstånd gjorts gällande att medborgarnas engagemang i samhällsfrågor, tvärtemot vad många hävdar, är mer omfattande än tidigare – men att det tar sig andra uttryck. Många intensivt politiskt engagerade individer ser det som mer meningsfullt att vara aktiv i exempelvis en aktionsgrupp än ett politiskt parti. Ett sådant engagemang, som är mer fokuserat mot en speciell fråga, anses nämligen erbjuda större möjligheter att påverka, och det motsvarar också i andra avseenden den moderna, eller kanske snarare, postmoderna, människan – vars affektiva orientering mot politiska partier blir allt mindre – bättre (se Bäck & Möller 1997, s. 290 ff.). Partiernas kris – och enligt vissa förestående hädanfärd – skulle därmed vara mindre bekymmersam ur demokratisk synvinkel. Den fråga som står i blickpunkten i föreliggande kapitel är vad som kännetecknar de medborgare som engagerar sig i politiskt adekvata sammanslutningar. På vilket sätt skiljer sig deras motiv, attityder och arbetssätt från partiorganisationernas trotjänare? Kan också dessa individer, som arbetar med samhällsfrågor utifrån andra utgångspunkter, karakteriseras som demokratins trotjänare?

Organisationsmedlemskap och demokrati

Sverige är ett av de länder i världen där det omfattande organisationsdeltagandet brukar framhållas som någonting kännetecknande. Uttryck som "organisations-Sverige" och "folkrörelse-Sverige" har

varit vanligt förekommande. Endast ett fåtal medborgare har stått helt utanför organisationslivet. De allra flesta svenskar har varit medlem i flera organisationer.

Det rika organisationsväsendet har, från de utgångspunkter som ovan redovisades, beskrivits som en demokratisk plusfaktor. Samtidigt har dock de verkligt aktiva varit ganska få. Det sammantaget höga medlemsantalet kan alltså inte på ett självklart sätt tas till intäkt till att organisationsväsendet berikar demokratin. En avgörande fråga är naturligtvis *varför* man väljer att engagera sig. Sociologisk forskning har visat att den positiva bild av svenskarnas engagemang som målas upp i olika sammanhang kan ifrågasättas (Blomdahl 1990). En etablerad bild, som i hög grad kan sägas vara officiellt sanktionerad,[1] är att svenskarna är ett folk som vill ta eget ansvar för olika verksamheter i närsamhället, som vill uppleva gemenskap, söka kunskap och bilda opinion för olika idéer.

Dock kan mer krassa och konkreta orsaker till medlemskap tänkas. Sålunda har fler människor blivit *tvingade* att bli medlemmar i föreningar; det gäller exempelvis dem som bor i bostadsrättslägenheter och automatiskt tvingas bli medlemmar i en samfällighet, men det gäller också sådana fall där medlemskapet är nödvändigt för att kunna komma i åtnjutande av en idrottsanläggning eller för att få rabatter av olika slag. Ytterligare ett skäl är att man vill få tillgång till information. Alla dessa skäl kan tala för ett medlemskap, men inte nödvändigtvis för ett djupare engagemang. Då det kunnat beläggas att den ökande andelen föreningsmedlemskap har ägt rum i just föreningar av detta slag – idrottsrörelsen har vuxit kraftigt i motsats till exempelvis de idébaserade folkrörelserna (Blomdahl 1990) – kan det ifrågasättas om det rika föreningslivet i Sverige verkligen innebär ett tillskott för demokratin. Om man inte, som Putnam, menar att det sociala kapitalet kan skapas i stort sett inom alla typer av organisationer.

Förenings-Sverige knakar i fogarna?

I en undersökning framgår också att bilden förändrats till det sämre under det senaste decenniet. Andelen medlemskap har minskat: 1987 var den genomsnittlige svensken medlem i 3,21 föreningar, 1997 var motsvarande siffra 3,05. Nedgången är tydlig men knappast dramatisk. Den andel som står utanför föreningslivet är oförändrad, nedgången beror på att gruppen med många medlemskap minskar; de verkliga föreningsentusiasterna blir alltså färre. Vad som är värt att framhålla är dock att också antalet aktiva föreningsmedlemskap

minskar: 1987 var varje svensk i genomsnitt aktiv i 1,13 förening, tio år senare hade denna siffra sjunkit till 0,89 (Petersson m.fl. 1998, s. 63 ff.). Utvecklingen gav upphov till en dyster reflektion:

> Utvecklingen när det gäller föreningsengagemang överensstämmer med stagnationen och nedgången i politiskt deltagande, särskilt aktiviteter inom de politiska partierna. Den lilla grupp som bär upp organisationslivet har blivit ännu mindre. Nedgången aktualiserar frågan var den nedre gränsen går för det folkrörelseideal som bygger på att många medborgare frivilligt engagerar sig i organiserad samverkan. Föreningssverige börjar knaka i fogarna (Petersson m.fl. 1998, s. 68).

SNS-statsvetarna är som framgår bekymrade. Det sociala kapitalet sägs erodera, vilket leder till negativa konsekvenser för samhället i dess helhet. Om utvecklingen fortgår i samma riktning som den gjort det senaste decenniet reduceras "demokratins beslutsprocess till isolerad och kortsiktig intressekamp". Men "lobbyism kan inte ersätta dialog" (Petersson m.fl. 1998, s. 69).

Vad man i detta sammanhang gör – det gäller såväl Putnam som SNS-statsvetarna – är att man helt enkelt postulerar att engagemang i föreningslivet genererar vissa demokratiska värden (förtroende, inflytande, tolerans, solidaritet, förmåga att samarbeta och kommunicera etc). Men man kan självfallet inte bara ta för givet att så är fallet. Det är rimligen en empirisk fråga som måste prövas från fall till fall huruvida föreningsengagemang resulterar i en demokratisk medborgaranda. En kvalitativ åtskillnad bör till att börja med göras mellan olika föreningstyper. Ett engagemang i en nazistisk organisation eller i en kriminellt orienterad motorcykelklubb leder naturligtvis till att man som medlem upplever gemenskap och kommer i åtnjutande av någon form av social interaktion, och att man möjligen också lär sig att kommunicera och samarbeta. Men därmed befrämjar naturligtvis inte engagemanget demokratin.

Detta är knappast kontroversiellt. Därmed är det följaktligen inte självklart att medborgarna, genom att deltaga aktivt i demokratiskt uppbyggda organisationer, utvecklar den typen av medborgaranda som förutsätts vara till gagn för demokratin.

I detta kapitel riktas uppmärksamheten mot vad det är som ger upphov till en sådan anda och hur den tar sig uttryck i olika sammanhang. Genom att analysera 19 djupintervjuer med individer som samtliga är aktivt engagerade i partipolitiskt neutrala men politiskt orienterade eller relevanta organisationer är ambitionen att blottlägga de mekanismer som är av betydelse i sammanhanget. Genom att kartlägga *motiv*, *arbetsformer* och *attityder* hos dessa individer är det för-

hoppningsvis möjligt att på ett mer kvalitativt plan beskriva några ytterligare arketyper av demokratins trotjänare, i dessa fall verksamma utanför partiväsendet.

Urvalsprincipen är den om kritiska test: genom att studera sådana fall av en företeelse där man kan förvänta sig vissa givna kvaliteter kan man, i den mån man inte finner dessa förväntade kvaliteter, starkt ifrågasätta den teoretiska förförståelse som funnits. Med andra ord: om inte ens dessa individer, vars engagemang i varierande utsträckning äger rum inom organisationer som har uttalat politiska syften, uppvisar de demokratiska egenskaper som man inom forskningen förväntar sig skall uppkomma när medborgarna frivilligt deltar i föreningslivet, är det knappast troligt att dessa egenskaper finns i någon annan föreningsverksamhet heller. Vidare: genom att utsätta dessa fall av den förväntade företeelsen för en ingående granskning är det förhoppningsvis möjligt att – givet att man nu verkligen finner prov på denna företeelse – säga något betydelsefullt om vilken typ av medborgare som demokratin är i behov av.

En grov indelning av de organisationstyper som de 19 individerna är verksamma inom leder fram till tre huvudtyper: traditionella folkrörelser, lokala aktionsgrupper och sociala proteströrelser.

Traditionella folkrörelser

De traditionella folkrörelsernas roll i det svenska styrelsekicket är väl dokumenterad. När man tidigare talat om "organisations-Sverige" och den svenska folkrörelsekulturen är det just de gamla folkrörelserna från sent 1800-tal som åsyftats. Det är de många människornas engagemang i dessa som betraktas som en stor demokratisk tillgång på det sätt som ovan beskrivits.

Två kvinnor, 67 respektive 28 år gamla, företräder de båda traditionella folkrörelser som finns representerade i urvalet – Röda Korset och IOGT-NTO. Motivet för engagemanget är i båda fallen att hjälpa andra. I det förra fallet (Röda Korset) väljer intervjupersonen att citera ur Röda Korsets stadgar när hon ombeds förklara varför hon är aktiv i organisationen: *"Att hjälpa och förhindra mänskligt lidande"*, *"hjälpa utsatta människor oavsett vilka de är"*. Och när den yngre av de båda, som representerar nykterhetsrörelsen, får frågan vilket motiv hon har för sitt engagemang svarar hon:

> – Jag vill förändra världen! Jag tror att det jag gör spelar roll, även om jag kanske inte får uppleva en förändrad värld under min livstid beträffande de här frågorna. Men jag är ändå övertygad om att de timmar jag lägger

> ner på det här spelar roll [...] Jag är övertygad om att det blir bättre om det sups och knarkas mindre [...] Det är för många barn som får stryka på foten på grund av att föräldrarna super, det är för många som omkommer i trafiken på grund av alkoholpåverkan, det är för många som blir missbrukare (nr 31).

Dessa intervjupersoner känner alltså en ytterst stark motivation i sitt engagemang att hjälpa andra människor. De har båda framträdande positioner i sina organisationer och arbetar hårt – på ideell basis. De delar vidare grundinställningen att man som medborgare har en moralisk skyldighet att engagera sig för andra människor. *"Det är vår skyldighet att engagera oss"*, svarar en äldre kvinna som under lång tid varit aktiv i Röda Korset. Men många är lata, anser hon. Avsaknaden av engagemang är skrämmande, menar hon. På frågan om det är viktigt att människor engagerar sig i samhällsfrågor svarar hon:

> – Ja, det är klart. Vart skulle det ta vägen om människor intre brydde sig om samhällsfrågorna? Visst skall man engagera sig, men detta håller på att förändras. Inte bara själva engagemanget utan också attityden "att vad grannen gör skiter jag i". Så var det inte förr. (Intervjupersonen berättar om två händelser som hon själv bevittnat under senare tid och som illustrerar denna förändrade samhällsmoral.) De här två händelserna fick mig att tänka: hur fostrar vi våra barn egentligen? Man får ju ingen respekt för det som inte är ens eget. Det är ju där vi är i dag. Och det här handlar om att engagera sig. Ser jag någon som klottrar eller gör något och jag då bara går förbi tar jag inget samhällsansvar. Sedan finns det situationer då det är våld med i bilden och man inte törs (nr 27).

Orsakerna till den bristande medborgarandan står således att finna i människors lathet och i ett allmänt moraliskt förfall. Intervjupersonen ser roten till denna dystra utveckling i ett minskat samhällsengagemang. En avgörande omständighet är att den fostran som medborgarna tidigare fått inom ramen för ideellt folkrörelsearbete anses ha försvunnit. Människor intresserar sig i allt högre grad enbart för den egna livssituationen; man struntar i andra. Solidariteten vittrar därmed sönder i samhället. Detta försvagar demokratin, anser hon.

Ett liknande synsätt finns hos den yngre kvinnan. Hon är sedan många år är engagerad i IOGT-NTO. Redan som 14-åring blev hon medlem i nykterhetsrörelsen. Det var ett ställningstagande, berättar hon, som föll sig naturligt eftersom hon hade behov av att få engagera sig på ett sätt som var till nytta för andra och hon blev övertygad om att samhället skulle bli betydligt bättre om droganvändningen minskade. Så här svarar hon på frågan om det är viktigt att människor engagerar sig i samhällsfrågor:

– Ja, jag tror nästan det är meningen med livet. Så länge vi kommer att leva tillsammans med andra människor så måste det nog finnas gemensamma regelverk, normer, värderingar osv. Och då måste vi alla vara delaktiga. Men engagemang är väldigt relativt. Det kan utövas på en högre eller lägre nivå i samhället. Men alla bör verka efter sin förmåga (nr 31).

Problemet är emellertid att *"i vissa grupper så har man ingen relation till makten"*. Alltför många känner utanförskap, vilket är förödande. Detta utanförskap gäller dock inte henne själv. Hon har ett starkt politiskt självförtroende, beskriver sig själv som driftig, politiskt intresserad och kunnig. Hon har under lång tid varit inne på tanken att engagera sig i ett politiskt parti, men upplever partierna samtidigt som alltför stängda.

– Men jag känner också att mitt liv inte räcker till. Jag känner ibland att jag inte hinner jobba, för att jag skulle vilja jobba mer ideellt. När man tittar i sin kalender och ser att man jobbat 30 timmar ideellt och 40 timmar på jobbet, då inser man att det inte är så konstigt att man är trött. Jag hinner inte sova, äta osv. Jag känner ett enormt engagemang i hjärtat. Alltså jag skulle kunna jobba hur mycket som helst med de här frågorna. Det är möjligheterna som knäcker mig (nr 31).

Detta starka engagemang finns hos fler i urvalet. De intervjupersoner som står i fokus i detta kapitel har det gemensamt att de är idealister som verkligen brinner för det ändamål som deras engagemang kretsar kring. Genomgående lyfts också en annan drivkraft fram som en viktig förutsättning för detta intensiva engagemang: den sociala gemenskapen i organisationen. Detta uttrycks på följande sätt av den nyss citerade eldsjälen:

– En väldigt viktig faktor för mitt engagemang är att det är en trivsam social miljö. Och att man gemensamt tar ansvar för att det är en social miljö som är öppen, något jag tror många föreningar, oavsett organisation, är dåliga på. Man blir väldigt lätt ett slutet socialt sammanhang (nr 31).

Formen för engagemanget är i båda dessa fall kopplad till verksamhetsformer av ytterst traditionellt slag. *Hederligt folkrörelsearbete* är en term som återkommer vid flera tillfällen hos den yngre kvinnan. Även i samband med att hon beskriver vad som annars brukar kallas för lobbyism: *"vi försöker knyta kontakter i partier, vara där och hålla föredrag, skicka information och så. Ja lite lobbying, eller rättare sagt hederligt folkrörelsearbete"*. Termen "folkrörelse" förekommer också hos den andra kvinnan. I båda organisationerna bedrivs verksamheten efter traditionella riktlinjer, något som den yngre av de båda

intervjupersonerna upplever som delvis problematiskt. Hon skulle gärna se en förnyelse, inte minst för att organisationen i ökad utsträckning skall attrahera yngre människor.

> – Den här organisationen och dess struktur kan man om man varit med ett tag som jag. Men det är ju däremot helt absurda strukturer att förstå och komma underfund med om man som t.ex. 30-åring kommer och vill engagera sig. Det skulle då nästan behövas en kurs bara för att lära sig det. Det är just det här jag vill försöka motverka (nr 31).

Såväl Rödas Korset som IOGT-NTO är idérörelser: det är attityder, normer och värderingar hos medlemmarna som ligger till grund för engagemanget (Engberg 1986). Nu riktas uppmärksamheten mot en helt annan kategori av organisationer: de lokala aktionsgrupperna där det snarare är medlemmarnas (gemensamma) intressen som motiverar engagemanget.

Lokala aktionsgrupper

Alltfler av de politiskt intresserade medborgarna engagerar sig i lokala aktionsgrupper av olika slag. Sammanlagt 70 000 medborgare beräknas i slutet av 1990-talet vara aktiva inom ramen för ca 3 700 lokala utvecklingsgrupper, byalag, intresseföreningar, sockengrupper, framtidsgrupper etc. Detta engagemang anses ha bidragit till att förnya den lokala demokratin i flera avseenden. Det har sålunda hävdats, att kommunsammanläggningarna skapade ett tomrum som i sin tur öppnade för en revitalisering av den lokala demokratin. Kulturgeografen Ulla Herlitz skriver i en annan rapport till Demokratiutredningen:

> Det politiska systemet lade ner sig självt. På landsbygden och i mindre tätorder skapades ett demokratiskt underskott, ett tomrum, utan att det fylldes med något annat [...] Tomrum är till för att fyllas [...] Också det demokratiska tomrummet kommer att fyllas. Genom en successiv förändring av kommunens administrativa område till allt större enheter har ett demokratiskt underskott uppstått (Herlitz 1999, s. 414 f.).

Ett nyckelord bakom detta engagemang är som vi skall se *identitet*. Detta resultat anknyter till Herlitz slutsats: de som har makt i det lokala territoriet saknar identitet i detta, menar hon, och samtidigt har de medborgare som känner identitet inte någon makt.

Intervjupersonernas resonemang verifierar denna iakttagelse. Endast i det lokala territoriet, där det finns möjlighet till överblick och där det föreligger en närhet i olika avseenden – till besluten och

mellan människorna – är identitet möjlig, menar de. Demokratin måste därför i huvudsak vara baserad på ett lokalt perspektiv. Ett annat nyckelord är *misstro* mot traditionella och etablerade kanaler, inte minst partier. Misstron är inte lika påtaglig hos alla, men den finns, i en eller annan form. Partiengagemang lockar inte (med något enstaka undantag). Från partiernas sida upplevs dock inte dessa aktiviteter som ett hot. Som vi sett i föregående kapitel tycks partiföreträdarna snarare vara benägna att betrakta byalagen som en kompletterande kanal för folkviljans förverkligande. Men återigen är det i en ytterst begränsad utsträckning man tänker sig att denna komplettering sker. Det är partierna som – enligt de partiaktiva – skall vara demokratins huvudrollsinnehavare.

När vi i det här sammanhanget använder begreppet lokala aktionsgrupper avses alltså såväl byalag som intresseföreningar verksamma i det lokala territoriet vars syfte det är att tillvarata en viss grupps intressen med avseende på exempelvis kön eller etnicitet. Spännvidden blir därför ganska betydande när det gäller typ av organisation. Sammanlagt nio intervjupersoner representerar sådana lokala aktionsgrupper.

By- och stadsdelsföreningar

Fyra intervjupersoner är verksamma i by- och stadsdelsföreningar vars syfte det är att rent allmänt värna det lokala territoriet: *Sörmjöle byutveckling* (nr 28), *Arbetssugen* (nr 29; föreningen organiserar tre stora byar och ett antal småbyar), *Bevara Skarpnäck* (nr 33) och *Tomtebo Stadsdelsförening* (nr 34). Gemensamt för dessa intervjupersoner är en kritisk syn på centralplanering och centralistiska lösningar, idealet är den lokala självstyrelsemodell som prövas på prov i Svågadalen. Endast en omfattande decentralisering kan leda till att medborgarna blir mer motiverade att delta i politiken, menar man. Och ett sådant deltagande anses av demokratimässiga skäl vara helt nödvändigt:

> – Man skulle sträva efter att lägga ut så mycket som möjligt av besluten [...] Rikspolitiken behövs ju för vissa stora övergripande frågor helt klart. Men de lokala frågorna, de lokala besluten, de borde kunna delegeras ut mycket, mycket mer. Byföreningen skulle på något sätt kunna ta över ansvaret för en hel del saker. Då skulle man få ett mycket bättre engagemang. [...] För mig är demokrati där besluten fattas på väldigt lokal nivå så långt det är möjligt. De som berörs av besluten skall själva vara med och besluta.

(I): Tycker Du att man är en sämre medborgare om man inte engagerar sig?

– Ja. Sämre är ett elakt uttryck, men man är faktiskt skyldig att engagera sig. Men man måste inte vara en dålig medborgare om man inte engagerar sig. En del är blyga och törs inte. Det får man acceptera. Men de som är direkt lata, dem tycker jag lite sämre om (nr 28).

Det är ingen tvekan om att dessa eldsjälar har svårt att respektera oengagerade människor. Få uttrycker emellertid detta lika rakt som föregående intervjuperson. Frågan kan sägas inbjuda till ett avståndstagande svar – att direkt säga att oengagerade människor är "sämre medborgare" har en elitistisk och möjligen anti-demokratisk implikation. Även om man nu anser detta gäller det att svara "politiskt korrekt". *"Nej, jag tycker inte att man är sämre, men då har man inte rätten att klaga heller"*, säger en intervjuperson (nr 34). Det finns två förhållningssätt man som medborgare kan ha till samhället, menar en annan (nr 33). Det ena är att *"roffa åt sig så mycket som möjligt och sedan leva gott, helt isolerad från andra"*. Det andra är att *"man tillsammans med andra försöker göra någonting, så man kan få en trygg, trevlig och bra tillvaro. Det enda sättet att göra detta är att engagera sig"*.

Vad vi ser prov på här är en dubbelriktad "vi-och-dom"-känsla hos en del engagerade individer: å ena sidan en misstro mot politiker och maktetablissemang, å andra sidan ett uppenbart men i regel kamouflerat förakt för den enligt deras mening alltför utbredda apatin inför samhällsfrågor. I båda fallen handlar det om ett "vi-och-dom"-perspektiv, där "vi" representerar det goda. Det gäller de båda folkrörelseaktivister vi inledningsvis stiftade bekantskap med, det gäller dessa lokalaktivister och det gäller – som vi snart skall se – de som engagerat sig inom ramen för olika proteströrelser. Att det på ett tydligt sätt finns ett "vi" och ett "dom" gör att förutsättningarna för identifikation är goda. Engagemanget erbjuder därmed någonting socialt meningsskapande. Tydligast är misstron mot de passiva och oengagerade. Ett sådant beteende förstår man helt enkelt inte, det strider mot deras egna referensramar. Eldsjälarna vill dock i regel inte skryta med sina egna insatser, men de är alldeles definitivt tillfredsställda med dessa. I sina egna ögon är eldsjälarna i organisationerna demokratins trotjänare i minst lika hög grad som de partiaktiva är. Förmodligen mer, eftersom många av dem misstror politikernas engagemangsmotiv. Många tror att politiker i allmänhet drivs av starka karriärinstinkter.

Arbetsmetoderna skiljer sig åt mellan intervjupersonerna inom denna kategori. Medan några organisationer är mer orienterade mot att samarbeta med de politiker och tjänstemän som företräder kom-

munen är andra mer konfrontationsinriktade; i det förra fallet kan en resultatinriktad pragmantism, en samarbets- och förhandlingsstrategi, urskiljas, i det senare handlar det däremot om en medianpassad opinionsbildningsstrategi.

> – Nej, vi är inte såna människor att vi tar media till hjälp om det är sånt som inte fungerar. Däremot skickar vi ut pressmeddelanden och bjuder in media när saker och ting skall belysas. Alltså om vi har studiegrupper, eller om vi vill att de skall skriva om bygden, men vi går inte ut till pressen som påtryckningsmedel [...] Vi vill inte ha konfrontation, utan vi vill ha samverkan mellan alla (nr 29).

Samverkan är alltså nyckelordet hos denna intervjuperson. När hon diskuterar vad demokrati betyder för henne utvecklar hon de normativa impliaktionerna av samarbetsstrategin:

> – I byagemenskapen diskuterar vi oss fram till en gemensam lösning som gagnar alla, och det är styrkan i det [...] Demokrati för mig är att folk har möjlighet att säga sin mening [...] samverkan är det enda som gäller om man skall komma någonstans. Det går inte att börja slåss, då blir man överkörd. Det är inte det som är meningen med demokrati. Där skall alla människor få komma till tals. *Alla* människor skall ha en chans att säga sin mening och sedan skall man lösa det gemensamt, genom *samverkan,* inte genom konfrontation. Orsaken till det minskande politikerförtroendet är att politiker inte lyssnar på fotfolket, om jag får använda det uttrycket [...]Det största engagemanget finns på lägre nivå där varje människa får ta mer ansvar för sitt eget liv, sin egen utveckling och för bygdens, byns eller kvarterets utveckling (nr 29).

En tydligare kontrast än följande uttalande kan svårligen tänkas:

> – En vanlig sketen demonstration bryr sig inte massmedia om. Det måste vara något mer spektakulärt (nr 33).

Intervjupersonen är aktiv i *Bevara Skarpnäck*, en proteströrelse i en Stockholmsförort som kämpar mot de kommunala nedskärningarna. Förutom flera omfattande namninsamlingar har flera spektakulära aktioner genomförts i samband med stadsdelsnämndens öppna möten. En gång bars en likkista in under sammanträdet; i denna slog man ett antal spikar för att illustrera hur nämnden agerat på ett sätt som aktionsgruppen uppfattade vara till nackdel för stadsdelen. Vid ett annat tillfälle hoppade man upp på sammanträdesbordet och viftade med fanor som det stod "Bevara Skarpnäck" på. Polisen inkallades, vilket enligt intervjupersonen vittnar om att politikerna i nämnden inte respekterar yttrandefriheten. Den mest uppmärksammade aktionen genomfördes efter att den borgerliga majoriteten i Stock-

holms Stadshus beslutat om att sänka skatten med 40 öre. Intervjupersonen berättar:

> – De här (senaste) nedskärningarna stämde nästan på öret med skattesänkningen. Då kom vi på att vi betalar *tillbaka* pengarna! Vi inledde kampanjen med att betala tillbaka 40-öringar samtidigt som vi lämnade över namnlistor till Cederschiöld. Han trodde att vi bara skulle komma och lämna över namnlistorna. Men vi ringde till TV och sa att vi inte bara skulle lämna namnlistorna utan också betala tillbaka pengarna. Vi växlade in 1 000 kronor i 50-öringar, sedan tog vi bort två 50-öringar bara för att de skulle få det lite svårare. Sedan kom vi dit med en stor säck som vi slängde upp på bordet och sa att det här är en återbetalning av den sänkta skatten.
>
> *(I): Var det här era egna pengar?*
>
> – Ja. Sedan har vi fått tag på postgironummer, internnummer i Stadshuset, som vi delar ut till alla i Skarpnäck. Där kan de skicka in, det är lätt att räkna ut, det är ca 50 spänn i månaden. Då tänkte vi att det här kan bli ett problem för dem (politikerna i Stadshuset) att redovisa de här pengarna (nr 33)

Intervjupersonen pekar på ett i hans ögon anmärkningsvärt demokratiproblem som är relaterat till systemet med stadsdelsnämnder. Han finner det stötande att stadsdelsnämndernas politiska sammansättning inte avspeglar valresultatet i stadsdelen. Den *"folkvilja som genomförs är den som finns inne i stan"*. Medan det finns borgerlig majoritet i Stadshuset är det en kompakt vänstermajoritet i den egna stadsdelen.

Den sista intervjupersonen (nr 34) i denna kategori är verksam i *Tomtebo Stadsdelsförening* i Umeå. Det är en välmående medelklassdominerad stadsdel som av intervjupersonen beskrivs som *"Umeås lilla guldfågel"*. Strategin är att påverka genom att utnyttja personkontakter: *"vi jobbar väldigt mycket mot enskilda tjänstemän på Umeå kommun"* . I något fall har man också utnyttjat de goda relationerna som några i föreningen har med vissa journalister. Föreningen sägs ha varit framgångsrik när det gäller att tillvarata stadsdelens intressen: *"det är lätt att få gehör för våra krav"*. I sin ungdom var denna intervjuperson aktiv i ett politiskt ungdomsförbund och är därför, enligt egen bedömning, väl förtrogen med de normer och oskrivna spelregler som präglar det politiska livet. Ett partipolitiskt engagemang framstår i dagens läge emellertid ytterst avlägset, säger hon. Spelet i politiken avskräcker. Onödiga låsningar och brist på sunt förnuft kännetecknar det politiska arbetet i alltför hög utsträckning. Hon

säger sig ha svårt att förstå vad som en gång i tiden fått henne politiskt aktiv. Skrattande konstaterar hon att *"det nog var för att det var så snygga pojkar"*.

Lokala protestgrupper

Tre intervjupersoner är aktiva i lokala påtryckningsgrupper av mer temporär och avgränsad karaktär; de aktuella grupperna har bildats i syfte att motarbeta trafikplaner.

Umeå Delta- och Skärgårdsförening bildades som en proteströrelse mot Banverkets förslag att dra den s.k. Bottniabanan rakt på ett sätt som innebar stora förändringar för Umeåälvsdeltat. De två intervjupersoner som är verksamma i denna förening (nr 25 och 26) menar att förutom att det i sak var en, enligt deras bedömning, dålig lösning så var den demokratiska processen stötande. De drabbade kände sig överkörda. 800 personer anslöt sig till föreningen. Kännetecknande för dessa medlemmar är enligt en av de båda aktivisterna att *"alla på något sätt har ett egenintresse"* i frågan (nr 25). Den andra vill dock vidga perspektivet: *"det är ett otroligt övergrepp på norra Europas största deltaområde. Både ett övergrepp på naturen i deltat och på min närbaro där"* (nr 26). Men utöver de direkt drabbade – de som bor i området eller har fritidshus där – är också deltat Umeås största fritidsområde. *"En vanlig sommardag är det säkert 2 000 människor bara i den övre delen av deltat"*. Det är därför *"lätt att få människor att engagera sig"*(nr 26).

Föreningen har varit framgångsrik. Man har fått gehör för sitt krav att fler än ett alternativ på bansträckning skall utredas och att det därefter – när utredningen är färdig – skall beredas möjlighet för medborgarna att på något sätt säga sin mening. Aktiviteten har varit mycket omfattande: påtryckningar mot de politiska partierna, offentliga möten, namninsamlingar, flygbladsutdelning, mobilisering av vetenskaplig kompetens, opinionsbildning via medier etc. Samtidigt hade man draghjälp av den uppmärksammade skandalen vid Hallandsåsen, *"den gav medvind"* (nr 25).

Erfarenheterna dessa båda intervjupersoner har från detta projekt är blandade. Å ena sidan har de alltså varit framgångsrika och uppnått ett viktigt delmål (utredning av fler alternativ). Så här uttrycker sig en av de båda aktivisterna:

> – Det har ju varit personlighetsutvecklande på många sätt och vis att engagera sig så här [...] Enormt stärkande på många plan. Man tar ju med sig det i massa andra situationer. Man tänker "jag kan ändra mitt

liv", "jag kan byta jobb", "jag kan flytta". Alltså, det blir ju mycket vidare vyer när man tror att man kan påverka någonting. När man törs ringa upp KS-ordföranden och säga vad man tycker i stället för att bara ta emot och gnälla (nr 25).

Å andra sidan menar hon att också demokratins brister blivit uppdagade:

– Demokrati betyder ju att även folk på gräsrotsnivå skall bilda sig en uppfattning, tycka och kunna påverka. Det är ju inte bara ett krav på människor att de skall ta ställning. Det är ju också ett krav på att dom skall ha en *chans* att ta ställning [...] att folk har tröttnat på politiker och blivit soffliggare beror på att de inte tror att de har någon beslutanderätt (nr 25).

E4-gruppen kämpar för att E4:an genom Umeå inte skall sträcka sig över Röbäcksslätten – en av Sveriges största jordbruksslätter. Arbetet har varit framgångsrikt. Regeringen gav nyligen E4-gruppen rätt i dess kritik mot Vägverkets ekonomiska och miljömässiga beräkningar. Aktionsgruppen har framförallt agerat genom påtryckningar gentemot centrala beslutsfattare, men har också organiserat namninsamlingar och dylikt. Man har också fått positiv uppmärksamhet i medierna.

Gruppens representanter har träffat flera olika jordbruks- och kommunikationsministrar, två generaldirektörer, två vägdirektörer – *"dom har varit ständigt bearbetade"*, förklarar en av de drivande i gruppen. Men det räcker inte med att bara trycka på, menar han. Man måste visa på brister som finns i handläggningen av frågan. Sådana brister finns i regel, anser han, och de kan vara mer eller mindre betydelsefulla. Finns det inte några formella eller andra brister man kan rikta uppmärksamheten mot är man däremot chanslös, tror han. Han har svårt att dölja sin cynism när han påstår att det saknar betydelse huruvida det finns en stark folklig opinion.

– Du stoppar inget enbart för att många inte tycker om en sak. Så enkelt är det inte, va [...] det enda som kan stoppa den (Vägverkets plan) är att det föreligger brister i själva planen, tekniska grejor alltså (nr 35).

Konflikterna mellan å ena sidan aktionsgruppens och å andra sidan kommunens och Vägverkets företrädare har varit omfattande. De ansvariga politikerna har enligt en intervjuperson som varit aktiv i aktionsgruppen (nr 35) visat prov på en närmast monumental brist på lyhördhet. Ett kommunalråd påstås vid ett möte ha sagt att *"det här är sådant som vi sköter internt inom kommunal förvaltning, det har*

folket ingenting med att göra". Intervjupersonens inställning till denna attityd är naturligtvis fördömande:

> – Jag menar, med den inställningen, det måste ju vara något av politisk harakiri. Det kan inte annat än reta folk. Jag menar, då har Du ju direkt omyndigförklarat allihop som Du förväntar Dig skall lik förbannat rösta på Dig. [...] om man så demonstrativt visar att man inte behöver lyssna, då har man ju fan ingen rätt att hålla på med politik egentligen (nr 35).

En av de drivande i gruppen förklarar att det gått prestige i frågan, vilket ses som djupt olyckligt. Han befarar att det alternativa vägsträckningsförslag som arbetats fram inom gruppen inte kommer att utredas:

> – Det går nog inte att uttrycka saken på något annat sätt än att vi har vunnit. Det är ju så helt enkelt. Skulle vi briljera eller glänsa och ha roligt med dem, så att säga, det skulle strö fruktansvärt mycket salt i såren. Då går det ännu mer prestige i det.
>
> *(I): Är det prestige i det?*
>
> – Ja, tacka för det! Jag menar, att ett sådant här litet amatörgäng slår hela expertisen på fingrarna, det är ju fruktansvärt pinsamt. Där sitter högavlönat folk på heltid, som har jobbat med det här i tio år. Vi tar det på kvällstid, va, lediga stunder, och slår dem! Det är grymt (nr 35).

Intervjupersonen resonerar på ett principiellt plan om olika former av påverkansstrategier. Protestgrupper av detta slag får ju av lätt insedda skäl karaktären av en samling utvecklingsfientliga, kategoriska nej-sägare. I E4-gruppens fall menar han att det inte varit fråga om det. Han betonar att trafikproblemen måste lösas och att gruppen utarbetat ett eget förslag på vägsträckning. Man har alltså inte bara kämpat mot någonting, understryker han.

> – Det beror på hur man ser det – ifall man kämpar för eller kämpar emot. Det är ju så att så länge Du tror att Du kan påverka något, då kämpar Du i regel för någonting. Men då Du har gått över en gräns där Du märker att här har man aldrig tänkt att lyssna, då måste Du ju faktiskt enbart kämpa emot (nr 35).

De demokrativärden forskarna tillskriver engagemang i föreningslivet brukar framför allt gälla sammanslutningar av mer reguljär karaktär. Ett värde som tillit – det sociala kapitalets främsta kännetecken – förutsätter, hävdas det, en viss långsiktighet i verksamheten. Just genom att det är fråga om upprepade möten genereras sammanhållning och solidaritet mellan gruppmedlemmarna. De aktionsgrupper som här uppmärksammats har emellertid varit temporära samman-

slutningar. Inriktningen har varit konkret och avgränsad: att stoppa trafikplaner. Ändå kan man konstatera att flera av de demokrativärden som man inom forskningen brukar tillskriva organisationer uppkommit. Det gäller inte minst det politiska självförtroendet. De medborgare som stått i fokus för denna framställning har – inte utan viss förvåning – upptäckt att det faktiskt går att påverka. Dessa erfarenheter beskrivs som *enormt stärkande* och *personlighetsutvecklande*.

Stödföreningar

En somalisk flykting är aktiv i *Somaliska föreningen i Umeå*. Han är akademiker och arbetar som lärare, och motiverar i första hand sitt engagemang med att han vill motarbeta den diskriminering av somalier som han menar förekommer. Samtidigt vill han bistå sina landsmän med råd och stöd i olika situationer. Eftersom föreningen baserar sig på etnicitet kan den betecknas som en identitetsrörelse (Engberg 1986). Föreningen är dock framför allt en intresseförening. Många somaliska flyktingar har placerats i Umeå och *"då, när vi blev så många, tyckte jag att vi skulle behöva starta en förening som kan hjälpa våra barn och äldre"* (nr 17). Alla somalier i staden är medlemmar. Föreningen har minst två sammankomster i månaden; dessa beskrivs som välbesökta. En viktig del i verksamheten utgörs av den sociala samvaron. För denne intervjuperson är engagemang någonting självklart:

> *(I): Tycker Du att man är en sämre medborgare om man inte engagerar sig?*
>
> – Ja, det tycker jag faktiskt, eftersom det påverkar ens liv [...] Utan engagemang kan man inte utveckla sig som människa heller, och inte utveckla sitt land. Engagemang, det är något människorna behöver (nr 17).

En 22-årig kvinnlig universitetsstudent är engagerad i kvinnojouren *Alla Kvinnors Hus i Stockholm*. Hon vill göra en insats för kvinnor som utsatts för misshandel. Den främsta uppgiften är att hjälpa kvinnor i akuta situationer, men organisationen deltar även i debatten och bedriver intensiv påtryckningsverksamhet gentemot politiker på olika nivåer. *"Det ger jättemycket att kunna hjälpa människor. Det känns jättebra"*, förklarar hon:

> – Det känns väldigt bra att kunna göra någonting för andra. Ibland så känns det som att det blir väldigt självcentrerat när man pluggar. Jag ville göra någonting för någon annan också. För de här kvinnorna, de är väldigt utsatta.

(I) Känner Du att Du kan göra någonting?

– Ja, det tycker jag faktiskt. Många gånger så blir man ju väldigt frustrerad, då det t.ex. är många misshandlade kvinnor som aldrig lämnar sina män utan det slutar med att de blir mördade. Men vi räddar ju samtidigt livet på flera. Och har man lyckats med en, så är ju det bra. Jag har ju inte gjort så väldigt mycket ännu, men de som jag hittills har pratat med de har jag nog hjälpt lite i alla fall (nr 32).

Även för denna intervjuperson är engagemang någonting självklart. Hon uppger sig ha ett starkt politiskt intresse, hon anser att samhället behöver förändras i en rad avseenden och känner behov av att medverka till detta. På frågan varför hon inte engagerar sig i ett politiskt parti svarar hon:

– Det är lättare att engagera sig så här i en enskild fråga, som man verkligen brinner för. Men jag är jätteintresserad av politik så jag skulle nog kunna tänka mig att engagera mig i ett parti också (nr 32).

Sociala proteströrelser

Kännetecknande för vår tid är att det politiska engagemanget tar sig helt nya former – det handlar inte sällan om lösliga, informella nätverk, vars deltagare ofta har ambitioner av ytterst temporär karaktär, men där det ändå finns en gemensam identitet som ligger till grund för engagemanget. Begreppet *social rörelse* åsyftar sådan strukturer. Ibland har också begreppet *nya sociala rörelser* använts. Engagemang, protest och identitet är de mest centrala nyckelorden när man försöker karakterisera de individer som deltar i dessa rörelser (Diani 1992).

Åtta intervjupersoner är aktiva i sammanslutningar som här klassificerats som sociala proteströrelser: *Antisexistisk front* (nr 18, 19 och 20), *Fältbiologerna* (nr 21), *Greenpeace* (nr 24), *Kampanjgruppen mot McDonalds* (nr 22), *Antirasistiskt nätverk* (nr 23), *Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök* (nr 30).

Dessa individer är i samtliga fall ganska unga – den äldsta (nr 19) är 27 år – och genomgående är de intensivt engagerade för de målsättningar som deras sammanslutningar verkar för. Genomgående är det också universella och globala mål man verkar för, fast i det lokala territoriet. Man tycks ha anammat devisen "tänk globalt, agera lokalt". För en av de båda miljöaktivisterna i urvalet är målet exempelvis att *"rädda världen"* (nr 24).

Vidare är det redan vid en första anblick slående att notera en

annan gemensam nämnare, nämligen det mediala arbetssättet. En huvudstrategi för dessa proteströrelser är i samtliga fall att med hjälp av mer eller mindre spektakulära aktioner fånga mediernas uppmärksamhet och på det viset nå ut med budskapet till de många människorna. Det är med opinionsbildning man vill uppnå sina mål.[2]

Vad som är påtagligt för dessa individer är det utomordentligt starka engagemanget. I lexikalisk mening kan man genomgående tala om *militanta* aktivister i den meningen att samtliga är stridbara, polemiska och ytterst målmedvetna. De tvekar inte om att ta strid för sina målsättningar. Det politiska engagemanget har också i extremt stor utsträckning sin grund i en anti-etablissemangsperception.

Inställningen till arbetsmetoderna skiljer sig dock åt på ett principiellt betydelsefullt sätt. Medan några är beredda att utan minsta tvivel gå utanför de råmärken som lagen anger för att nå sina målsättningar, anser andra att man inte skall överskrida lagen. Vissa, som personligen inte kan tänka sig att använda sådana metoder, har ändå en viss sympati för dem så länge det inte är våldsamma metoder som åsamkar skador på människor och egendom. Det är just på denna punkt som skillnaderna mellan de olika sammanslutningarna ger sig till känna. I några fall kan man tala om *högmilitanta aktionsgrupper* i den meningen att de aktiva är ytterst stridbara och beredda att utan minsta tvekan överskrida det rättsligt sanktionerade fältet i sina strävanden – även om det exempelvis innebär att egendom skadas. I övriga fall, där man huvudsakligen opererar inom lagens råmärken, men i princip kan tänka sig att överskrida dessa, handlar det om *lågmilitanta aktionsgrupper.*

Högmilitanta aktionsgrupper

Kampanjgruppen mot McDonalds är liksom *Anti-sexistisk front* en "hemlig" sammanslutning som arbetar informellt och nätverksmässigt. Ingen formaliserad organisation existerar följaktligen i något av fallen; på ett principiellt plan förkastas också av båda organisationernas representanter tanken på en sådan. En fundamental utgångspunkt är nämligen att undvika hierarki, vilket anses svårt i en formell organisation. Organisation leder till oligarki, hävdade Robert Michels i ett av samhällsvetenskapens verkligt klassiska arbeten i början av detta sekel (Michels 1983 [1915]). Dessa individer refererar förvisso inte till Michels i sina resonemang, men i argumenteringen för en platt och informell organisationsstruktur uttrycker de sig på ett sätt som vore de Michelskännare av högsta klass. Att välja representanter

anses sålunda meningslöst; i samma ögonblick folket gör detta har folket för gott lämnat ifrån sig makten. Därav följer också en stark aversion mot det existerande samhällets form av demokrati. Dagens "parlamentariska demokrati" fördöms kategoriskt. Det handlar bara om skendemokrati, menar man.

En strävan att undvika toppstyrning och hierarki, och över huvud taget att arbeta informellt och nätverksinriktat, finns också inom övriga protestgrupper. Till stor del är detta av allt att döma en konsekvens av att det är unga människor som bär upp dessa organisationer. Om det är någonstans man bör ha möjlighet att finna prov på postmoderna, anti-auktoritära värderingar bör det rimligen vara i denna typ av sammanslutningar.

Dock skiljer sig alltså karaktären på arbetsmetoderna för såväl veganernas som anti-sexisternas del från de övriga protestgrupperna i urvalet. Eller snarare kan man säga att motiveringen av valet av arbetsmetoder skiljer ut de högmilitanta från de lågmilitanta aktionsgrupperna. Arbetsmetoderna i de förra fallen är präglade av ett starkt samhällshat och ett tydligt inslag av utanförskap. De fyra intervjupersoner som är verksamma inom dessa sammanslutningar uttrycker i samtliga fall stark avsky mot samhället. De ser inga förutsättningar att få gehör för sina målsättningar inom ramen för de existerande samhällsstrukturerna. För att nå resultat måste de använda vad som kallas för "utomparlamentariska metoder". Dessa metoder är dock långtifrån harmlösa. Att det finns tydliga inslag av illegala metoder i deras verksamhet upplevs helt naturligt. *"Lagarna är till för dem som tjänar på det"*, säger en 27-årig kvinna när hon ombeds motivera sin positiva inställning till civil olydnad. De som tjänar på de existerande lagarna är, menar hon, *"människor som tjänar på exploatering av både människor och djur – företagare, överklass, övre medelklass, typ tjänstemän"* (nr 19). Det är detta samhällshat som legitimerar illegala metoder. Här är ytterligare två exempel:

> – Jag undviker gärna själva begrepper civil olydnad. Det känns som att... enligt min definition så tänker jag på plogbillsaktivister som stannar kvar på brottsplatsen och tar sitt straff. Det har jag ingen förståelse för över huvud taget. Det dom gör genom att stanna kvar och ta sitt straff, det känns mer som att de erkänner det system som vi i dag har, de lagar vi har [...] det samhället jag strävar efter skulle aldrig kunna uppnås genom parlamentarisk demokrati, eftersom det bygger på representation (nr 20).

> – Jag tycker att brottslighet är ett uttryck för en politisk ståndpunkt.
>
> *(I): I vilket sammanhang är brott en politisk handling?*

– Ja, det beror på. Att man stjäl, gör inbrott eller rånar banker är ju ett uttryck för att man inte respekterar samhällets lagar [...] stöld kan vara ett politiskt kampmedel.

(I): Vad tycker Du om civil olydnad?

– Det tycker jag är legitimerat [...] lagarna har skapats, använts och används av överklassen som ett sätt att kriminalisera underklassens ställning (nr 22).

Det är i samtliga fall unga personer som ingår i denna kategori av högmilitanta aktivister. Det är dock alldeles för enkelt att avfärda det starka engagemanget som ett uttryck för "ungdomligt oförstånd". En av dessa individer är som framhållits 27 år. Och medvetenheten om vad man gör är hög. Man är också beredd att betala ett högt pris, om så skulle behövas. *"Man får ju utstå ganska mycket repression om man ifrågasätter det samhälle vi har"*, konstaterar en av dem (nr 18).

Låg-militanta aktionsgrupper

Även de intervjupersoner som är verksamma inom miljörörelsen är beredda att överskrida de råmärken som lagen anger i sin kamp för *grön fred* (nr 24). Så har också skett; båda har åtalats efter att ha deltagit i en uppmärksammad aktion mot ett skogsbolag som avverkade orörd skog, inte urskog, men näst intill – *naturskog till karaktären* (nr 21).

Såväl Greenpeace som Fältbiologerna ägnar sig åt aktioner av det slag som en av de högmilitanta aktivisterna uppger sig förakta: civil olydnad där man tar sitt straff och därigenom visar att man accepterar samhällets lagstiftning. Ett sådant agerande framstod för den ovan citerade intervjupersonen som meningslöst, rentav kontraproduktivt i och med att det enligt honom bidrog till att legitimera de existerande maktstrukturerna. Så resonerar naturligtvis inte miljöaktivisterna själva. För dem är aktionerna i högsta grad meningsfulla. Så meningsfulla, rentav, att de är beredda att ta hårda straff för sina aktioner:

– Jag ångrar mig absolut inte även om de (skogsbolaget som i samband med avverkningen) nu säger att de stämmer oss på en miljon. Och det gör dom. Jaha, det är så mycket pengar så då får jag väl leva på existensminimum för resten av livet (skratt). Då är det ju lugnt, då kan jag göra hur många aktioner som helst i fortsättningen (nr 21).

Ingen av de åtta intervjupersoner som är engagerade i någon av de sociala proteströrelserna ställer sig avvisande till civil olydnad (annat än i det fallet då en av dem tog avstånd från den enligt honom urvattnade formen av civil olydnad som innebär att man frivilligt tar sitt straff). Även den intervjuperson som är verksam i lokalavdelningen av den i förhållande till övriga proteströrelser tämligen konventionella *Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök* – en 23-årig student – ställer sig positiv till civil olydnad. Trots att stadgarna i hennes organisation uttryckligen förbjuder detta:

> – Det är ingenting som Nordiska samfundet använder sig av, det får man inte göra. Gör man det i NSMPD:s namn blir man utesluten. Men som fenomen är jag inte helt ... ja, det är inte så att jag helt klart tar avstånd. Det är ett ganska svårt begrepp, vad som är civil olydnad, men i vissa fall tycker jag det är bra. Om man tittar på plogbillsrörelsen, t.ex. Den här kända aktionen mot JAS-planet. Det är ju helt icke-våld. Dom säger till i förväg, innan dom skall gå in på området. Det är väl mest en mediagrej, plus att dom stannar och tar sitt straff. Det tycker jag inte det finns något som helst problematik i. Det är ett bra sätt att arbeta (nr 30).

Demarkationskriteriet mellan högmilitanta och lågmilitanta aktivister tycks således gå i synen på vilken *typ* av civil olydnad som det är fråga om. Så länge det endast är fråga om att demonstrera inför medierna är det en harmlös och i grunden fullt acceptabel metod, enligt de senare. Poängen är just att det är *en mediagrej*, dvs. att syftet enbart är att få uppmärksamhet. I samma ögonblick medierna finner aktionerna ointressanta blir de således ointressanta. För de högmilitanta aktivisterna ter sig saken annorlunda. Förutom att väcka medial uppmärksamhet finner sig dessa, drivna som de är av sitt hat, också motiverade att tillgripa mer våldsamma metoder, som syftar till att förstöra egendom och på andra sätt sabotera verksamheten för dem som aktionerna riktar sig mot.

Detta synsätt finns i princip också representerat hos den intervjuperson som är verksam inom organisationen *Anti-rasistiskt nätverk* (nr 23). Skall man bekämpa rasism måste man i vissa avseenden vara beredd att spela på rasisternas villkor, menar hon. Att det även i detta fall handlar om starka passioner råder ingen tvekan om:

> – De skall inte få plats i samhället! [...] Vi river ned deras plakatuppsättningar [...] Vi tar kontakt med affärer som säljer skivor och sånt som är rasistiska, och vi går och påminner dem om och om och om igen att det skall man inte göra [...] Jag har inte varit med på någon av de här aktionerna (där anti-rasister går runt i gäng och *"håller ögonen öppna"* efter rasister) men de som varit med har berättat att man fått tag på killar på

> bar gärning, så att säga, som har satt upp plakat och sånt i rasismens syfte, och ... verkligen "diskuterat" med honom och skrämt upp honom ordentligt (nr 23).

En betydelsefull skillnad mellan anti-rasisternas och exempelvis veganrörelsens verksamhet är inte bara att den förra, vad gäller sitt syfte, har stöd i en betydligt bredare opinion, utan också i den officiella politiken. Toleransnivån vad gäller arbetsmetoderna är därför högre när det gäller en sådan verksamhet. Om en veganaktivist skulle "skrämt upp en köttätare ordentligt", eller sagt att "köttätare inte skall få plats i samhället", eller bara nöjt sig med att riva ned annonser om charkuterivaror eller att vid upprepade tillfällen ha gått runt till charkuterihandlare och gjort dem uppmärksamma på att det är högst olämpligt att sälja köttprodukter, skulle rimligen detta väckt starka reaktioner.

Låg tilltro till det politiska systemet

I samtliga proteströrelser är organisationen – i den mån en sådan existerar – genomsyrad av en icke-hierarkisk strävan. *"Ingen bestämmer. Vi har inga ledare, alla får ta ansvar för att det skall hända något"*, förklarar den 19-årige fältbiologen (nr 21). Greenpeace har en diametralt annorlunda modell, men även den är präglad av en anti-auktoritär grundsyn: *"Vi är inte en demokratisk organisation, men ändå beslutar vi tillsammans om saker och ting"* (nr 24). Organisationens nyckelord är *frivillighet*: de medlemmar som deltar i aktionerna väljer naturligtvis själva om de vill göra det. Framförallt handlar det om en resultatorienterad strävan. *"Demokrati för mig är att få till något som är bra [...] Jag tycker inte vi har någon demokrati idag"* (nr 24). Det viktiga är alltså resultatet, snarare än formen för hur beslut fattas. Det nuvarande politiska systemet anses i det avseendet vara dysfunktionellt. Det uppfattas som byråkratiskt och krångligt – *ingenting händer.*

> – De (partierna) jobbar på ett väldigt konstigt sätt, och allt skall ta så väldigt lång tid, det skall gås igenom i olika sessioner osv. Jag vill att... skall man kunna påverka någonting, så skall man göra det på en gång. Jag vill kunna se ett resultat snabbt, inte dra ut på tiden [...] Det är mycket snack och liten verkstad. Jag tycker t.ex. att de borde stoppa alla gifter, något som är fruktansvärt viktigt. Men det gör de inte, utan de säger saker som "jo, det får ni väl hålla på fram till år 2010 då". (nr 24).

Tilltron till det demokratiska systemet är ytterst låg även hos samtliga åtta intervjupersoner som är verksamma i proteströrelser. Återigen är begreppet "parlamentarismen" något av en styggelse:

> – Jag tror ju inte på parlamentarismen – över huvud taget. Jag tror inte på systemet. Jag tycker det blir så väldigt hierarkiskt och toppstyrt. Människor får ingenting att säga till om och kan inte påverka beslut som rör dem (nr 21).

Det statsrättsliga benämningen av "parlamentarismen" tycks vara okänd för de intervjuade; begreppet har karaktären av ett kodord för det existerande politiska systemet. Detta system upplevs som korrupt. Ett gemensamt kännetecken är en irritation över att dagens "parlamentariska" system är icke-responsivt och ur stånd att på ett effektivt sätt hantera de frågor som engagerar intervjupersonerna. Men det största problemet tycks vara avsaknaden av handlingskraft: *"Det är mycket snack och liten verkstad"*, som en av dem uttrycker saken (nr. 24). De byråkratiska kvarnarna maler långsamt, menar man, alldeles för långsamt. *"Allt skall ta en sån tid"*. I dessa avseenden påminner denna kritik mot det demokratiska systemets institutioner om den som de auktoritära, fascistiska och nazistiska strömningarna formulerade i mellankrigstidens Europa. Det nuvarande politiska systemet anses inte kunna lösa de svåra problemen, och därför anses det vara legitimt att ta saken i egna händer – själva målet med de aktioner man genomför är överordnat det formmässiga.

Dessa intervjupersoner understryker betydelse av att *"komma ut till fler människor"* i opinionsbildningen så att inte bara det blir *"högutbildade människor som sitter högt upp i samhällspyramiden och diskuterar kring andras problem"* (nr 19). Det är genom opinionsbildning man försöker förändra samhället. En framgångsrik opinionsbildning förutsätter, framhåller man, medial uppmärksamhet. Strategin går därför ut på att med hjälp av spektakulära aktioner få så stor uppmärksamhet som möjligt. En viss tveksamhet finns dock inför denna strategi. En av aktivisterna i en av de högmilitanta rörelserna uppger sig känna alltmer tveksamhet inför mediekontakter:

> – Ju mer tid som går känner jag att jag vill undvika all kontakt med medier över huvud taget. Jag tror att för att vi skall få ut vårt budskap så måste vi skapa nya egna medier och medier, för att sprida propaganda. För som det nu är är vi ju bara ett gäng clowner för media som de tjänar mycket pengar på att skriva om (nr 20).

Samtliga av de fyra intervjupersoner i denna kategori uttrycker som framgått en stark misstro gentemot det politiska systemet; att tala

om politikerförakt är definitivt relevant i dessa fall. Misstron gäller som framgått också den "parlamentariska demokratin":

– Demokrati för mig är att just inte bli härskad över (nr 18).

– Det är parlamentarismen som är ett hot mot demokratin, inte vi (nr 20).

– Det jag ser som ett djävligt stort problem är att demokratibegreppet är begränsat till bara det partipolitiska. Jag menar, det kallas demokrati bara för att vi får rösta vart fjärde år [...] Den här kvantitativa rösträknings-metoden, när man går och röstar vart fjärde år, så får ett parti ett visst antal röster och så får man ... ja ... demokrati helt plötsligt så här, va (skratt). Men det finns någon slags annan demokrati där det är mer som ett ansvarstagande, en social relation mellan människor där man är mer eller mindre jämlik och liksom tillgodoser människans behov och tar varandra på allvar (nr 19).

– Jag tycker att den parlamentariska demokratin är väldigt odemokratisk. Den är inte demokratisk alls. Det inflytande som vi har vart fjärde år, dvs. att välja representanter, ja – det är ingenting tycker jag (nr 22).

Ännu en gång ser vi hur begreppet "parlamentarism" används ytterst pejorativt, som någonting synonymt med icke-demokrati. När begreppet "parlamentarisk demokrati" förekommer sker detta med ironi, med tydliga anföringstecken, liksom för att framhålla den självmotsägelse begreppet innehåller: en verklig demokrati kan enligt detta synsätt inte vara parlamentarisk.

Vad avser man då med en "parlamentarisk demokrati"? Den nuvarande formen av representativ demokrati, med politiska partier som de centrala förmedlingslänkarna av folkviljan, underkänns; den beskrivs som en *skendemokrati* (nr 18).

Ett gemensamt kännetecken hos dessa åtta individer är också att de tar avstånd från de medborgare som är passiva och oengagerade i viktiga samhällsfrågor. Detta avståndstagande tar sig olika uttryck, allt ifrån ett starkt fördömande av de politiskt indifferenta, som anses vara dåliga medborgare, till ett mer förstående – men i grunden ändå fördömande – hållningssätt:

– Det är ett privilegium att vara medveten om förtryckandets strukturer och vara medveten om alla hierarkier som existerar och exploatering och allt. Det är verkligen ett privilegium, så att det går ju inte att förakta människor som inte är medvetna (nr 19).

– Förut var det så att jag blev besviken när människor inte lyssnade eller förstod när jag försökte prata om saker jag tycker är viktiga och intres-

santa. Men det är ju något slags elitism i det också, att jag liksom sätter mig över andra och säger "nu skall Du engagera Dig politiskt, Du bryr Dig ju inte ett skit". Men vi måste försöka få fler människor intresserade utan att liksom pracka på dem våra idéer (nr 20).

– Det är ledsamt att se hur människor inte bryr sig. Jag hoppas de vaknar någon gång (nr 24).

"Det går ju inte att förakta människor som inte är medvetna", säger en av dessa intervjupersoner. När hon talar om sig själv som "privilegierad" såsom varande i besittning av en alldeles särskilt väl utvecklad medvetenhet om "förtryckets strukturer" är det dock svårt att helt frigöra sig från intrycket att hon uttrycker just den form av "elitism" som en annan av de här citerade intervjupersonerna talar om. Denna inställning skall kanske inte kallas "förakt", men det är utan tvekan en nedlåtande och ytterst fördömande attityd.

Den senast citerade intervjupersonen gjorde redan som 10-åring egna protestlistor som hon skickade till fabriker som förorenade miljön. För henne är engagemanget i Greenpeace någonting som skänker djup tillfredsställelse:

– Absolut. Jag sitter inte bara hemma och klagar, utan jag gör något konkret. Och det känns väldigt bra för mig personligen. Jag trivs även med det sätt vi arbetar och med de människor som är med i Greenpeace (nr 24).

Gemensamt – och särskiljande

Den fråga som stått i blickpunkten i detta kapitel är vad som kännetecknar de medborgare som engagerar sig i politiskt adekvata sammanslutningar. Vi kan först konstatera att för de flesta av dessa 19 intervjupersoners engagemang är av den karaktären att det utan tvekar berikar demokratin på det sätt som antas i litteraturen. I några fall är det mer tveksamt. Huruvida det i dessa fall handlar om attityder och beteenden som är demokratiskt acceptabla och vitaliserande är en fråga som vi återkommer till.

Gemensamt för samtliga intervjupersoner är att det är fråga om ett *starkt engagemang*. I det avseendet finns en fördömande attityd gentemot passiva medborgare. Den är dock mer eller mindre kamouflerad.

Ingen av de intervjuade menar vidare att det engagemang som de drivs av är möjligt att på ett meningsfullt sätt kanalisera genom ett politiskt parti. I varierande grad upplever intervjupersonerna *parti-*

erna som förstelnade. Att arbeta inom ramen för en aktionsgrupp eller en folkrörelse upplevs som betydligt mer meningsfullt. Det anses ge mer resultat, vilket är viktigt i sammanhanget. Samtliga intervjupersoner är nämligen *starkt handlingsinriktade*. Ett sista gemensamt kännetecken är av social karaktär: i dessa sammanslutningar finns en gemenskap som – särskilt för de unga intervjupersonerna – är mer eller mindre starkt *identitetsskapande*.

Motivet för engagemanget skiljer sig emellertid åt på ett påfallande sätt. Skillnaden kan beskrivas med hjälp av motsatsparet universalism-partikularism. Den ena extrempunkten på en glidande skala av universella kontra partikulära målsättningar är "att rädda världen" (nr 24), den andra att av lokala intresseskäl förhindra en vägdragning (nr 35). Liksom de lokalpolitiskt verksamma individerna i föregående kapitel – alltså de som var aktiva i lokala partier – kännetecknas de intervjupersoner som är verksamma i lokala aktionsgrupper av en pragmatisk och resultatinriktad inställning. De vill nå konkreta resultat till gagn för människor i det lokala territoriet. Antingen för alla individer (by- och stadsdelsföreningarna och protestgrupperna) eller bara för vissa (stödföreningarna).

Dessa individers motiv, attityder och arbetssätt skiljer sig således inte från de partiaktivas när det gäller den handlingsorienterade attityden. Vad som skiljer är bedömningarna i *vilket sammanhang* man lämpligast och med störst framgång når resultat. För de olika individer som uppmärksammats i detta kapitel framstår partiengagemang som kontraproduktivt. Särskilt gäller detta de unga aktivisterna inom de olika proteströrelserna; dessa har i regel en alienerad syn på det politiska systemet. Den "parlamentariska demokratin" – fritt översatt det nuvarande systemet – upplevs som en styggelse. Härur följer också den mest dramatiska skillnaden mellan de olika individerna i urvalet: huruvida det är acceptabelt att agera för sin sak utanför lagens råmärken. Graden av *procedurorientering* skiljer sig således högst påtagligt. Att följa de demokratiskt beslutade spelreglerna har för intervjupersonerna inom de sociala proteströrelserna inget egenvärde. Det primära är att man når resultat. Därmed är vi framme vid frågan huruvida även dessa individer, som arbetar med samhällsfrågor utifrån andra utgångspunkter än vad de partiaktiva gör, kan karaktäriseras som demokratins trotjänare.

Demokratins trotjänare?

En viktig skillnad mellan de båda kategorier som stått i förgrunden i de båda sista kapitlen är att de som verkar inom partierna, i motsats till de aktivister som valt att engagera sig utanför partipolitiken, kännetecknas av en beredskap av att *ta ansvar för hela samhället.* Detta är två fundamentala aspekter av det partipolitiska engagemanget: dels att ta ansvar för politiska beslut, även impopulära sådana, dels att göra avvägningar och prioriteringar utifrån en mer eller mindre konsistent samhällsåskådning.

Frågan om de demokratiska implikationerna av detta snävare men nog så intensiva engagemang är dock långt ifrån enkel att besvara. För en positiv tolkning talar argumentet att allt samhällsengagemang, åtminstone sådant som inte uttryckligen strävar efter att omkullkasta det demokratiska styrelseskicket, är av godo. Redan här bör man då göra en åtskillnad mellan de proceduriellt orienterade intervjupersonerna i urvalet – *demokratianhängarna* – och övriga, som uttryckligen tar avstånd från den "parlamentariska demokratin".

Följande bedömning har gjorts i en annan rapport till Demokratiutredningen där två rörelser som tillämpar civil olydnad som kampmetod studeras, nämligen veganrörelsen och vad som kallas för "flyktinggömmarna":

> Även om djurrättsaktivisterna och flyktinggömmarna uttryckligen kritiserar politiska beslut och beslutsfattare – och ibland agerar på tvärs med beslut och lagar – menar vi att deras verksamhet kan bidra till att stärka såväl välfärdsstaten och demokratin. De slår vakt om grundläggande värden och skapar genom sin verksamhet solidaritet, vilket kan stärka välfärdsstaten. De bidrar till den kollektiva åsikts- och viljebildningen och reflexiviteten, vilket kan stärka demokratin (Hebert & Jacobsson 1999, s. 115).

Det är ett anmärkningsvärt naivt betraktelsesätt som här redovisas. Kritik mot politiska beslut och politiker tillhör om något demokratins själva livsluft, och att, som här, framställa detta som någonting i grunden stridande mot demokratin, är besynnerligt. Vad som är kärnpunkten i diskussionen är hur man skall se på lagbrott – och ibland våldsam skadegörelse – i en demokrati. Genom att företräda vissa "värden" kan man, enligt Hebert och Jacobsson dels stärka samhällsgemenskapen – solidariteten – dels bidra till ökad reflexivitet och därmed värna såväl välfärdsstaten som demokratin. Även om man bryter mot demokratiskt fattade beslut. Man kan fråga sig om detta gäller alla aktiviteter eller bara vissa "värdebaserade" (och i så fall vilka).

Argumentationen utesluter såsom det uttycks här inte mer uttalat antidemokratiska rörelser från att bli betraktade som demokratiska vitaliseringsfaktorer. Om det grundläggande kriteriet för huruvida en rörelse genom sin aktivitet bidrar till demokrati är att den ökar "reflexiviteten", är det svårt att på definitionsmässiga grunder utesluta andra mer tvivelaktiga sammanslutningar såsom demokratiskt värdefulla, så länge även dessa kan sägas bidra till "den kollektiva åsikts- och viljebildningen".

Att på ett generellt plan säga att alla typer av organisationer som uppfyller de kriterier som anges i citatet ovan berikar demokratin är enligt vår mening knappast möjligt. Ytterst är det en empirisk fråga. Vad som i detta sammanhang blivit uppenbart är att det i flera fall inom de sociala proteströrelserna finns ett starkt avståndstagande från de regler och procedurer som den existerande demokratiska ordningen baserar sig på. I några fall ter det sig berättigat att tala om demokratiförakt.[3]

En annan utgångspunkt kan vara i vems intresse man agerar. En distinktion kan göras mellan å ena sidan sådant engagemang som syftar till att hjälpa andra människor (Röda Korset, IOGT-NTO, Alla Kvinnors Hus, Anti-rasistiskt nätverk, Anti-sexistisk front samt miljöorganisationerna) och djur (veganrörelsen och Nordiska Samfundet mot plågsamma djurförsök) och å andra sidan de lokala aktionsgrupperna (utom Alla Kvinnors Hus) vars engagemang syftar till att värna det egna intresset. När syftet är att hjälpa andra snarare än sig själv framstår engagemanget åtminstone tentativt som gynnsamt för demokratin i stort.

Samtidigt baseras demokratin på föreställningen om att människor skall kunna påverka sådant som de upplever som betydelsefullt i deras egen livssituation. Just detta sägs emellanåt vara något utmärkande för den individualisering av demokratin som ägt rum under senare år: att själv eller tillsammans med andra kunna påverka det näraliggande, i den lokala vardagen. Vår bedömning är därför att inte bara de attityder och aktiviteter som förekommer inom de traditionella folkrörelserna, utan också inom de lokala aktionsgrupperna, på ett entydigt sätt är till gagn för demokratin. För sin vitalitet är demokratin beroende av engagerade medborgare – inom såväl som utom de politiska partierna.

Den typ av mothåll av det slag som de lokala proteströrelserna representerar är om något hälsosamt för de politiska institutionerna. Låt oss avsluta med att citera den jordbrukare som är verksam inom den framgångsrika E4-gruppen:

– Jag tror att det behövs sådana här grejer. Att etablissemanget tar stryk några gånger. Jag hoppas att dom åker på ännu mera stryk, då och då. Då kommer dom att lära sig att lyssna från början, innan dom kör hela processen och sedan åberopar "ja, men för fan, det var ju ett demokratiskt beslut" (nr 35).

Noter

[1] Se exempelvis Folkrörelseutredningens betänkande *Ju mer vi är tillsammans*, SOU 1987:33.

[2] Detta är också en central slutsats i Gidlunds (1978) avhandling om hur lokala, temporära aktionsgrupper agerade under åren 1965–1975.

[3] Själva avstampet i diskussionen görs i Robert Putnams (1993) vid det här laget tämligen välkända tes om hur socialt kapital uppstår i ett samhälle. Herbert och Jacobsson tycks dock i detta sammanhang ha gjort sig skyldiga till en feltolkning av Putnams arbete. Denne gör nämligen en distinktion mellan öppna och slutna sammanslutningar (se ovan s. 141 f.). Endast de förra anses av Putnam vara värdefulla ur demokratisk synpunkt. I dessa öppna sammanslutningar möts människor från olika samhällsgrupper, vilket är poängen: förståelse, tolerans och social tillit även till andra än dem i den egna gruppen uppstår som en konsekvens av interaktionen. För de slutna föreningarna gäller motsatsen. Solidariteten och gemenskapen inom sammanslutningen blir ofta stark, men detta på bekostnad av dem som står utanför. En "vi-och-dom"-känsla är själva livsluften för slutna grupper; i stället för social tillit tenderar därför intolerans mot det omgivande samhället att uppstå. Mot bakgrund av att åtminstone den ena av de båda grupper som studeras i Herbert och Jacobssons rapport – liksom flertalet av de sociala proteströrelser som här behandlats – är att betrakta som slutna finns ytterligare skäl att ifrågasätta den positiva slutsatsen beträffande dessa gruppers demokratiska betydelse.

8 Uppbrott och förnyelse

MÅSTE!
Som en skör liten fågel
Det vita håret
Händernas blåa ådror
Spetskråset i halsen
För 60 år sedan... Pionjär för kvinnorörelsen
Lantbrukarhustru, Mor
Lärarinna, Folkbildare, Författarinna ...
– Hur hann du med allt?
Förvånat betraktar hon mig:
– Det som behöver göras det måste ju någon göra!

Winnie Törnqvist, *Lyssna! Fråga! Svara!* (Bodafors: Bokförlaget Bröderna Karlsson, 1988).[1]

Denna studie har huvudsakligen handlat om hur de politiska partierna hanterat förändrade villkor för det partipolitiska arbetet under de två senaste decennierna. Med hjälp av tidigare genomförda frågeundersökningar (från 1979 och 1990) samt den nu aktuella undersökningen från 1998 till ett urval av partiernas kommunövergripande organisationer, har det varit möjligt att empiriskt kartlägga och problematisera partikrisens olika dimensioner och konsekvenser.

Till detta har fogats djupintervjuer med partipolitiskt aktiva – *demokratins trotjänare* – men även passiva medlemmar, och personer med alternativt politiskt engagemang. Detta kvalitativa angreppssätt har använts för att få ökad förståelse av hur enskilda politiskt intresserade människor i dag ser på den representativa demokratin och på partiernas roll och vidare vilken uppfattning som finns om hur det politiska engagemanget bäst bör kanaliseras.

Dessa två skilda, men kompletterande perspektiv, ger en mångsidig bild av partiernas problem och möjligheter. I detta avslutande kapitel skall vi kort sammanfatta några av de viktigaste empiriska resultaten och diskutera partiernas kapacitet till förnyelse.

Partiernas kris

En första iakttagelse är att den s.k. kanalfunktionen har hamnat i kris. Ty det finns utan tvivel dystra resultat från denna studie som ger belägg för existensen av en sådan kris; en kris som under senare tid med ökat allvar diskuterats i samhällsdebatten och bland forskare. Partierna fungerar kort och gott allt sämre som vitala demokratiska mötesplatser.

Tendenserna i fråga om medlems- och mötesutvecklingen är genomgående negativa. Sedan 1970-talet har ett betydande antal medlemmar lämnat partierna. Den största avtappningen skedde i början av 1990-talet då socialdemokraterna upphörde med den kollektiva anslutningen av medlemmar från LO. Sammantaget har partierna förlorat drygt en miljon medlemmar under det senaste decenniet, varav nästan en kvarts miljon försvann mellan åren 1992 och 1997.

Minskningen har drabbat alla partier, men särskilt de partier som brukar kallas "etablerade" har förlorat många medlemmar – detta oavsett hur bra eller dåligt dessa partier lyckats i de allmänna valen.

Partierna har även fått tilltagande rekryteringsproblem, dvs. ökade svårigheter att finna lämpliga personer som är villiga att kandidera till olika förtroendeposter. Miljöpartiet och folkpartiet är de partier som rent generellt i nuläget har de största problemen i detta avseende. Inom samtliga partier utom miljöpartiet finns problem att rekrytera kvinnor (särskilt invandrarkvinnor), ungdomar, personer som bor i glesbygd samt (i viss mån) högutbildade.

Rekryteringsproblemen har ökat sedan 1970-talet, trots att utbudet av förtroendeposter minskat i kommunerna – och fortsätter att minska, vilken borde innebära att den reella efterfrågan på kandidater sjunkit på ett markant sätt.

Även mötesutvecklingen har varit bekymmersam för partierna lokalt, vilket ger belägg för partiernas stigande problem att hävda sig i konkurrensen om människors tid och uppmärksamhet. Om detta vittnar också de kvalitativa intervjuerna. Det är tidsbrist som förklarar varför passiva medlemmar inte deltar aktivt i verksamheten. Den longitudinella jämförelsen av samma partienheter 1979 och 1998 visade en minskning av antalet mötesdeltagare på -28 procent. Minskningen har ägt rum i samtliga partier men den har drabbat socialdemokraterna hårdast (-40 procent). En jämförelse mellan de lokala partisystemen i de 50 urvalskommunerna under samma tidsperiod gav vid handen att antalet besökare minskat från i genomsnitt 42 mötesbesökare i slutet av 1970-talet, till 31 i 1990 års studie till 21 mötesbesökare i den aktuella studien från 1998. Det är alltså fråga om

en halvering under de två decennier som vi haft möjlighet att följa utvecklingen.

Lokalt har partierna alltsedan det kommunala partistödet infördes 1970 haft en hög beroendegrad av dessa offentliga medel. Detta beroende har successivt förstärkts och det tycks numera vara svårare att finna kompletterande resurser – alternativt har partierna minskat sina ansträngningar att finna sådana – till valrörelserna än under slutet av 1970-talet. I genomsnitt täcktes 75 procent av partierna verksamhetskostnader lokalt av offentliga medel valåret 1998. Moderaterna, vänsterpartiet, folkpartiet och miljöpartiet låg samtliga över 80 procent i finansieringsgrad.

Det har vidare skett en viss nedrustning i partiernas administrativa kapacitet i form av kansliresurser och anställd personal sedan slutet av 1970-talet. En resurs som partierna i hög grad kunde bygga upp genom det kommunala partistödets tillkomst.

Partikrisen är en realitet för många aktiva i partierna, men det finns även de som tar avstånd från en sådan beskrivning. I djupintervjuerna framkommer uppfattningar som går ut på att krisbilden är överdriven. Krisen beskrivs av en kvinna med ett kvarts sekel erfarenhet av partiarbete på basplanet som en "Stockholmsprodukt". Föreställningen om partikrisen bottnar enligt henne i en sorts förakt för den verksamhet som politikens "fotfolk" bedriver lokalt. Partiarbete uppfattas som någonting "gammalmodigt" av opinionsbildare i och utanför partierna, menar hon.

De flesta intervjupersonerna anser dock att läget i partierna är oroande. När de ombeds att analysera partikrisen anger de framför allt orsaker som ligger utanför den egna möjligheten att påverka (externa orsaker): internationaliseringen, mediasamhället, sociala förändringar i samhället, nya värderingar, partiernas minskade beroende av medlemmarna finansiellt och kampanjmässigt etc. Men det saknas inte självkritik. Man pekar på att formbundenheten är för stark i det lokala partiarbetet och att detta kan verka frånstötande, särskilt på unga människor med politiskt intresse. I någon mån tror man också att det är "fel" sorts människor som dras till partierna; människor som är roade av långa sammanträden och som attraheras av maktutövning. Man pekar också på den tendens till social slutenhet som finns i den egna föreningen.

Nya förutsättningar – men samma partikoncept

I slutet av 1970-talet, när den kommunaldemokratiska forskningsgruppen studerade partiverksamheten i de svenska kommunerna, pågick en omfattande strukturomvandling av samhället och i dess spår hade kommunsammanslagningar skett som fick genomgripande konsekvenser för den kommunala demokratin och för partiernas villkor. En viktig iakttagelse i dessa studier var den partipolitisering som ägde rum i de nya kommunerna och som hade den rikspolitiska ordningen som förebild (riksmodellen i miniatyr). För partiernas vidkommande innebar förändringarna även en organisatorisk centralisering och byråkratisering – effekter som förstärktes genom de resurser som tillfördes genom det kommunala partistödet.

Under de 20 år som gått har samhällsförändringarna fortskridit och vissa nya inslag har utvecklats. Till de mer påtagliga under denna tid hör internationalisering, den europeiska integrationen och det ökade omvärldsberoendet som i hög utsträckning förändrat den ekonomiska och politiska kartan. Under denna period har Sverige även blivit medlem i EU. Konturerna av informationssamhället har blivit tydligare genom ökad medialisering, snabbare kommunikationer och ökad IT-användning. De partier som vi studerar 20 år senare i samma kommuner vistas i allt mindre grad i miljöer som politiskt kan betraktas som en "riksmodell i miniatyr". Den lokala variationen har ökat och politiskt syns detta bland annat i ökningen av antalet lokala partier och uppluckringen av blockpolitiken på kommunal nivå.

Partierna verkar samtidigt i miljöer som blivit allt mindre styrbara och förutsägbara. Medierna har flyttat fram sina positioner i politiken. De förändringar som skett har otvivelaktigt komplicerat arbetsvillkoren för partierna. Konkurrensen har hårdnat och nya partier har trätt in på de lokala politiska arenorna. Partierna möter alltfler människor med individualistiska värderingar som inte längre har partiengagemang och röstande som medborgerlig norm; synsätt som kommer till uttryck i minskad partilojalitet, ökad rörlighet bland väljarna och ett ökat intresse av att engagera sig utanför partiväsendet.

Denna utveckling och uppbrott till trots lever Maurice Duvergers gamla masspartimodell från 1950-talet kvar som en mall för hur dagens partier bör vara uppbyggda – i debatten om partikrisen och i påfallande stor utsträckning även inom partierna. Det är ett koncept där det folkrörelsepräglade idealet (med tonvikt på idealet) fungerar som norm för diskussionen. I detta ideal tar man fasta på behovet av en stor medlemskår, hög aktivitetsnivå under valår likväl som under mellanvalsår, och på en omfattande medlemsfinansiering av verksam-

heten. Åtskilliga partiforskare har dock visat att verkligheten stämmer allt sämre överens med idealet. De utvecklingstendenser som kunnat påvisas i denna studie ger ytterligare belägg för att de svenska partierna alltmer fjärmat sig från detta klassiska ideal och successivt fått andra egenskaper.

Utifrån den normativa mallen av det klassiska folkrörelsepartiet måste tillståndet i de svenska partierna betraktas som synnerligen allvarligt. Vår utgångspunkt är emellertid att partierna – liksom andra institutioner som bär upp demokratin i stort – inte kan överleva om de konserveras i en för alla tider given form eller modell. Vi har i denna undersökning försökt ta fasta på det dynamiska perspektiv som alla livskraftiga och vitala organisationer bör genomsyras av. I ett sådant perspektiv kan resultaten tolkas annorlunda än i termer av kris och deklination.

Således kan minskningen av medlemmar och mötesbesökare tolkas såväl i termer av kris och bristande engagemang från medborgarnas sida som i termer av förändring och förnyelse. De resultat som framkommit ger stöd för hypotesen att de svenska folkrörelsepräglade partierna som haft höga ambitioner i fråga om medlemsantal, mötesaktivitet och mobiliseringsförmåga nu skiftar om till en mer väljarorienterad modell där den regelbundna mötesverksamheten och en stor medlemskår inte har samma centrala position. Av djupintervjuerna att döma är det inte ovanligt att de partiaktiva – demokratins trotjänare – tycker att det var bättre förr, men när historiens hjul vänder föreligger ingen möjlighet att anpassa världen till de förutsättningar som Duvergers partimodell förutsatte. Detta inses, i några fall dock mer eller mindre motvilligt, av de partiaktiva som intervjuats inom ramen för denna undersökning.

Utmanarna

Att det gamla partikonceptet inte ger någon vägledning hur partierna skall förhålla sig till de nya politiska villkoren vittnar det alternativa politiska engagemang som studerats i vår undersökning. Kanske inte heller andra, mer moderna koncept om hur partier skall fungera kan lösa den frustration och – i några fall – utanförskapskänsla som här ger sig till känna.

Hos dessa starkt engagerade individer är det i regel en främmande tanke att aktivera sig i ett politiskt parti. Partierna upplevs vara förstelnade, tröga och byråkratiska. En stark handlingsorientering är vad som utmärker dem. Att engagera sig partipolitiskt upplevs mot den

bakgrunden som kontraproduktivt. I partierna är det "mycket snack men lite verkstad", säger en av de intervjuade som är verksam inom miljörörelsen.

Hos flera av de individer som är verksamma i alternativa sammanslutningar finns ett starkt avståndstagande från den nuvarande formen av demokrati. Det gäller de som är engagerade i de sammanslutningar som här klassificerats som sociala proteströrelser. Den "parlamentariska" demokratin uppfattas inte vara demokratisk; det är fråga om en skendemokratisk ordning vars syfte det är att legitimera ett korrupt förtryckarsamhälle. Det förhållandet att den övervägande andelen medborgare inte genomskådat detta faktum beklagas. En nedlåtande och delvis föraktfull inställning finns mot den apatiske och politiskt omedvetne genomsnittsmedborgaren. Att vara medveten om de olika förtryckarstrukturer som finns i samhället beskrivs som "ett privilegium". Det existerande samhällets legala system accepteras inte. Lagarna är till för dem som "tjänar på exploatering". Detta anses legitimera lagöverträdelser.

Spännvidden mellan dessa sammanslutningar och andra som är representerade i urvalet är dock betydande i detta avseende. Traditionella folkrörelser och olika former av lokala aktionsgrupper har i motsats till dem som är verksamma i sociala proteströrelser en grundläggande tilltro till de politiska institutionerna och ser det som någonting självklart att verka inom lagens råmärken.

Förnyelse?

En viktig ambition med frågeundersökningen 1998 var att granska huruvida det existerade någon innovationsförmåga i partierna lokalt. Vi kan konstatera att det på basplanet fanns tecken på omprövning och förnyelse. 39 procent av respondenterna uppgav att de i sina partiorganisationer prövat att internt arbeta på ett annorlunda sätt än vad som kan betraktas som traditionellt i partisammanhang. Nästan lika många säger sig ha övervägt eller prövat nya anslutningsformer än det traditionella medlemskapet.

De kommunvisa skillnaderna är betydande. Det är inte oväntat i kunskapskommunerna som innovationsbenägenheten är som allra störst (50 procent). En trend är olika försök att öppna upp de politiska diskussionerna och den traditionella, mer interna, mötesverksamheten så att den når ut även till icke-medlemmar.

Det finns en viljeinriktning att finna nya och mer attraktiva mötesplatser för att få kontakt med människor. Ordet *dialog* före-

kommer ofta i såväl de öppna enkätsvaren som i de djupintervjuer som genomförts. Ingen tvekan råder om att det åtminstone tentativt finns en strävan efter en mer samtalsliknande politisk kultur.

Nätverk tycks på motsvarande sätt ha fått ett ordentligt genomslag i partiarbetet; här finns exempelvis nätverk för kvinnor, näringsliv, regionala nätverk eller nätverk där man ingår samarbete med opolitiska byalag eller med andra partier.

I flera fall har fullmäktigegrupperna tagit på sig mer av utåtriktad verksamhet visavi väljarna, dvs. den typ av aktivitet som traditionellt legat på partiorganisationen. Den formbundenhet som tidigare varit ett signum i fråga om partiernas mötes- och styrelseordning tycks över huvud taget (även om det här finns en betydande variation) fått ge vika för en ökad flexibilitet i styrelsearbetet. Olika sätt att rotera ordförandeskap eller andra uppdrag i partiorganisationen, fullmäktigegruppen eller på kommunala politiska poster tycks bli allt vanligare.

Även i fråga om det formella medlemskapet finns som sagt inslag av nytänkade. 30 procent av kommunorganisationera har övervägt eller prövat en friare anslutningsform för att knyta till sig personer utan att kräva att vederbörande "köper hela åsiktspaketet". Det kan gälla lokalt medlemskap, vilket kan vara ett sätt att motverka konkurrensen från de allt fler lokala partierna vars framgångar blivit möjliga just genom att de etablerade partierna i alltför hög utsträckning upplevs vara styrda av en nationellt utformad politik; det kan vidare handla om att länka in intresserade till befintliga nätverk, införa någon form av stödmedlemskap eller erbjuda personer som inte är medlemmar – men politiskt intresserade – att inneha förtroendeuppdrag för partiet. Innovationsbenägenheten är även i detta fall generellt störst i kunskapskommunerna och mindre i mellan- och basnäringskommunerna.

Partierna lokalt har även påbörjat en anpassning till ny informationsteknik, men även här finns en skillnad mellan situationen i kunskapskommunerna och i basnäringskommunerna. IT-användning är mindre förekommande i partier som hör hemma i den senare typen av kommuner. Bedömningarna av tekniken för partiverksamheten i kommunerna var försiktigt positiva från respondenternas sida.

Generellt visar resultaten från frågeundersökningen 1998 att det är i de befolkningsrika och informationstäta miljöerna (kunskapskommunerna) som partiverksamheten är livligare och mer varierad än i både mellan- och basnäringskommunerna. Det är följdriktigt i dessa kunskapskommuner som partierna i någon usträckning prövat ny politisk marknadsföring, inte minst i sammanhang där det samlas

mycket folk, t.ex. på mässor, köpcentrum och stormarknader. Direkt exponering i medierna i form av debatter i radio och TV, reklam i radio/TV lokalt är även detta mer förekommande i de befolkningsrika kommunerna.

Kunskapskommunernas partier tycks således ha ett försteg i innovationsförmåga; ett förhållande som naturligtvis kan ses som positivt men som samtidigt ställer frågor om kapaciteten för partiorganisationerna i mellan- och basnäringskommunerna. Det är inte enbart i fråga om partiverksamhet och innovationsförmåga som kunskapskommunerna ligger högre än de båda andra kommuntyperna utan även i fråga om valdeltagande. Våra data möjliggör inte någon prövning av huruvida det föreligger något samband mellan innovationsförmåga och nytänkande å ena sidan och politiskt intresse och valdeltagande å den andra sidan, men detta är en hypotes som knappast ter sig alldeles orimlig.

Kunskapskommunerna utgör således dynamiska politiska miljöer som har särskilt goda förutsättningar för partipolitiskt innovativt arbete.

Även om resultaten inger vissa förhoppningar om att partierna har förmåga att anpassa sig till de nya villkoren för politiskt arbete och klara påfrestningarna finns oroande inslag i partiernas nuvarande tillstånd. Ett sviktande medlemsantal skapar exempelvis problem om partierna strävar efter att behålla sin rekryteringsfunktion. Risken ökar för att partiorganisationerna befolkas av personer som inte är representativa för olika grupper och då avtar förmågan att spegla de opinioner som finns i samhället i de politiska församlingarna. Till detta kommer en föreställning som vissa av såväl de partiaktiva som passiva och politiskt engagerade medborgarna utanför partiernas hägn ger uttryck för i intervjuerna: att de personer som väljer att delta i partipolitiskt arbete är av en alldeles speciell (och "fel") sort, dvs. alltför karriärinriktade personer, ofta medelålders män, som i alltför hög grad uppskattar långa möten och sammanträden och som över huvud taget fascineras av det formmässiga.

En situation där endast de förtroendevalda – dvs. personer som har betalt för att vara med – deltar i partiernas mötesverksamhet, innebär självfallet en utarmning av partierna. Men med den höga beroendegraden av offentliga bidrag som utvecklats i dagens partier minskar beroendet av medlemmar och sympatisörer vilket ytterligare ökar risken för utarmning och konservering av partierna.

Hur dagens partier – som i de flesta fall växte fram i övergången mellan det gamla bondesamhället och det tidiga industrisamhället – skall kunna återfå den demokratiska kraft de en gång haft är svårt att

se. Ja, rentav omöjligt – *om man som utgångspunkt för en sådan bedömning har det gamla medlemsbaserade folkrörelseidealet.* Om partierna i stället betraktas i ljuset av de omfattande omställningar som vårt samhälle utsatts för under den förhållandevis korta tidsperiod som här studerats blir läget ett annat. Partierna kommer knappast att på samma sätt som tidigare kunna behålla sin nyckelroll i den framtida demokratin. Politiken blir allt mer gränsöverskridande och global till sin natur. Det innebär att partierna står inför en mycket uppfordrande politisk utmaning som endast kan bemästras med såväl en vilja som en förmåga till politiska innovationer.

Noter

[1] Tack till Bengt Göransson som gjorde oss uppmärksamma på denna dikt.

Referenser

Alexander, H. (red.) (1989) *Comparative Political Finance in the 1980s*. Cambridge: Cambridge University Press

Alexander, H & Shiratori, R (red.) (1994) *Comparative Political Finance Among the Democracies*.Oxford: Westview Press

Bartolini, S. (1983) "The membership of massparties: The social democratic experience", 1989–1978, i Daalder, H. & Mair, P. (eds.) *Western European party systems: Continuity and Change*. London: Sage

Bille, L. (1997) *Partier i forandring. En analyse av danske partiorganisations udvikling 1960–1995*. Odense: Odense universitetsforlag

Blomdahl, U. (1990) *Folkrörelserna och folket*. Stockholm: Carlssons

Blondel, J. (1978) *Political Parties: A Genuine Case for Discontent?* London: Wildwood House

Borgs, M. & Rankka, M.H. (1996) *Politikens entreprenörer*. Stockholm: Timbro Opinion

Bäck, H. & Håkansson, A. (red.) (1994) *Väljare i kommunalvalet. Om missnöje, misstroende och politisk kultur*. Stockholm: SNS Förlag

Bäck, M. & Möller, T. (1997) *Partier och organisationer*. Fjärde uppl. Stockholm: Publica. (Publicerad första gången 1990)

Dalton, R. J. (1999) "Political Support in Advanced Industrial Democracies", i Norris, P. (red.), *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press

Damgard, E. (1990) "Hvilka konsekvenser har de politiske partiers organisatoriske problemer for folkstyrelse?" i Elklit, J. (red.) De politiske partier – nu og i fremtiden. Köpenhamn

Diani, M. (1992) "The Concept of Social Movement", *Sociological Review*, vol. 40

Duverger, M. (1954) *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen & Co Ltd

Eneroth, B. (1984) *Hur mäter man "vackert"? Grundbok i kvalitativ metod.* Stockholm: Natur och Kultur

Epstein, L. (1967) *Political Parties in Western Democracies.* New York: Praeger

Esaiasson, P. (1990) *Svenska valkampanjer 1966–1988.* Stockholm: Allmänna Förlaget

Gidlund, G. (1983) *Partistöd.* Stockholm: Liber

Gidlund, G. (1985) *Det kommunala partistödet. En studie av kommunernas och landstingens stöd till de politiska partierna.* Ds C 1985:8

Gidlund, G. (1989) "Folkrörelsepartiet och den politiska styrelsen. SAP:s organisationsutveckling", i Misgeld, K., Molin, K. & Åmark, K. (red). *Socialdemokratins samhälle.* Stockholm: Tidens förlag

Gidlund, G. (1991) "Vinna eller försvinna", i *Kommunalt stöd till de politiska partierna.* SOU 1991:80

Gidlund, G. (1992) *Partiernas Europa.* Stockholm: Natur och Kultur

Gidlund, G. (1999a) "IT och demokrati – de europeiska partinäten", i Bernitz, U., Gustavsson, S. & Oxelheim, L. (red.), *Europaperspektiv.* Årsbok 1999. Stockholm: Nerenius & Santerus Förlag

Gidlund, G. (1999b) "Att sätta gränser för pengars makt", i. Holmberg, S. & Möller, T. (red.), *Premiär för personval.* SOU 1999:92

Gidlund, J. (1978) *Aktionsgrupper och lokala partier. Temporära politiska organisationer i Sverige 1965–1975.* Lund: Gleerup

Gidlund, J. & Gidlund, G. (1981) *Ty riket är Ditt och makten. De politiska partiernas roll i svenska kommuner.* Ds Kn 1981:15

Gidlund, G. & Möller, T. (1999) "Finansiering av personvalskampanjer i riksdagsvalet 1998", i Holmberg, S. & Möller, T. (red.), *Premiär för personval.* Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val. SOU 1999:92

Gilljam, M. & Holmberg, S. (1995) *Väljarnas val.* Stockholm: Norstedts Juridik

Gilljam, M. & Möller, T. (1996) "Från medlemspartier till väljarpartier". I *På medborgarnas villkor – En demokratisk infrastruktur.* Betänkande från Demokratiutvecklingskommittén, SOU 1996:162

Glaser, B. & Strauss, A. (1980) *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitive Research.* New York: Aldine Publications. (Publicerad första gången 1967)

Goldmann, K. (1994) "Sverige, EG och politikens internationalisering", i *Suveränitet och demokrati.* Bilagedel med expertuppsatser. SOU 1994:12

Hanberger, A. (1997) *Lokalpolitikens möjligheter. Historisk policyanalys av problemnärhet och effektivitet i kommunal policy och dess betydelse för politisk legitimitet.* Umeå universitet, Statsvetenskapliga institutionen

Hallin, B. (1990) *I skuggan av de stora. De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken.* SOU 1990:53

Hebert, N. & Jacobsson, K. (1999) *Olydiga medborgare?* SOU 1999:101

Heidar, K. (1994) "The polymorphic nature of party membership". *European Journal of Political Research,* nr 25

Heidar, K. & Svåsand, L. (red.) (1997) *Partier uten grenser?* Otta: Aschenhoug

Herlitz, U. (1999) "Bygdens organisering". I Amnå, E. (red.), *Civilsamhället.* Forskarvolym VII. SOU:1999:84

Holmberg, S. (1999) *Representativ demokrati.* SOU 1999:64

Håkansson, A. (1992) *Konsten att vinna ett val. En studie av fram- och tillbakagångar för socialdemokraterna i kommunalvalet 1988.* Lunds universitet: Statsvetenskapliga institutionen

Johansson, F. (1999) "Vem personröster och varför?", i Holmberg, S. & Möller, T. (red.) *Premiär för personval.* SOU 1999:92

Johansson, H. (1952) *Folkrörelserna och det demokratiska statsskicket i Sverige.* Karlsbad: Gleerups

Johansson, S.O. & Möller, T. (1998) "Personval och fri nomineringsrätt. Tänkbara effekter av det nya valsystemet", i *Förvaltningsrättslig Tidskrift* nr 2

Ilshammar, L. (1997) "Demokr@ti. Det elektroniska folkstyrets möjligheter och problem." I *Folkomröstningar och demokrati. Bilaga till Folkomröstningsutredningens betänkande.* SOU 1997:56

Karlsson, I. (red.) (1997) *Territoriets gränser.* Stockholm: SNS Förlag

Karvonen, L. & Selle, P. (eds.) (1995) *Women in Nordic Politics. – Closing the Gap.* Aldershot: Darthmouth

Katz, R.S. (1990) "Party as Linkage: A vestigial function". *European Journal of Political Research,* nr 18

Katz, R. & Mair, P. (1994) *How Parties Organize. Change and Adaption in Party Organizations in Western Democracies.* London: Sage

Kirschheimer, O. (1966) "The Transformation of the Western European Party Systems". I La Palombara & Weiner (eds.), *Political Parties and Political Development.* Princeton: Princeton University Press

Larsson, S. (1999) "Studiecirkeldemokrati", i Amnå. E. (red.) *Civilsamhället.* SOU 1999:84

Lawson, K. & Merkl, H. (eds.) (1988) *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations.* Princeton: Princeton University Press

Lovenduski, J. & Norris, P. (red.) (1993) *Gender and Party Politics.* London: Sage Publications

Martinsson, J. (1999) "IT-valet? Internets betydelse för valkampanjerna", i Amnå, E. (red.) SOU 1999:117 *IT i demokratins tjänst*

Mair, P. (1997) *Party System Change. Approaches and Interpretations.* Oxford: Clarendon Press

Michels, R. (1983) *Organisationer och demokrati – en sociologisk studie av de oligarkiska tendenserna i vår tids demokrati.* Stockholm: RATIO

Möller, T. (1998) *Politikerförakt eller mogen misstro? En översikt.* Stockholm: Kommentus förlag

Möller, T. (1999a) "Partierna som demokratins mötesplatser: En fallstudie av det lokala partiväsendet i Lidköping". I *Kommunal Politik och Ekonomi*, nr. 3

Möller, T. (1999b) "Minskad particentrering och vitaliserad demokrati? Partiernas nominerings- och kampanjarbete", i Holmberg, S. & Möller, T. (red.), *Premiär för personval.* Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val. SOU 1999:92

Möller, T. (1999c) "Ett förbrukat förtroende? Om misstro i skandinavisk politik." i Karvonen, L. & Ljungberg, E. (red.), *Nordisk demokrati i förändring.* Sundsvall: Demokratiinstitutet, Rapport 1999:1

Nerman, T. (1952) *Studiecirkeln. Historik över ett halvsekelminne.* Stockholm. Godtemplarordern

Panebianco, A. (1988) *Political Parties: Organization and Power.* New York: Cambridge University Press

Pedersen, M. (1990) "De politiska partier – nu og i fremtiden. "Inlegg på en konference på Christanborg 21. April 1990"

Petersson, O., Hermansson, J., Micheletti, M., Teorell, J. & Westholm, A., *Demokrati och medborgarskap.* Demokratirådets rapport 1998. Stockholm: SNS Förlag.

Putnam, R. (1996) *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien.* Stockholm: SNS förlag

Rash, W. (1997) *Politics on the Nets.* Wiring the Political Process. New York W.H. Freeman

Sainsbury, D. (1983) "Functional Hypotheses of Party Decline. The Case of the Scandinavian Social Democratic Parties." *Scandinavian Political Studies,* Vol. 6. No. 4:241–260

Scharrow, S. E. (1994) "The paradox of enrollment: Assessing the costs and benefits of party membership". *European Journal of Political Research* 25: 41–60

Schmitt, H. & Holmberg, S. (1995) "Political Parties in Decline?", Klingemann, H.D. & Fuchs, D. (eds.), *Citizens and the State.* Oxford: Oxford University Press

Segerstedt, T. (1939) *Demokratiens problem i socialpsykologisk belysning.* Stockholm: Natur & Kultur

Selle, P. & Svåsand, L. (1991) "Membership in party organizations and its members: between randomness and rationality" *Scandinavian Political Studies,* nr 23

Sjöblom, G. (1968) *Party Strategies in a MultipartyParty System.* Lund: Studentlitteratur

Soininen, M. & Bäck, H. (1999) "Invandrarkandidaterna i personvalet", i Holmberg, S. & Möller, T. (red.) *Premiär för personval.* Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val. SOU 1999:52

SOU 1972:52. *Kommunal information m.m.*

SOU 1975:18. *Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting*

SOU 1988:47. *Kommunalt stöd till de politiska partierna*

SOU 1989:68. *Storstadens partier och valdeltagande 1948 – 1988*

SOU 1991:80. *Kommunalt partistöd*

Stenelo, L.-G. & Norrving, B. (red.) (1993) *Lokal makt.* Lund: University Press

Teorell, J. (1988) *Demokrati eller fåtalsvälde? Om beslutsfattande i partiorganisationer.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis

Touqueville, A. (1844) *Om folkväldet i Amerika.* IV. Stockholm: Norstedts

Wilson, J. (1973) *Political Organizations*. New York: Basic Books

Wolinetz, S. (1988) (red.), *Parties and Party System in Liberal Democracies*. London

Wörlund, I. (1999) "Lokala partier i Sverige", *Kommunal ekonomi och politik*, nr 3

Författarpresentationer

Gullan Gidlund

Gullan Gidlund är docent i statsvetenskap och verksam vid Novemus, Örebro universitet. Hon har sedan doktorsavhandlingen 1983 om partifinansiering och organisationsutveckling haft en inriktning mot partiforskning. Under senare år har hennes forskningsintresse vidgats till att även omfatta partiernas europeiska samarbete och allmänt problemställningar rörande europeisk demokrati. Hon har bl.a. skrivit *Partiernas Europa* (1992) och medverkat i samförfattade volymer bl.a. *Territoriets gränser* (1997). Hon har även medverkat i olika offentliga utredningar, nyligen bl.a. med uppsatsen *Att sätta gränser för pengars makt* (SOU 1999:92) till Rådet för utvärdering av 1998 års val.

Tommy Möller

Tommy Möller är docent vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Hans forskningsområden är bl.a. partiväsendet och värderingsförändringar och han är författare till bl.a. boken *Brukare och klienter i välfärdsstaten* (1996).

Demokratiutredningens forskarvolymer

Redaktör Erik Amnå

I **Maktdelning** (SOU 1999:76)

II **Demokrati och medborgarskap** (SOU 1999:77)

III **Politikens medialisering** (SOU 1999:126)

IV **Demokratins estetik** (SOU 1999:129)

V **Medborgarnas erfarenheter** (SOU 1999:113)

VI **Det unga folkstyret** (SOU 1999:93)

VII **IT i demokratins tjänst** (SOU 1999:117)

VIII **Civilsamhället** (SOU 1999:84)

IX **Globalisering** (SOU 1999:83)

X **Demokratins trotjänare – lokalt partiarbete förr och nu** (SOU 1999:130)

XI **Marknaden som politisk aktör. Politik och finansmarknad i 1990-talets Sverige** (SOU 1999:131)

XII **Valdeltagande i förändring** (SOU 1999:132)

XIII **Avkorporativisering och lobbyism** (SOU 1999:121)

KUNGL. BIBL.
2000 -01- 11
STOCKHOLM

Den parlamentariskt sammansatta Demokratiutredningen analyserar den svenska folkstyrelsens förutsättningar inför 2000-talet. Det sker i ljuset av bl.a. globaliseringen, EU-medlemskapet, förändringarna i medielandskapet, den nya IT-tekniken, förnyelsearbetet inom offentlig förvaltning, folkrörelsernas förändringar och det sjunkande valdeltagandet. Vid sekelskiftet ska utredningen presentera en sammanvägd analys i ett slutbetänkande.

Utredningen vill redan under arbetets gång bidra till att fördjupa demokratidebatten genom

- offentliga seminarier runt om i landet
- webbplatsen www.demokratitorget.gov.se med fria debatter och möjligheter att informera sig om och föra dialog kring Demokratiutredningen
- en skriftserie med essäer, debattartiklar, seminarieinlägg och forskarantologier.

Den svenska demokratin är en representativ demokrati. Den svenska representativa demokratin är en partidemokrati. Men partierna befinner sig i en djup och allvarlig kris när det gäller anslutning, arbetsformer och anseende.

I denna unika skildring av det lokala partiarbetet belyses hur själva basen för de nationella svenska partierna urholkas. Forskarna har haft tillgång till ett sällsynt historiskt material för att beskriva partiernas medlemmar, pengar, metoder och idéutveckling.

Varför så många lämnar partierna är en viktig fråga. Därför intervjuas bl.a. medborgare som har valt andra former för sitt politiska engagemang.

Men lika viktig och kanske svårare att besvara är frågan: Varför stannar så många ändå kvar? Intervjuernas besked ger anledning till fördjupade analyser av olika motiv till att trots allt vara partimedlem.

fakta info direkt

Tel 08-587 671 00. Fax 08-587 671 71
Box 6430. 113 82 Stockholm
order@faktainfo.se www.faktainfo.se

ISBN 91-7610-765-5